

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**KAMU YÖNETİMİNDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI,
ETKİLERİ
VE BU ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(KIRGIZİSTAN İNCELEMESİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Kurmanbek JOLDOSHEV
BURSA 2005**

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**KAMU YÖNETİMİNDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ
ETKİLERİ
VE BU ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(KIRGIZİSTAN İNCELEMESİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Danışman
Yard. Doç. Dr. Özhan ÇETİNKAYA**

**Kurmanbek JOLDOSHEV
BURSA 2005**

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	6
KISALTMALAR.....	7
GİRİŞ	8

BÖLÜM 1

ÖZELLEŞTİRMEİN KAVRAMSAL BOYUTU

I. ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI, AMAÇLARI, FAYDA VE SAKINCALARI	11
A. Özelleştirmenin Tanımı ve Kapsamı	11
1. Özelleştirmenin Nedenleri	14
2. Özelleştirmenin Gerekçeleri.....	16
3. Özelleştirmenin Amaçları	17
a.İktisadi amaçlar	19
b.Mali Amaçlar.....	23
c.İdeolojik ve Siyasi Amaçlar.....	25
d.Sosyal Amaçlar	27
e.Diğer Amaçlar.....	29
4. Özelleştirmenin Fayda ve Sakıncaları.....	30
a.Özelleştirmenin Faydaları	30
b.Özelleştirmenin Sakıncaları.....	31
5. Özelleştirme ve Etkinlik	32
II. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ	34
A. Satış Yöntemi	35
B. Yönetim Devri Yöntemi	37
C. Kiralama Yöntemi	37
D. İhale Yöntemi.....	38
E. İmtiyaz Yöntemi	38
F. Gelir Ortaklığı Senedi Yöntemi	39
G. Yasal-Kurumsal Serbestleşme Yöntemi	39
H. Yap İşlet Devret Yöntemi	40
I. Gönüllü Organizasyonların Teşvik Edilmesi Yöntemi	40
J. Diğer Yöntemler	41

BÖLÜM 2

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ

I. DÜNYA ÜLKELERİNDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI.....	42
A. İngiltere’de Özelleştirme Uygulamaları	44
1. İngiltere’deki Özelleştirmenin Amaçları	45
2. Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	45
3. Özelleştirilen Kamu Kuruluşları	46
4. İngiliz Özelleştirmesinin Ekonomik Etkileri.....	46
B. Avustralya’da Özelleştirme Uygulamaları	48
1. Özelleştirme Trendi	49
2. Endüstriyel Üretim	51
3. Özelleştirmenin Bölgesel Ekonomik ve Sosyal Etkileri	52
C. Fransa’da Özelleştirme Uygulamaları.....	54
D. Japonya’da Özelleştirme Uygulamaları	55
E. Afrika’da Özelleştirme Uygulamaları.....	55
1. Coğrafi Dağılım ve Uygulamaların Değerleri.....	56
2. Özelleştirme Uygulamalarının Sektörel Dağılımı	58
3. Zambiya Özelleştirme Programı ZBİ (Zambia Bakır İşletmesi) Özelleştirmesi	58
4. Afrika’da Uygulanan Özelleştirmelerin Etkileri	60
II. TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ	61
A. Yasal Çerçeve	61
1. 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu.....	64
2. 4046 Sayılı Özelleştirme Kanununda Yapılan Değişiklikler.....	65
3. 4971 Sayılı Kanun ile 4046 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler	66
B. 1985-2005 Dönemi Uygulamaları	67
1. Özelleştirme Öncesinde Hazırlık Çalışmaları.....	67
2. Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar.....	68
3. Gerçekleştirilen Uygulamalar	71
4. İhale Veya Satış/Devir Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar:.....	75
5. Türk Telekomünikasyon A.Ş.’Nin Özelleştirme Çalışmaları:	79
6. Özelleştirmeden Elde Edilen Gelirler	82

C. Türkiye’de Uygulanan Özelleştirmenin Etkileri.....	83
1. Özelleştirmenin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi	83
2. Özelleştirmenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi.....	84
3. İşgücü Yapısı ve Özelleştirmenin Etkileri	85

BÖLÜM 3

KIRGIZİSTAN’DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ÖZELLEŞTİRMEİN HUKUKİ ALTYAPISI VE UYGULANAN REFORMLAR	87
A. Devlet Mülkleri Ve Bunların Özelleştirilmesi İle İlgili Kanunlar.....	87
1. Devlet Mülkleri İle İlgili Kırgız Cumhuriyetinin Kanunu	87
2. Devlet Konutlarının Özelleştirilmesi İle İlgili Kanunlar	88
3. Özelleştirme Fonu İle İlgili Kırgız Cumhuriyeti Kanunu	89
4. Devlet Mülklerinin Özelleştirilmesi ile ilgili kanun.....	91
B. Kırgızistan’da Piyasa Ekonomisine Geçişte Uygulanan Reformlar	92
1. Reformu Gerektiren Nedenler	92
2. Reformların Ana Unsurları	94
3. Yapısal Reformlar.....	96
4. Mali Reformlar	97
5. Uygulanan Reformların Sonuçları	99
II. KIRGIZİSTAN’DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ.....	102
A. SSCB Dağılımı ve Sonrasında Özelleştirme	102
B. Kırgızistan’daki Bölgelerin Özellikleri	107
1. Çüy Bölgesi	110
2. Isık-Göl Bölgesi	111
3. Narın Bölgesi.....	111
4. Talas Bölgesi	112
5. Celal-Abad Bölgesi	113
6. Oş Bölgesi.....	114
C. Kırgızistan’da Özelleştirme Uygulamaları	116
1. Özelleştirme’de I. Etap (1991-1993)	117
2. Özelleştirme’de II. Etap (1994-1995)	118
3. Özelleştirme’de III. Etap (1996-1997)	118

4. Özelleştirme'de IV. Etap (1998-2000)	119
5. Özelleştirme'de V. Etap (2001-2003).....	120
D. Kırgızistan'da Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	121
1. Sanayi Sektöründe Uygulanan Yöntemler.....	123
2. Tarım Sektöründe Uygulanan Yöntemler	124
3. Hizmet Sektöründe Uygulanan Yöntemler	124
E. Devlet Mülklerinin Özelleştirilmesi.....	127
F. Özelleştirme Gelirleri	134
G. Özelleştirme Uygulamalarının Etkileri.....	135
1. Özelleştirmenin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi	135
2. Özelleştirmenin İstihdam Üzerine Etkisi	137
3. Özelleştirmenin Üretim Seviyesi Üzerine Etkisi.....	137
4. Özelleştirmenin Taşımacılık Sektörü Etkisi.....	137
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	140
YARARLANILAN KAYNAKLAR	140

TABLOLAR

Tablo 1 Avustralya Endüstri Sektörü ve Altyapı Özelleştirilmesi	51
Tablo 2 Avustralya Savunma Fabrikalarının Genel Durumu	52
Tablo 3 Avustralya'daki Özelleştirme Uygulamaları Faydaları & Dezavantajları	53
Tablo 4 Afrika Ülkelerinde Gerçekleşen Özelleştirme Uygulamaları	57
Tablo 5 Özelleştirmeden Sağlanan Kaynaklar (YTL)	73
Tablo 6 Özelleştirmeden Sağlanan Kaynaklar (\$)	73
Tablo 7 Özelleştirme İle İlgili Kullanımlar (YTL)	74
Tablo 8 Özelleştirme İle İlgili Kullanımlar (\$)	74
Tablo 9 Özelleştirme Yöntemleri İtibariyle Elde Edilen Gelir(YTL)	82
Tablo 10 Özelleştirme Yöntemleri İtibariyle Elde Edilen Gelir(\$)	82
Tablo 11 Kırgızistan'da Yıllar İtibariyle Önemli Makro Ekonomik Göstergeler	100
Tablo 12 Ülkelerin Nüfus Göstergeleri	101
Tablo 13 Ülkeler İtibariyle Fakirlik Göstergeleri	102
Tablo 14 Kırgız Cumhuriyeti hakkında bilgiler(2000 yılı durumuna göre)	108
Tablo 15 Çüy İli (önemli göstergeler)	110
Tablo 16 Isık-Göl ili (önemli göstergeler)	111
Tablo 17 Narın İli (önemli göstergeler)	112
Tablo 18 Talas İli (önemli göstergeler)	113
Tablo 19 Celal-Abad İli (önemli göstergeler)	113
Tablo 20 Oş İli (önemli göstergeler)	114
Tablo 21 Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri ..	122
Tablo 22 Sanayi Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	123
Tablo 23 Tarım Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	124
Tablo 24 Kamu Hizmetleri Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	125
Tablo 25 İnşaat Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	125
Tablo 26 Ticaret Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	126
Tablo 27 Ulaşım Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	126
Tablo 28 Diğer Sektörlerde Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri	127
Tablo 29 Özelleştirilen İşletmelerin Bölgelere Göre Dağılımı(1991-2003)	127
Tablo 30 Özelleştirilen İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı (1991-2003)	128
Tablo 31 Bölgelerde Özelleştirilen İşletmelerin Sektörel Dağılımı(1991-2003)	129
Tablo 32 Özelleştirme Gelirleri ve Dağılımı	134

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.tb.	Adı Geçen Tebliğ
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
karş.	Karşılaştırınız
mad.	Madde
no.	Numero
nu.	Numara
p.	Page
s.	Sayfa
sy.	Sayı
t.y.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire
ZCCM	Zambia Consolitaed Copper Mines Limited
ZPA	Zambia Privatisation Agency
GDP	Gross Domestic Product
NGO	Non-Governmental Organisation
SOE	State Owned Enterprise
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
DMF	Devlet Mülkiyet Fonu
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
ÖÖA	Özel Ödeme Araçları

GİRİŞ

Özelleştirme dünyada yaşanan en önemli değişim dinamiklerinden birisidir. Özelleştirme, en geniş anlamda devletin görev ve fonksiyonlarının mümkün ölçüde piyasa ekonomisine devredilmesi demektir. Bugün, özelleştirmenin ulaştığı nokta o denli genişlemiştir ki geleneksel olarak "kamu hizmeti" olarak adlandırılan bir çok hizmet artık bu vasfını yitirmiştir. Bugün eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetler artık bütünüyle "kamusal hizmet" (sadece kamunun sunduğu yada sunması gereken hizmetler) olarak görülmüyor. Bu hizmetlerde "serbestleşme", "deregülasyon" ve "özelleştirme" adı verilen reformlar dünyada tüm hızıyla devam ediyor.

Geçen yüzyıldaki iki kutuplu, iki güçlü dünyanın bir kutbunu temsil eden Sovyetler Birliği'nin dağılması, onun tesir alanı içinde olan bütün ülkelerde köklü siyasi, sosyal ve ekonomik değişiklikler yapma mecburiyetini de beraberinde getirmiştir. Sistem değiştiren eski sosyalist ülkeler bağımsızlık ortamında yeniden yapılanma ve dünya üzerinde yeni bir şekil alma mücadelesi vermektedir. Bu süreçte, bir yandan bu ülke insanların ve piyasa ekonomisi şartlarında çalışanların büyük zarar görmesi, diğer yandan hak ve özgürlükleri ile sosyal refahlarının temin edilmesi gayretleri geçiş ekonomilerinin zaman zaman birbiri ile çelişen en önemli sorunu olmuştur.

Kırgızistan hükümeti bağımsızlığının ilk gününden itibaren, IMF ve Dünya Bankasının tavsiyeleri doğrultusunda "şok tedavi" yaklaşımını kabul etmiş ve düzenli bir şekilde sunulan programları izlemiştir. Hükümet 1992 yılında, merkezi planlama sistemini kaldırma, ekonomik faaliyetlerin liberalize edilmesi, toplu ve seri özelleştirme ve ulusal finans-bankacılık sisteminin geliştirilmesi üzerinde odaklaşan "Ekonomik Reformlar Programını" uygulamaya koymuştur.

Kırgızistan, Baltık ülkeleri ile eşit olarak, 1992 sonu itibariyle merkezi planlama kurumlarının çoğunu fesheden az sayıdaki eski Sovyet ülkeleri arasındaydı. Kırgızistan ayrıca, başka devlete ait işletmelere (KİT) yapılan devlet yardımlarını çekmiş ve eş zamanlı olarak tüm tüketici fiyatlarını libere etmiştir. Kırgız Hükümeti 1991-92 döneminde, ilk olarak meskenlerin, perakende ve hizmet sektöründe bulunan küçük işletmelerin özelleştirilmesini amaçlayan toplu özelleştirme programını kabul etmiştir. Hükümet daha sonra, sadece stratejik

işletmeler (enerji ve askeri sektör) olarak adlandırılan kesimde devlet kontrolünü koruyarak bankacılık ve finans sektörünün özelleştirilmesine yönelmiştir. Hükümet 1991-98 yılları arasında, tüm kamu varlıklarının önemli bir kısmını özelleştirdi. Resmi bir rapora göre, hemen hemen sanayi işletmelerinin %80'i ticaret ve gıda hizmetlerinin %97,2'si ve ev eşyası hizmetlerinin %100'ü 1998 itibariyle özelleştirilmiştir.

Kırgızistan, 1992 yılında %1300'e çıkan Rus Ruble bölgesi içindeki hiper-enflasyon karşısında, Orta Asya Cumhuriyetleri arasında Ruble bölgesinden çıkan (Mayıs 1993) ve kendi para birimi "som"a geçen ilk ülke olmuştur. Kırgızistan hükümeti Som'a geçişten itibaren makro-ekonomik istikrar konusunda önemli çabalar sarfetmiştir. Zira tüketici enflasyonu 1993'te yaklaşık %1200, 1994'te %278 ve 1995'te %45 idi.

Köklü reformların yapılması politikası ulusal ekonominin yeniden yapılanmasına yardımcı olmuştur. Fakat, vaat olunan ekonomik büyümeyi tam olarak sağlayamamıştır. Kırgızistan ancak, %15 ile 25 yıllık ortalama sapma arasında ilerleyen "geçiş durgunluğu" denilen birbirini takip eden 5 yıl sonunda, 1996'dan başlayarak orta düzey ekonomik iyileşme yaşamaya başlamıştır. Kırgızistan, tüm güçlüklerle rağmen 2000 yılı itibariyle ekonomik istikrarı sağlamış ve ekonomik iyileşme konusunda emin adımlar atmıştır.

Kırgızistan, merkezi planlama sisteminin kaldırılmasında özel mülkiyetin ve özel iş sisteminin kurulmasında ülke ekonomisinin yeni baştan düzenlenmesinde ve fiyatların tamamının serbest bırakılmasında başarılı olmuştur.

Kırgızistan, devlete ait girişimlerin çoğunu özelleştirmiş ve bunların 6.500' den fazlasını devlet tarafından işletilen toplu çiftliklerin daha küçük özel çiftliklere dönüştürülmesi de dahil olmak üzere 5-6 yıl içerisinde gerçekleştirmiştir. Dünya Bankası ve IMF tarafından öngörülen özelleştirme programını bitirmiş ve bu şekilde de mevcut ekonomi içerisinde büyük bir özel sektör oluşturmuştur.

Çalışmanın asıl amacı çeşitli dünya ülkeleri tarafından uygulamaya konan özelleştirme olgusunun ortaya çıkardığı etkileri incelemektir. Genel olarak tahmin edilen ve de ortaya çıkan bir sorun, işsizlik sorunudur. Hemen hemen bütün ülkelerdeki kamu işletmelerinde biriken istihdam fazlalığı, bu özelleştirme programları dolayısı ile boşaltılmaktadır. Bazı görüşlere göre işsizlik sorunu geçicidir

ve bir süre sonra ortadan kalkacaktır. Ancak görünen o ki, özelleştirme uygulamaları ortaya konduğundan beri işsizlik artan bir trend çizmektedir.

Birinci bölümde, özelleştirmenin kavramsal boyutu ele alınmaktadır. Özelleştirmenin çeşitli tanımlamalarından ortaya çıkılarak, nedenleri, kapsamı, amaçları incelenmektedir. Etkinlik kavramı üzerinde durulması gereken bir konudur ve özelleştirme çerçevesinde özel sektörün kamu sektörüne nazaran daha etkin bir kaynak kullanımına sahip olduğu görüşü öne sürülmektedir. Bu bir anlamda doğrudur ancak kamu sektörü ve özel sektör aynı kulvarda yarışmamaktadırlar. Bazı görüşlere göre ise kamu sektörü de özel sektörün çalıştığı şartlarda çalışsaydı aynı etkiyi gösterebilecektir. Özelleştirme yöntemleri çeşitli ülke ekonomilerine bağlı olarak ve özelleştirme programların mahiyetine bağlı olarak da gelişen bir süreçte oluşur. Bu bölüm altında yine çeşitli özelleştirme yöntemleri odak merkezi haline gelmekte ve bunlar teorik olarak incelenmektedirler.

İkinci bölümde, Dünya Bankası ve IMF'nin çeşitli ülkelere sunduğu özelleştirme programlarına bağlı olarak ortaya çıkan etkiler incelenmektedir. Özelleştirme konusunda model ülke konumunda bulunan İngiltere'de yapılan özelleştirmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan etkiler ele alınmaktadır. Bunu izleyen bölümlerde Avustralya, Fransa, Japonya ve Afrika ülkeleri incelenmekte ve genel olarak özelleştirmenin etkileri yakalanmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümün sonunda Türkiye'de 1985 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve günümüzde Türk Telekom A.Ş.'nin de içinde bulunduğu bir özelleştirme uygulamaları süreci incelenmektedir. Yine bu bölümde ortaya çıkan özelleştirmenin etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, eski Sovyet ülkesi olan Kırgızistan'daki 1990 yılından itibaren gelişen ekonomiyi libere etme yolundaki çabalar ele alınacak, başlıca olarak sosyalist sistemden liberalizme geçişte uygulanan özelleştirme programı incelenecektir. Bilindiği gibi bağımsızlığına kavuştuğundan sonra hızlı bir reform sürecine başlayan Kırgızistan, gerekli altyapı ve kanun tasarıları çıkararak bu yöndeki çabalarını sergilemektedir. Bölüm içerisinde Kırgızistan'ın bölgesel özelliklerinde başlayarak ülkede uygulanan özelleştirme programları ve bu program sonucunda ortaya bıraktığı etkileri incelenecektir.

BÖLÜM 1

ÖZELLEŞTİRMENİN KAVRAMSAL BOYUTU

I. ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI, AMAÇLARI, FAYDA VE SAKINCALARI

A. Özelleştirmenin Tanımı ve Kapsamı

Özelleştirme herkesçe tek ve kesin tanımı bulunmayan çeşitli yaklaşımlarla farklı içerikte tanımlanan bir kavramdır. Ekonomilerin yeniden yapılanmasının bir yolu diye adlandırılan özelleştirme her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısına göre biçimlenen ve yorumlanan bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme sadece KİT'lerin satılmasını kapsayan bir kavram olmadığı gibi, bir ekonomik amaç da değildir. Kamu girişimleri adını verebileceğimiz bu kuruluşlar, kamunun tahsis ettiği kaynakları kullanarak bir bedel karşılığında satmak üzere mal ve hizmet üretirler.¹ Bir şemsiye kavram olarak geniş anlamda özelleştirme milli ekonomi içinde kamunun ekonomik etkinliğinin en aza indirilmesi veya özeline maksimuma çıkarılmasına yönelik düzenleme ve uygulamalar bütünüdür.²

Özelleştirme kavramı kamunun sahip olduğu ticari ve sanayi teşebbüslerin (KİT'ler gibi) mülkiyet, yönetim ve denetimlerinin tamamen veya kısmen özel kişi ve kuruluşlara devredilmesi, kamusal veya yarı kamusal mal ve hizmetlerin finansmanının yada üretiminin özelleştirilmesi, kamu hizmetlerinin ihale, imtiyaz verme gibi yollarla özel kesime yaptırılması, kiralama ve finansal kiralama, ortak yatırım ve girişimler, gönüllü organizasyonlar, küçük tüketicilere mal ve hizmet almaları için yardımda bulunma piyasa mekanizmasının işlemlerini engelleyen her türlü yasal kurumsal serbestleşmenin sağlanması düzenleme ve uygulamalarını kapsamaktadır.³

¹ Dündar Sağlam, “Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yapısı ve Zarar Nedenleri”, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, s.7

² E.S.Savas, “Privatization – The Key to Better Government – New Jersey”(Çev. EKER. A.), Ghethem House, P-1, Inc, 1987, s.3-12

³ Hikmet Yılmaz, “Özelleştirme; Genel olarak Anlamı ve Nedenleri” İŞVEREN, sayı 3, 1994, s.29

İktisatçı S.HANKE' nin ifadesi ile özelleştirmeyi "devletin boyutlarını küçültmek", özel teşebbüs ve sermaye birikiminin hakim olduğu çağımızda, devletin hantallıklardan arındırıp asıl görevlerine dönmesini sağlayacak bir yol şeklinde tanımlamak mümkündür. Gelecekte dünya ekonomik modelinin özel teşebbüsün hakim olduğu piyasa ekonomisi modeli olacağı ve ülke ekonomilerinin de bu yönde yeniden yapılanacağı anlaşılmaktadır. Nitekim devletin küçültülmesinin kamu girişimciliğinin tamamen ortadan kaldırılmasını, ekonomik faaliyetlerde piyasa mekanizmalarının etkin olmasını amaçlayan özelleştirme olgusu da dünyanın yeni düzeninin ekonomik modelinin kalıntılarını tasfiye etmek ve dünyanın yeni düzeninin temel prensiplerinden biri olan piyasa ekonomisinin ülke ekonomileri ve dünya ekonomisine hakim olmasını sağlamak için izlenecek yol (politika ve yöntem) olarak ortaya çıkmaktadır.⁴

Özelleştirmeyi, teşebbüsün mülkiyetini aktarma şeklinde değil de mali sonuçlarını yani kar veya zararı aktarma olarak gören ya da görmek isteyen de vardır.⁵ Birtakım siyasi, sosyal ve ideolojik amaçların da özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenmesi ortaya özelleştirme kavramının karıştırılmasına sebebiyet vermektedir. Ülkede özelleştirme kavramı sabit olarak tanımlanamamaktadır ve birçok alanda kullanılmaktadır. Uluslar arası ekonomik ilişkilerde veya farklı lisanlarda bu kavramın kullanılması beraberinde ülkelerin kendilerine göre yorumlamalarının sonucu bir kavram kargaşası ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak da yanlış anlaşılmalara ortaya çıkabilmektedir.⁶

Özelleştirme bir çözüm aracı olarak gündeme gelmişken, kavram konusunda yaşanan kargaşa dolayısıyla özelleştirme bir çözüm aracı olmaktan çok problem kaynağı haline gelmiştir.

Bir bakımdan özelleştirme kavramını bir politik araç veya metot halinde düşünmek doğru olabilmektedir. Çünkü çıkış zamanlarında o ülkelerde ekonomik bozukluk mevcuttur. Enflasyon oranlarındaki dengesizlik, üretimde verimlilik alınamaması, işsizlik gibi olgular ortaya çıkmıştır. Bu durumda olan bir ülke özelleştirmeyi daha iyi bir ekonomiye geçiş olarak bir metot halinde

⁴ Steve H.Hanke, "The Theory of Privatization, The Privatization Option"(Çev. Fevzi DEVRİM), A Strategy to Shrink the size of Government – Washington D.C., The Heritage Foundation, 1985, s.1-14

⁵ Selahattin Özmen, "Türkiye'de ve Dünyada KİT'lerin Özelleştirilmesi", Met-Er Matbaası, İstanbul – 1987, s.7

⁶ Yusuf Alper, "İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme", Sağlık İş Yayınları, Ankara – 1994, s.21

benimseyebilmektedir. Günümüzden örnek olarak eski SSCB ülkeleri şu anda özelleştirmeyi ele almayı, daha ziyade özelleştirmeye işlerlik kazandırmaya çalışmaktadırlar. Başka bir bakış açısı ile, özelleştirme demokratikleşmenin vasıtalarından olarak değerlendirilmektedir. Demokratikleşme ile beraber hak ve hürriyet özgürlüğü ortaya çıkacak, bunların kullanımına da ortam hazırlanacaktır.

Kavram içerisinde değerlendirerek, özelleştirmeyi dar anlamda özelleştirme ve geniş anlamda özelleştirme diye iki şekilde incelemek mümkündür. Dar anlamda özelleştirme; sadece KİT'lerin özel kesime devredilmesi şeklinde tanımlanır. Mülkiyeti ve yönetimi kamuya ait olan iktisadi üretim birimlerinin özele devredilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Kamuoyunda özelleştirilmeden bahsedildiği zaman çoğu kez bu tip bir özelleştirme akla gelmektedir.

Geniş anlamda özelleştirme ise sadece KİT'ler ile sınırlı kalmayıp ekonominin diğer tüm alanlarındaki mal ve hizmetlerin özel kesime devredilmesidir. Diğer bir deyiş ile başta devlet olmak üzere bütün kamu kurumlarının ekonomide payının küçültülerek piyasa ekonomisinin kurum ve araçlarının payının ve etkinliğinin artırılmasıdır.⁷ Mülkiyet ve yönetiminin kamuya devredilmesi şekli ile yapılan dar anlamda özelleştirme şekli dışında kalan özelleştirmeler geniş anlamda özelleştirme tanımına girebilmektedir. Özelleştirmenin amaçları birçok alana taşınmaya ve bundan beklenenlerin de artması ile beraber dar anlamda özelleştirme yerini bir nevi geniş anlamda özelleştirmeye bırakmıştır.⁸

En geniş anlamda özelleştirme "devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması yada tümüyle ortadan kaldırılması" şeklinde tanımlanabilir. "Devlet tekelindeki KİT'lerin mülkiyetinin özel kesime devredilmesi olarak dar kapsamda ifade edilmektedir. Mülkiyet devrinin kendine göre bazı amaçları vardır; bunlar KİT'leri devlet denetiminin dışına çıkartmak ve bütçeye olan yüklerini hafifletmektir.⁹

Yapılan tanımlamalardan hareketle özelleştirmenin ana felsefesinin devletin ekonomiden tamamen çekilerek savunma eğitim gibi alt yapı hizmetlerine yönelmesi olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰

⁷ Mahmut Duran, "Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme", Ankara, 1994, s.78

⁸ Alper, a.g.e., s.27

⁹ Mehmet Fidancı, "Öz Gıda-İş Sendikası Eğitim Yayınları", Ankara, 1992, s.72

¹⁰ Güven Sevil, "Borsada Satış Yoluyla Özelleştirme", Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:927, Eskişehir, 1996, s.4

1. Özelleştirmenin Nedenleri

İnsanların bir araya gelip kurdukları devletin bir süre sonra toplumsal istekleri yerine getirememesi, toplumsal refahın sağlanamaması veya refahtan uzaklaştığı yönündeki düşüncelerin artması sonucu alternatif çözümler arayışına girilmesi olarak özetlenebilir. Hizmet alanında devletin girmediği alanlara girilmesi halka arzın ve sunulan mal ve hizmetin çoğaltılması, rekabet ortamının yaratılması bakımından özelleştirme uygulamaları önemli hale gelmiştir. Özelleştirmenin en önemli nedenlerinden biri, hükümetlerin girişimlerindeki kötü performansından kaynaklanmaktadır.¹¹

Devletin veya kamu işletmelerinin kıt kaynakları en etkin bir şekilde kullanamaması, kaynak dağılımında bozulmaya (tahsis etkinsizliği) ve kaynakların israfına (teknik etkinsizlik) yol açtığı savı, kamu işletmelerinin aleyhinde ileri sürülen önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Kontrol mekanizmalarını piyasa ekonomisine bırakmak, istenilen ekonomik düzeye ulaşmak için ve toplumsal optimalite sağlanması için alternatif olabilir. Başka bir deyişle devletin üretim ve hizmet alanlarından çekilmesi ve yerini piyasa ekonomisine bırakması şu şekillerde özetlenebilir;¹²

- Normal şartlarda devletin üretmekte olduğu asıl mal ve hizmetlerin dışında, devletin başka alanlardaki ihtiyaçlara karşılık verebilmek amacıyla ürettiği mal ve hizmet miktarının asıl üretilmekte olan miktarı geçmesi özelleştirme olgusunu tetiklemiştir. Devlet bu asıl üretiminin dışındaki üretilere ağırlık vermesi sonucunda asıl üretimde kaynak yetersizliği ve etkinliğin sağlanamaması sorunu ortaya çıkmış, bunun sonucunda da devlet bütçesini denkleştirmede zorlanmıştır.

- Daha önceden devletin üretmekte olduğu bazı mal ve hizmetleri, gelişen teknolojiye bağlı olarak günümüzde özel sektörler üretir hale gelmişlerdir. Bunun yanında da devlet iktisadi teşebbüslerini son teknolojiye uyarlamakta gecikmektedir veya bu hiç yapılmamaktadır. Ancak özel kesim, söylendiği gibi, son teknoloji sayesinde bu mal ve hizmetleri sağlar duruma gelmiştir.

- Stagflasyon, aşırı vergi yükü ve bütçe açıkları sorunu, halkı özelleştirme konusunda dikkatli düşünmeye sevk etmiştir.

¹¹ Boycko Maxım, Andrei Shleifer, Robert W. Vishny, “A Theory of Privatisation”, The Journal Economics, March, 1996, s.309-319

¹² Özhan Çetinkaya, “Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme”, Ekin Yayınevi, Bursa, 2001, s.170

- Devletin mülkiyetleri olan kamu iktisadi teşebbüslerinde bulunan potansiyelin siyasal iktidara yön vermesi, siyasetçilerin bunun sonucunda kutuplaşmaları ve aynı elde toplanmalarına neden olması özelleştirmeyi kuvvetleştiren nedenler arasındadır.

- Son yıllarda öne çıkan bireysel kapitalizm veya artık devlet yerine bireysel çıkarların yer alması, eskiden olduğu gibi merkezi idare ile yürütülen işlerin bireyin aleyhine geliştiğinin anlaşılması kamunun özelleştirilmesi baskısına güç katmıştır.

Normal şartlar altında yapılan özelleştirmenin arkasında yatan bazı nedenleri basitçe şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Hükümet üzerindeki finansal yükleri azaltmak; Hükümetler geliştikçe harcama alanları da artacaktır, ve buna doğru orantılı olarak hükümetten istenen servisler çoğalacaktır. Tabi ki bu hizmetlerin hepsinin yapılabilmesi için hükümetin yeterli sermayeye sahip olması gerekir. Bu talepleri karşılayabilmek için hükümet büyük ölçüde vergi artırımını yoluna gidecektir ki, bu da halk tarafından ödenebilecek miktarlar değildir. İkinci bir yol olarak borçlanma da yapılabilir ancak bu da bazı zamanlarda yetersiz kalacaktır. İngiltere’de demir yollarının özelleştirilmesinden sonra bu firmanın gelecekteki 10 yıl için ayırdığı miktar 60 milyar dolardır ve bu trenlerin gözden geçirilmesi ve yenilenmesi için harcanacaktır.

- Kamusal finansı geliştirmek; Hükümetin borçlarını ödeyebilmesi ve kısa zamanda paraya ihtiyaç duyması özelleştirmeyi gerekli kılmaktadır. On yıllar boyunca ödenemeyen ve uzayıp giden borçların kapatılması, az gelir ile çalışan kurumların özelleştirmesinden sonra dolaysız vergilemeye geçilmesi ve bu özel kesime devredilen kuruluşlardan alınan vergiler ile borç ödenme süresinin kısaltılmasıdır.

- Rekabet ortamının yaratılması ve market disiplininin geliştirilmesi; Monopol yapıdaki firmaların piyasada bulunması ve kalite ve mal değeri açısından noksan bir şekilde çalışmalar yapacaktır. Bu yapıdaki firmaların özelleştirmeye açılmaları geniş seçimleri beraberinde getirir ve gelişmiş hizmet anlayışı ve para döngüsü yaratacaktır. Etkin çalışma koşulları ve üretim maliyetleri azalmış ve dolaylı olarak kaliteli malların ucuz bir şekilde piyasaya yansması ile dönecektir.

- Sermaye büyümesi sağlanması; Gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomiler özelleştirme sayesinde birçok menfaatten yararlanmışlardır. Özelleştirme sonucunda ülkelere yeni hizmet anlayışı getirilmiş, enerji ve telekom alanında yenilemeler

yapılmış, yeni okullar kurulmuş ve yeni taşımacılık alanlarını ortaya çıkmıştır. Yenilikçi mekanizmalar özel sektör ile beraber evrensel hizmetler verilmeye başlamış, daha önce olmayan bölgesel kalkınmalar gözlenmiştir.

- Esas hizmetlerin de-politize edilmesi; Yani esas hizmetlerin iyileşmesi için onları hükümet ve bürokrasi baskısından kurtarmaktır. Birçok alanda devlet halktan gelen sağlık eğitim taleplerini yanıtlamakta zorlanmaktadır. Bu tür alanların belki de özel kesime devri bu hizmetlerin daha iyi sunumları için en iyi çözüm yolu olacaktır.¹³

2. Özelleştirmenin Gerekçeleri

Özelleştirme, iktisadi organizasyonların işleyişinde rekabete dayanan serbest piyasa ekonomisinin kurallarını daha fazla hakim kılmak isteyen, gelişmekte olan ülkelerin liberalleşme yönündeki iktisat politikası tercihlerinin sonucu olarak gündeme gelmiştir. Bir iktisat politikası aracı olarak özelleştirme, iktisadi üretim birimlerinin daha etkin çalıştıracağı iddia edilen sektöre devredilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda özelleştirme, ekonomik faaliyetlerde veya mülkiyette özel kesimin oynadığı rolün artması yada kamu kesiminin rolünün azaltılması şeklindeki uygulamalardır.

Kamu ekonomisinin devletin fonksiyonlarını yerine getirmede yetersizliği sonucu ortaya çıkan politik yozlaşmalar, KİT'lerin verimliliğinin düşüklüğü, zararı, tekelleşmeler, gizli işsizlik hallerinin ortaya çıkışı ve diğer nedenler özelleştirmeyi gerektirmektedir. Bu konudaki ileri sürülen diğer bir gerekçe ise, kamu kesimi üzerindeki yükü hafifletmek ve borçlanma gereksinimini küçültmektir.¹⁴

Günlük yaşamımızın her adımında karşılaştığımız özelleştirme olgusu çeşitli şekillerde olabilmektedir. Su dağıtım tesisatının inşası, finansmanı ve yönetimi, caddelerin temizlenip ağaçların budanması gibi hizmetlerde özel firmalarla anlaşılması bir özelleştirme şeklidir. Mahallede yaşayanlar, mahallelerinde gece bekçiliği yaparak ve kentin banliyölerinde yaşayanlar gönüllü itfaiyecilik yaparak özelleştirme faaliyetlerinde rol alırlar. Devletin şehir içi yolcu taşımacılığı ve sigortacılık faaliyetleri gibi hizmetleri piyasa mekanizmasının işleyişine bırakması,

¹³ Simon Leary, “**Privatisation Issue 2: The Reasons**”, The Nation, Thailand, 1999, www.pwcglobal.com

¹⁴ İzzettin Önder, “**Özelleştirmeye Genel Yaklaşım, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**”, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, 1994, s.24

ulusal hava taşımacılığının, fabrikaların ve kömür madenlerinin satılması veya devletin denetiminin azaltılmasında da özelleştirme olarak kabul edilmektedir.

SAVAŞ, özelleştirmenin ardında yatan bazı baskıları başlıca pragmatik, ideolojik, ticari ve popülist zorlamalar olarak tanımlamaktadır. Pragmatik yaklaşımı destekleyenler, daha etkin ve daha mükemmel bir devlet hedeflemektedirler. İdeolojik açıdan yaklaşanlar ise devletin özel kesim karşısında küçülmesini istemekte ve demokrasi için devletin büyüklüğünün bir tehlike olduğunu savunmaktadırlar. Ticari yaklaşımda ise, devletin iş hacmini artırarak ve sonucunda kamu harcamalarından faydalanmaktadır. Popülistlerin hedefi ise bireysel refahı ele almaktadır. İnsanların kamu hizmetlerinden faydalanma imkanlarının artırılması ve yetkilerle daha mükemmel bir topluma ulaşmaktır.¹⁵

Sonuç, Özelleştirmenin Önemli Gereği: Devleti küçültmek, onu asli fonksiyonlarına döndürmek, özel mülkiyeti teşvik etmek, mülkiyeti tabana yaymak; böylece devlete yeni gelir sağlamak ve KİT yükünden kurtulmaktır. Özelleştirme neticesinde sermaye piyasası güçlenecek, ülkeye yabancı yatırım girecek yeni modern teknoloji, yeni iş imkanları doğacak üretim ve kalite artacaktır. İşçilere ise yeni özel iş açma imkanı ortaya çıkacaktır. Yeni hizmet sektörleri piyasaya çıkar. Devlet kumanda eden sistemde bu işleri yapmak güçtür.

3. Özelleştirmenin Amaçları

Bir iktisat politikasının amaçlarına ulaşabilmesi için iktisadi araçlardan biri olarak özelleştirmeden yararlanılır. Devlet politikalarının yetersiz hissedilmeye başlaması, yada gerçekten yetersiz kalması ve bunun üzerine artan ekonomik bunalımlar, kontrolsüz ekonomik dalgalanmalar baş gösterecektir. Kaynakların etkili kullanılamaması ve bu konuda devletin yetersizliğini gözler önüne serecektir.¹⁶ Fakat zaman içinde özelleştirme sadece bir iktisat politikası aracı olmaktan çıkıp zamanla iktisat politikasını bütünsel olarak ifade etme aşamasına gelecektir, ki ekonomik organizasyonu serbest piyasa koşullarına göre çalıştırma eğilimine girecektir.

Zamanla özelleştirme savunuları ile karşı çıkanlar arasında özelleştirme kavramı ideolojik boyutları ortaya çıkacaktır. Özelleştirme, başlıca iktisadi

¹⁵ Savas, a.g.e, s.3-12

¹⁶ Çetinkaya, a.g.e., s.171

problemlerin çözümü için bir araçtır, ayrıca siyasi yapının şekillendirilmesi ve bazı sosyal amaçların gerçekleştirilmesi için de bir vasıta. Bu bakımdan özelleştirmenin amaçları ile birlikte, kullanılan özelleştirme yöntemleri arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Ancak gene de özelleştirme bir iktisat politikası aracıdır ve iktisadi organizasyonun problemlerinin çözümlerinde yer alacaktır.¹⁷

1991 yılında sosyalist sistemin çökmesi, başka bir deyişle demir pençenin kalkması, 70 yıldır direnmekte olan komünizmin küresel baskılar ve kapitalizmin dalgalarına karşı koyamaması sonucudur denebilir. Analitik bir yaklaşım ile bakıldığında SSCB sisteminin kendi içinde çökmesi, kaynak dağılımındaki etkinsizlik ve üretimlerin yüksek maliyetli olması sonucuna bağlanabilir. Kapitalist kutbun karşısında bir kutup oluşturan sosyalist sistem, merkezi idare sistemini son yıllarda uygulayamamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını alan ülkelerin bozuk ekonomik yapılarını düzeltmek için Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu desteği ile liberal ekonomiye geçişe başlamaları, etkin kaynak kullanımı ve ülke zenginliklerinin değerlendirilmesi için çaba göstermektedirler.

Varlığını bir süre sürdüren ve en iyi devlet ekonomisi yaratmayı amaçlayan Stalin'in 1953'te ölümü sonrası, bu sisteme olan eleştiri ve şüpheleri artırmıştır. II.Dünya Savaşının da etkisi ile ağır silah sanayi üretiminde kusursuzluğu göze alarak kaynak dağılımı gerçekleştirilmesi, halkın yaşam standardının yükseltilmesi göz ardı edilmiş ve ekonomik olarak bozulmaya götürmüştür. Halkın refah seviyesi düşmüş, kıtlıklar baş göstermeye başlamıştır, ancak 1980 sonrası piyasa ekonomisi koordineli mekanizmaların yerleştirilmesi dikkate alınarak bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Mülkiyet hakları oranı yaygınlaşmıştır. Ancak, ağırlaşan şartlar SSCB'yi daha fazla tutamamış, 1991'de dağılmaya yüz tutmuştur.¹⁸

Bunun sonucunda oluşan devlet ve sivil toplum arasında yeni bir güç dengesi oluşumunda radikal uygulamaların getirilmesi kaçınılmazdır. Piyasanın yeniden şekillendirilmesinde kuşkusuz özelleştirme en önemli en kompleks bir unsur teşkil etmektedir. Piyasanın yeniden canlandırılması, yeni işletmelerin yaratılmasında kamunun sahip olduğu ekonomik ve politik gücün transferi önemlidir. Diğer bir deyiş ile, özelleştirme yeniden oluşturulacak olan piyasa sisteminde ve özel

¹⁷ Alper, a.g.e, s-28

¹⁸ Ertuğrul Deliktaş, “Kırgızistan’da Özelleştirme Süreci:1991-2000”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongreler Dizisi:3, Bişkek, Mayıs 2002, s.335-359

mülkiyetin yaygınlaştırılmasında ve gerekse işletmelerin yeni sisteme motive edilmesinde rolü önem arz etmektedir.

1991 sonrası bağımsızlaşan ülkelere Dünya Bankası ve IMF tarafından sunulan program genel hatları ile "istikrarlaştırma-serbestleştirme-özelleştirme" şeklinde olmuştur.

Geniş anlamda baktığımızda özelleştirmenin bir iktisat politikası araçlarından olduğu görülmekle beraber, bunun dışında da bazı amaçları ile birlikte bu başlıklar altında toplamak mümkün;

a. İktisadi amaçlar

Özelleştirmenin temel iktisadi gayesi kaynak kullanımında etkinliği sağlamaktır. Buna ilaveten amaçlar alt başlıkta sıralanabilir;

• Kaynak Kullanımında Etkinlik ve Verimliliği Arttırmak

Burada, özel sektörün kaynak kullanımı bakımından kamu sektörüne nazaran daha rasyonel davranma ve gelişen teknolojiye ayak uydurarak dinamizmin sağlanması bakımından daha iyi olduğu varsayılır.¹⁹ Ancak kamunun mal ve hizmet üretiminde kullandığı kit kaynakların yönetiminde başarısızlık göstermesi, tahsis ve teknik etkinliği sağlayamaması sonucu bu üretim alanlarından çekilmesi zorunlu hale gelmektedir.²⁰ Piyasada gerekli yatırımların yapılamaması, kaynak kullanımındaki savurganlıklar sonucunda kaynak problemi ile karşılaşılması, "kit olan kaynakların" daha etkin kullanılması görüşüne ters düşmektedir.

Özel sektörün rasyonel hareket etmesi doğal olarak kar amacına bağlı olarak gelişir. Buna göre de işletmenin dinamizm kazanması, teknolojik yeniliklere ayak uydurması ve buna bağlı olarak da yönetim planlama ve üretimde değişikliğe gitmesi, en etkin kaynak kullanımını tercih etmesi gibi unsurlar rol oynamaktadır. Rasyonel hareketin açıklanmasındaki bir diğer unsur ise, özel kesimin iktisadi kararlar alırken piyasa göstergelerine bağlı olarak alması, arz ve talebin buna göre belirlenmesidir. Kamu sektörü bu konuda piyasadan uzak kalmakta ve habersiz yapılan üretim sonucu kaynak savurganlığı ortaya çıkmaktadır. Bu tür davranışın

¹⁹ Yusuf Alper, "Özelleştirme", Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, 1993, s.14

²⁰ Çetinkaya, a.g.e., s.172

sonucunda temel iktisadi sorunların çözümünde özel sektörün daha başarılı bir grafik çizdiği görülmektedir.²¹

Kamu kesimi iktisadi teşebbüsleri özel sektöre bırakarak, faaliyet alanlarını özel sektöre açarak kaynak kullanımında etkinliği sağlamaktadır. Ulaşılmak istenen temel amaç ekonomik etkinliği artırmaktır.

• Serbest Piyasa Mekanizmasını Güçlendirmek ve İşlerlik Kazandırmak

Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsuru olan rekabetin işlerlik kazanması, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanması ve böylelikle verimliliğin artması amaçlanmaktadır. Devlet işlemleri genelde fiyat ve kalite yönünden piyasa işlemlerine karşı duyarsızdırlar. Bu işletmelerin bir kısmı ekonomide tekeli ya da tekel eğilimi yapıları ile piyasanın denetimine ellerinde bulundurmakta ve tam rekabeti engellemektedirler. Neo-Klasik akımın savunucuları da, piyasa ekonomilerinde devletin "yol göstericiliğinin" en aza indirilmesini hatta devletin ekonomiye yaptığı müdahalelerdir. Bu kuramcılara göre yapılması gereken özelleştirme değildir. Hür teşebbüs ve özel mülkiyetin hakim olduğu serbest piyasa ekonomisini özelleştirme aracılığıyla güçlendirmek devletin kontrolünü azaltan ve kaldıran özelleştirme yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir. Hür teşebbüs geliştirme, müteşebbis sayısını arttırma, fiyat mekanizmasını hakim kılma rekabeti teşvik etme özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar arasında görünmektedir.

Devletin ekonomiye birçok alanda müdahalede bulunması, alınan kararların serbest piyasa göstergelerinden bağımsız olarak alması piyasa mekanizmasından sapmalar doğuracaktır ve iktisadi problemlerin çözümünde başarısız olacaktır. Serbest piyasa mekanizmasının önün açılması ve devletin müdahaleden geri durması problemlerin çözümü için alternatif olacaktır ve piyasa ekonomisini tetikleyen etkenlerden biri özelleştirme olarak düşünülmelidir.²²

Özelleştirme ile tam rekabet şartlarının hakim olduğu bir piyasa ekonomisinin gerçekleşmesi sağlanabilecektir. KİT'lerin tekel statüsünde olması²³ tam rekabeti engellemektedir. Piyasanın tam rekabet ortamı geçmesi ile işlerliği ağırlık kazanacak, fiyatlar arz ve talebe göre belirlenecek, ekonomiye dinamizm

²¹ Yusuf Alper, "İktisadi Amaçları ve Soysal Sonuçlarıyla Özelleştirme", Sağlık-İş Yayınları, Ankara, 1994, s.29

²² Alper, a.g.e., s.30

²³ Sevil, a.g.e., s.6

kazandırılabilir, tam rekabet ortamının getirisi ile beraber istenilen refah düzeyine ulaşılacak, kamunun piyasadan elini çekmesi anlamına gelecektir.

- **Tekelleşmeyi Ortadan Kaldırmak**

Özelleştirme ile beraber devlet sektörünün hakim olduğu tekel piyasanın ortadan kalkması ve piyasa ekonomisi şartlarında gelişen tam rekabet koşullarının hakim olduğu rekabet ortamının yaratılması. Tekeller piyasa ekonomisi işleyişini bozar ve serbest piyasa göstergelerinden uzak çalışır. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması için rekabet ortamından yararlanılması gerekir. Bu amaç ile de bu sağlanmaya çalışılmaktadır.

- **Sermaye Piyasasının Geliştirmek**

Sermaye piyasası, kamu mülkiyetindeki iktisadi üretim birimlerinin mülkiyetinin paylara bölünerek hisse senedi şeklinde satılması ve yönetiminin de özel kesime devredilmesi şeklinde gelişir. Sermaye piyasası, özel tasarrufların yatırıma dönüşmesine aracılık eder, onları birer borç verilebilir kurumlara dönüşmesine yardımcı olur. Sermaye piyasası, orta ve uzun vadeli fonların arz ve talebinin karşılaştığı bir organize piyasadır.²⁴ Sermaye piyasasının gelişmesi uzun vadede ekonomiye dinamizm kazandırmaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde menkul kıymet arzı yeteri kadar sağlanamadığından devlet kendisi menkul kıymet arz etmek zorunda kalmaktadır. Bu noktada ise özelleştirme devreye girecektir.

- **Yabancı Sermayeyi Getirmek ve Döviz Gelirlerini Arttırmak**

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yatırımları artırmanın bir yolu da yabancı yatırımı cazip hale getirmektir. Bu yolda gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması, yabancıların ülkeye döviz ve sermaye girişinde bulunmaları için teşvik kanunlarının çıkartılması ile yapılabilecektir. Yabancı sermaye, ülke içerisindeki tasarruf yetersizliğini gidermek üzere; kaynak bulmak, uluslar arası piyasalarla bütünleşmek, istikrar sağlamak, modern teknoloji transferini sağlamak amaçlarıyla talep edilir. Yabancılar yönelik yapılan özelleştirme uygulamaları en çok tepki gösterilen şekillerden biri olmaktadır.²⁵

Dolaysız yatırımlar; bir firmanın yabancı bir ülkeden, doğrudan veya iştirak halinde yatırım yapması ve yatırımının yönetimine katılması demektir. Dolaysız

²⁴ Alper, a.g.e., s.33

²⁵ Haluk Egeli, “Bir Kamu Finansmanı Tekniği Olarak Özelleştirme”, İZTO, İzmir-1994, s.10

yatırımlar; Çok Uluslu Şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Devletin mülkünün özelleştirilmesiyle, yabancı sermayeye bu tür yatırım imkanı sağlanabilir. Mülkiyet devri dışında yönetim devri yada kiralama yoluna gidilebilir. Amaç döviz gelirlerini çoğaltmaktır. Bir şirket doğrudan devlet hisselerini satın alabilir yada iştirak edebilir.

Devletlerin sahip oldukları şirketlerin hisse senetleri borsada satılarak yabancı yatırımı ülkeye çekecektir. Bu şekilde hem ülkeye yabancı yatırımcılar çekilmiş olacak, hem döviz girdileri önemli ölçüde artacaktır. Başka bir şekilde ise, Türkiye örneğinde olduğu gibi yurtdışında çalışan işçilere hisse senedi satılması şeklinde gerçekleştirilebilir.

- **KİT'lerdeki Gizli İşsizliği Önlemek**

Siyasetçiler için KİT'ler bir istihdam ve oy torbasıdır. Siyasi baskı sonucu güç kazanma, adam yerleştirme ve böylece oy potansiyelini artırma dururken özelleştirmeyi gönülden istemek pek mantıklı görülmemektedir. Dolayısıyla politikacılar, KİT'lerin oy deposu olarak fonksiyon gören bir istihdam politikası takip ederler. Bu bir yandan vasfı yetersiz elemanların istihdam edilmesine, diğer yandan ise gereğinden fazla sayıda kişinin istihdam edilmesine; yani gizli işsizliğe yol açmaktadır. Etkinsizliğinden yakınılan KİT'lerdeki personel sayılarında gereksiz artışların başlıca nedenleri ise giderek yükselen işsizlik oranının baskısı ve KİT'lerin siyasallaşmış olmasıdır. Yüksek düzeydeki yöneticilerin sık sık el değiştirmeleri, onları işletmelerin karlılık ve verimliliklerini savunamaz ve bu konuda direnemez duruma getirmiştir.²⁶

Bu kurumlar özelleştirildiği zaman, vasıf ve ihtiyaç kriterlerine göre istihdam politikası takip eden özel sektör yöneticileri, işe uygun vasıf ve yetenekte olmayanları işten çıkararak istihdam politikasını yeniden belirler. Bu da işsizliğin artmasına ve özelleştirme karşıtı hareketlerin güçlenmesine yol açar. Siyasi iktidarlar ise, oy endişesinden dolayı KİT'lerin yapısının değiştirilmesinde zorlanırlar.²⁷

Bir yandan yetişmiş uzman kişilerin kurumdan uzaklaştırılmaları, diğer yandan ise mesleki niteliği olmayan kişilerin kuruma yerleştirilmelerini kurumun siyasallaştırılmış olması ile açıklamak o dönemde yetersiz kalacaktır. Ancak bir

²⁶ Sağlam, a.g.e, s.52

²⁷ Alper, a.g.e., s.33

kamu kurumuna siyasi iktidarın kendi yandaşlarını yerleştirmekten öte, seçmen potansiyeli yaratma eğilimi içinde de hareket edilmiştir.²⁸

b. Mali Amaçlar

Devletler harcamalarının finansmanı için çeşitli politikalar izlerler. Bunlardan en önemlileri vergiler, ve ardından da borçlanmalardır. Vergilerden yeteri kadar gelir elde edilemediği zaman devlet borçlanma yoluna gidebilmektedir. Ancak bazen borçlanma için de durumlar oluşmayabilir. Bu durumda özelleştirme de devlete gelir sağlama açısından önemli bir araç haline gelecektir. KİT'lerin özel kuruluşlara devredilmesi veya satılması, gerekli durumlarda devlete önemli ölçüde gelir getirebilir. Özelleştirmenin mali amaçlarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

• Devlete Gelir Sağlamak

Devletin iç ve dış borcunun arttığı durumlarda, ve bunları ödeyemeyeceği durumlarda özelleştirme yapılabilir. Bu yöntemde kamunun elindeki üretim birimlerini özel sektöre satılması şeklinde gerçekleşir. Bu şekilde özelleştirme çok tepki alan bir özelleştirme şeklidir, çünkü elindeki mal varlığını satan bir tüccara benzetilir, borçlarını ödeyemeyince elindeki mal varlığını satmaktadır, dolayısı ile de küçülmektedir. Ancak tasarruf-dışı kaynakların kullanımı veya eldeki değersiz bir malvarlığını değerlendirmek, bir anlamda borçlanmaya gidilmeden yapılabilecektir.²⁹

Devlet işletmelerinin satılmasında önemli olan, işletmenin mal varlıklarının yüksek maddi değere sahip olmasıdır. Yoksa sadece acil paraya ihtiyaç duyulduğu sıralarda devlet bu kuruluşları değerinin altında bir fiyata elden çıkaracaktır. Bunlardan amaç, en kısa zamanda gelir sağlanmasıdır, dolayısı ile işletmenin değeri ya bulunur ya bulunmaz ama satılır. Ancak bunlar acil olarak borçların kapatılması yolunda harcanacaksa politika yerini bulur. Ancak yeni yatırımlar gözlenir ve kapasite artırımına gidilecekse yukarıdaki eleştiriler kısmen laf dışı kalır. Yabancı yatırımcılara satılacak olursa, bu hususta da eleştiriler ortaya çıkmaktadır. Bu tür eleştirilerin konusunu iktisadi kontrolün yabancıların eline geçmesinden doğan endişeler oluşturmaktadır.

²⁸ Seriyeye Sezen, “**Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**”, Türkiye Ortadoğu ve Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No:293, Ankara, 1999, s.102

²⁹ Sabri Ülgener, “**Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme**”, DER Yayınları, Yedinci Basım,1991, s.206

- **KİT'lerin Borç Yükünden Kurtulmak**

Kamu İktisadi Teşebbüslerin zarar ettiği durumlarda ve devletin bu zararlardan doğan açıkları kapatmak zorunda kaldığı durumlarda bu amaç ortaya çıkmaktadır. Bu açıkların kapatılması için yaygın gelir transferlerin hükümetlerin enflasyonu önlemeye ve iktisadi istikrarı sağlamaya yönelik politikaların yürütülmesinde bir engel teşkil etmekle beraber, bu politikaları başarısız sonuçlara sürüklemektedir. KİT'leri kar eden kuruluşlar haline dönüştürmek uzun vadeli planlar çerçevesinde gerçekleştiği takdirde, KİT'leri satarak özelleştirme yapmak daha kolay bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Verimsiz işletmelerin, daha doğrusu zarar eden işletmelerin özel kesime devredilmesi ile bu tür özelleştirme şekli başlatılabilir. Bu durumda devlet yükten kurtulmayı gerçekleştirir. Aynı zamanda çalışır durumda olan işletmelerin satılması da söz konusu olabilir. Alternatif olarak halk veya KİT çalışanları bu kuruluşu alabilir, eğer hiçbiri başarılı olmazsa kuruluş kapatılarak tüm değerler paraya çevrilebilir. Varlıkların paraya dönüştürülmesi de bir çeşit özelleştirme değildir. Çünkü elde edilen para daha verimli bir şekilde kullanılabilir ve sübvansiyon ihtiyacı ortadan kalkar.³⁰

Rasyonel kararlar alamayan, genel olarak bürokratların etkisi altında çalışan etkisiz işletmeler bu tür özelleştirme yolunda satılabilir. Madem ki devlet KİT'leri yönetmekte başarısızdır, madem ki özelleştirme ile KİT'lerin verimliliği yükselecek ve karları artacaktır o zaman karlı ve etkin çalışanların değil zarar edenlerin satılması gerekir.³¹

Özelleştirme ile KİT'lerin zararlarından bütçeyi kurtarma amacı, özelleştirme politikasına yönelik eleştirilen kaynaklardan birisini oluşturmaktadır. Bu kuruluşlarda kaynak israfından kaçınmak yerine, satarak kolay yolu benimsemenin özelleştirme için sağlam ve geçerli bir gerekçe oluşturamayacağı ileri sürülmektedir. İktisatçıların ve bilim adamlarının karşı görüşlerde buldukları bu tür eleştiriler ortaya çıkabilmektedir. Bu kurumların devlet mülkü olduğu ve bazı iktisadi kontrollerin özel kesime devredilmesine karşı çıkan görüşler de mevcuttur.

- **Vergileme Yapısını Değiştirmek**

Vergi politikası bir amaçtan dolayı, bu amacın sonunda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Devlet normal durumlarda KİT üretimlerinden doğan fiyat üzerinden

³⁰ Savas, a.g.e., s.3-12

³¹ Yalçın Acar, "Ülkemizde Devlet Girişimciliği ve KİT'ler", Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1989, s.172

dolaylı vergilendirme yoluna gider. Dolaylı vergiler tüketicinin düşük gelirli olduğunda adaletsiz vergilendirme olarak görülmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesi devletin fiyatlandırma mekanizmasını kullanarak dolaylı vergi alma politikasını büyük ölçüde azaltacaktır. Bu teşebbüslerin özelleştirilmesinden sonra ise, devlet KİT ürünleri üzerinden dolaysız vergilendirme yolunu kullanacak ve dolaysız gelir ve şirketler vergisine tabi tutacaktır.

Bu tür özelleştirme amacıyla, daha doğrusu bunun sonunda devlet dolaylı vergilendirmeden dolaysız vergilendirmeye geçmiş olacaktır.³²

c. İdeolojik ve Siyasi Amaçlar

Özelleştirme aslında bir iktisat politikası vasıtası olarak ortaya çıkmakla beraber zamanla gelişmiş genişlemiştir. İdeolojik ve siyasi amaçlar için de zamanla hizmet etmeye başlamıştır. İdeolojik ve siyasi amaçları konusunda en çok eleştirilere maruz kalan, tartışmaların konusu olan bu tip bir özelleştirmeyi şu başlıklar altında toplamak mümkündür;

- **Devleti Küçültüp Asli Fonksiyonlarına Döndürmek**

Bireysel özgürlük, fert-devlet ideolojisinden hareketle liberalizme dönüş felsefesinden doğan akımlarca, özelleştirmenin bu amaca hizmet etmesi öngörülür. Devletin klasik fonksiyonlarına geri döndürmek isteyen bu akımlar, onun savunma, iç güvenlik, adalet, sağlık ve eğitim gibi konularda faaliyet göstermesi için bir araç olarak görmüşlerdir. Nitekim bu yaklaşım sonucu, özelleştirmenin iktisadi amaçların aracı olmaktan çıkması, ideolojik boyutlar kazanması, özel sektöre kapalı alanların serbestleştirilmesi sonucu olabilecek bir amaç haline gelmiştir.

Özelleştirme ile "devletten alıp halka verme" ve "daha az devlet daha çok halk" felsefesi şeklinde görenler, devletçiliğin gelişen küreselleşme dalgası ile daralacağı ve bireyselliğin ise özelleştirme şeklinde yapısal boyut kazanacağını ileri sürmüşlerdir. Özelleştirmenin mal ve hizmetlerin sunucusu olarak değil, bu sunumu kolaylaştıracak şekilde örgütlenmesi gerektiğini ileri sürmüşler, devletin mal ve hizmet alanında sadece alternatif değil, alternatiflerden birisi olduğunu iddia

³² Alper, a.g.e., s.35

etmektedirler. Özelleştirmenin, bu şekilde devletin de bu amaçlar doğrultusunda yeni ideolojik boyutlar kazanması, bu amaca hizmet edecektir.³³

Özelleştirme ile devletin ekonomideki sanayi ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenmektedir. İdeolojik olarak, devletin büyüklüğü ve insanlara yeteri kadar hürriyet tanımaması eleştirilir. Devletin ekonomik alanda aldığı kararlar politik olduğu için, piyasa mekanizması kararlarından uzak ve bir anlamda güvenilir olmamaktadır. Eğer ekonomik kararlar büyük ölçüde serbest piyasaya bırakılırsa, uzun dönemde toplumun refahını maksimize edebilecektir. Ancak devlet yaşam gereği olan temel ihtiyaçlardan herkesin yararlanabilmesini garanti etmek zorundadır.³⁴ İdeolojik temel daha az devlet istemektedir.

- **Demokratikleşmeyi Sağlamak**

Özelleştirme taraftarlarının en güçlü ideolojik gerekçelerinden biri, demokratikleştirmeyi sağlamak ve demokratik rejimi güçlendirmektir. Ancak demokratikleşmeyi farklı açılardan ele alarak, kendilerine göre anlam üreten kesimler temel ideolojide çatışmaktadır. Sosyalist ideoloji taraftarları demokratikleştirmeyi devletleştirme ile tercih etmesi, kapitalist ideoloji taraftarlarının ise tamamen özelleştirmeyi, yani tam karşı konumu seçmeleridir. Özelleştirme ile demokratikleştirme gerçekleştirirken, toplumdaki güç dengelerini bozması olağandır. Buna yol vermemek için, özelleştirme çıkar grupları arasında denge sağlanarak yapılmalıdır.

- **Sendikaların Siyasi Güçlerini Zayıflatmak**

Sendikalar, özelleştirmeye sendikaların siyasi gücünü azaltmak isteyen hükümetlerin başvurduğunu savunmaktadırlar. İngiltere özelleştirme uygulamaları bakımından diğer ülkelere model olmaktadır ve bir bakıma sendikal hareketlerin güçlerinin azaltılmasını bir amaç olarak ele alması haklı olarak görülmektedir.³⁵

Sendikaların ve sendikal hareketlerin iktidara daha az etki edebilme sonuçları doğuran bu uygulama, özelleştirme ile beraber geniş kitlelere sahip olan ve gerektiğinde politik bir araç haline gelebilen bu sendikaları hükümete baskı grubu oluşturmaktan uzak tutmaktadır. Bu sendikalar geniş kitleye sahip olmakla beraber, siyasi bir güce de sahip olabilmektedir. Bunun hükümette siyasi bir amaç için kullanılması veya zaman ile hükümetten farklı yol izlemesi şeklinde de ortaya

³³ Alper, a.g.e., s.37

³⁴ Savas, a.g.e., s.332

³⁵ Alper, a.g.e., s.39

çıkabilmektedir. Bu sendikalar karar mekanizmalarına bazen önemli oranda etki edebilir, çıkar grubu oluşturabilmektedirler.

- **Uluslar arası Sermayenin ve Uluslar arası Örgütlerin Taleplerini Yerine Getirmek**

Özelleştirme karşıtı tarafların dile getirdiği, önemli bir eleştiri olarak karşımıza çıkan, özelleştirmenin yabancı firmalara piyasa kontrolünü vermesi, uluslar arası örgütlere verilen bir taviz olarak değerlendirilmeleri olmaktadır. Ayrıca günümüzde baktığımız zaman bunun kaçınılmaz olduğunu görmekteyiz. Özelleştirme politikası geliştirmekte olan ülkeler için bir zorunluluk haline gelmiştir. Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu gibi uluslar arası sermaye örgütleri, geliştirmekte olan ülkeler için yardımları karşılığında özelleştirme yapılmasını bir ön şart olarak ileri sürmektedirler. Geliştirmekte olan ekonomilerde Dünya Bankası özelleştirmeyi kaçınılmaz bir unsur olarak empoze etmektedir. Bilindiği üzere özelleştirme politikası Dünya Bankası ve IMF nin rutin programları haline gelmiştir. Geliştirmekte olan ülkelere özelleştirme tavsiyesi sadece uluslar arası örgütler tarafından yapılmamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, 3.Dünya Ülkelerine vereceği yardımların verilme amaçları arasında devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesini dahil etmiştir.³⁶

Bilindiği gibi hükümetlerin özelleştirme yoluna gitmesinin nedenleri olarak vergilemede yetersizlik, aşırı kamu harcamaları karşısında finansman sorunu ve son olarak da borçlanma politikalarının yetersiz kalması, ülkenin acil taze paraya ihtiyaç duyması geliyordu. 3.Dünya Ülkeleri arasında da en çok özelleştirme tavsiye edilen ülkelerin ortak özellikleri, dış borçlanmanın aşırı şekilde oluşudur. Özelleştirmenin bu ülkeler için kaçınılmaz hale geldiği açıktır.

Bu şekilde dış ekonomilere, yada dışa bağımlı hale gelen ülke ekonomisi, özelleştirme ve ülke bağımsızlığı arasındaki ilişkiyi de bu bağlamdaki gelişmeler teşkil etmektedir.

d. Sosyal Amaçlar

Özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar arasında, kaynak kullanımında etkinlik sağlanması yönünden mülkiyet ve sermayenin geniş kitlelere

³⁶ Alper, a.g.e., s.40

yaygınlaştırılmasıdır. Özelleştirme ile dile getirilen bir diğer endişe ise mülkiyetin, üretim kanallarının belli bir elde toplanması, tekel oluşması korkusudur. Gelir dağılımını adil bir şekilde yürütmek için, devlet bireysel çıkarları göz önüne almak durumundadır.

- **Mülkiyetin ve Sermayenin Tabana Yayılmasını Sağlamak**

Bu gerekçe özelleştirmeye sosyal bir boyut yüklemekte, sosyal özelleştirme kavramını öne çıkararak özelleştirmenin rasyonelini oluşturmaktadır. KİT'lerin pay senetlerinin az sayıda kişi ve kuruluş elinde toplanması da ayrıca irdelenmesi gereken bir sorundur.³⁷ Ancak bu konuda önlemler alınabilecektir.

Özelleştirmenin mülkiyeti tabana yayma amacını gerçekleştirmesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin sermayesini paylara bölerek halka satılması ile mümkün olabilecektir. Blok satış yönetim veya firmaları satış bu amaca hizmet etmeyecektir. Sermaye paylarının tabana yayılması, dar gelirli kesimleri de kapsayacak şekilde birtakım özendirici uygulamalar neticesinde satılabilir.³⁸ Bu bakımdan hisse fiyatlarını düşük tutmak, gerekli uygunlukları sağlamak olabilir.

- **Gelir Dağılımında İyileşme Sağlanması**

Özelleştirme son yıllarda uygulanan gelir dağılımında adaletin sağlanması araçlarındandır. Üretime katılan faktörlerden elde edilen gelirin dağıtılmasında eşit olmayan bir dağıtım söz konusu olduğunda adil bir sağlanmamış olacaktır. Vergiler ve kamu harcamaları gelir dağılımında adaletin sağlanması için kullanılmaktadır. Hisse senetlerinin küçük tasarruf sahiplerine satılması ile elde edilen kar ve faiz ile gelirleri artmış olacaktır. Hisse senetlerinin halka arzında alıcı sayısının çok olması pozitif etki yaratacaktır. Blok satış yöntemi uygulanması negatif etkiyi ortaya çıkartabilecektir.

- **Yeni İş Sahaları Oluşturmak**

Özelleştirme ile kamunun elinin uzanmadığı yerlere girilmesi, dolayısı ile yeni iş alanlarının ortaya çıkması amaçlanır. Devlet belli bir üretim hizmeti yapmıyorsa, gerek iç gerek dış teklif ile bu alanların piyasaya kazandırılması konusunda teklif alırsa bu alanlara özel kesimin girmesine izin verecektir. Temizlik, bakım-onarım, çöp toplama, kanalizasyon işleri, servis otel işletmecilikleri, telefon-iletişim hizmetleri gibi birçok alanda kamunun özelleştirme dolayısı ile özel kesime bıraktığı

³⁷ Acar, a.ge., s.174

³⁸ Çetinkaya, a.g.e., s.177

alanlarda uygulamalı olarak görülmüştür ki, hem bu alanda eleman istihdamı sağlanmaktadır hem kaynak kullanımı artmaktadır.³⁹(mesela çöp toplama derken, sadece çöp toplama hizmeti değil, çöplerin geri dönüşüm alanlarına götürülerek, çevre politikalarına dikkatli bir biçimde çalıştırılması, çöplerden geri dönüşüm maddeleri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi söz konusudur) Ayrıca yeni iş sahaları oluşturulurken, farklı nitelikte ve yeni vasıfta elemanlar kazanılmaktadır. Kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eden ancak liberalist politika çerçevesinde "bırakınız yapsınlar" ve "bırakınız geçsinler" politikaları gereği iş alanlarını hem toplumsal hukuk gözetilerek hizmetlerin yerine getirilmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması gibi alanlarda daha dikkatli davranılması sonucu getirilmektedir.

Bürokratik etki altında çalışan veya hükümetin belirli kolları ile organik bir bağ içinde olan KİT'lerde istihdam edilen kalitesiz elemanların, sadece oy çokluğu oluşması mantığı ile işe alınan bir sürü vasıfsız elemanın özelleştirme gereği kurumun el değiştirmesi sonucu yeniden sorgulanması, verimsiz bulunduğu halde işten çıkartılması şeklinde gizli işsizliği ortaya çıkartması bu kurumlar tarafından olumsuz değerlendirilecektir. Ancak uzun vade içerisinde bu kurumlar devlete birer gelir getiren kurumlara dönüşecek ve devlete doğrudan gelir sağlamaya başlayacaklardır. Burada istihdam edilen elemanların bireysel ve gerekse toplumsal refah içerisindeki yaşam standardı, diğer bir deyişle toplumsal refah artacaktır.

e. Diğer Amaçlar

Gelişmekte olan ekonomilerin yukarıda saydığımız amaçlar dışında da bazı amaçları olabilmektedir. Bazı politikacılar geliştirmekte olan ülkeler için, özelleştirmeyi, uluslar arası sermayeyi ülkeye çekmek ve bu sermaye ile sağlanacak ilişkiler sonunda bir uluslar arası bütünleşme esası dayalı bir vasıta olarak görmektedirler. Burada, uluslar arası sermayeye ülkenin bağlı hale gelmesi ve dolayısı ile ülkedeki ekonomik gelişmeleri garanti altına almak yatmaktadır. Yabancı sermayeye blok satış halde yapılan özelleştirme uygulamaları bu yaklaşımın sonucu olarak savunulmaktadır.⁴⁰

³⁹ Alper, a.g.e., s.178

⁴⁰ Alper, a.g.e., s.41

Yukarıda konular arasında bahsi geçen taviz verme konusu burada kendisini göstermektedir. Gerçekten, az gelişmiş ülkelerde ekonomi kontrolünün yabancı sermayeye teslim edilmesi endişe edilmeyecek bir şey değildir. Kamu sektörü elinde bulundurduğu iktisadi teşebbüsleri doğru yönetemediği zaman yoğun bir istikrarsızlık dönemine girebilmektedir. Yolsuzluklar, rüşvet derken bunların özel sektöre bırakılması sonucunu getirmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme teknolojik transfer amacına hizmet etmede de kullanılmaktadır. Belirli bir sektörde üretim gerçekleştiremeyen veya geri teknoloji ile üretim yapan ülkeler bu sektörleri yabancı sermayeye açmak sureti ile bu alanda teknolojik yeniliklere kavuşmayı amaçlamaktadırlar. Petrol ve yer altı kaynaklarının çıkartılması konularında bu tür uygulamaların gözlenmesi mümkündür.⁴¹

Özelleştirme Türkiye’de olduğu gibi yolsuzluk ve rüşvet ile mücadele amacına da hizmet edebilir. Bunlar ile mücadele için kamunun elinde olan ve şüphe oluşturan kuruluşların özele devredilmesi ve kamunun iktisadi kaynaklar üzerindeki yetkilerini sınırlamaktır. Özellikle Türkiye’de teorik olarak bu hedef öncelikle amaçlananlar arasındadır.

Özelleştirme toplum içinde baskı gruplarının da yoğun etkisi dolayısı ile gelir ve servet transferi olarak da kullanılabilir. Bu durumda özelleştirmenin temel motifi, KİT’lerin sahip olduğu imkanları ele geçirmesi olmaktadır.

4. Özelleştirmenin Fayda ve Sakıncaları

Kamu sektörünün özel sektöre devri ile gerçekleşen özelleştirme sonucunda, faydalar ve sakıncalar şeklinde sonuç bakımından analiz edilip incelenebilir.

a. Özelleştirmenin Faydaları

- Özelleştirmenin gözle görülür faydalarından olan bürokratik müdahalelerin azaltılmasıdır. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanabilmesi için kamu kurumlarının özele devredilmesi ile sağlanabilecektir.

⁴¹ Yusuf Alper, “Özelleştirme”, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, 1993, s.19

- Tüketici taleplerinin göz önüne alınması ve bu doğrultuda hareket edilmesi sağlanmalıdır. Devletin baskısı altında çalışan kamu kurumları müşteri taleplerini göz ardı etmektedir. Ve doğal olarak da kaynak kullanımı etkinsizliği ortaya çıkacak, tüketici egemenliği, kaliteli üretim ve düşük fiyat kavramlarının ortaya çıkması ile sonuçlanacaktır.

- Kamusal sermayenin gelir dağılımında etkin rol oynaması için özelleştirilmeden yararlanılır. Kamu kurumları pay haline ayrılarak geniş kitlelere yayılabilecek ve toplumun dar gelirli kesimlerine de ulaşarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne de geçilmiş olacaktır.

- Bazı işletmelerin yanlış yönetimi ve baskı altında çalışmaları sonucunda bütçe açıkları vermeleri, devlete sürekli bu açıkların kapatılması için zorlamaları, özelleştirme yolu ile bu zarar eden kuruluşların birer tasarruf yapılabilen, kar amaçlı kullanılabilen, gelir getirilebilen birer kurum haline getireceklerdir.

- Kamu kurumlarının geri teknolojik yapıya sahip olması ve modern üretim tekniklerinden uzak çalışması, özelleştirme yolu ile teknoloji transferi ve yeni teknolojiler elde edilerek, üretim taleplerine cevap vermesi amaçlanmaktadır.

- Kamu kurumlarında birçok yolsuzluğun başında gelen bürokratik baskılar altında çalışmalar dolayısı ile, rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilmesi amaçlanır.

b. Özelleştirmenin Sakıncaları

- Özelleştirme yapılmasından sonra özel sektör yöneticileri tarafından yeniden değerlendirmeye tabi tutulan kurum çalışanları, işten çıkarılma tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar. Özelleştirme karşıtlarının sıkça savunduğu bu görüş biçimi bir taraftan doğrudur, kısa dönemli olsa da kamu kurumlarında gereksiz yere istihdam edilen elemanların işten çıkarılması ile piyasada işsizlik oranında artış yaşanabilmektedir. Özelleştirmeyle, işsizliğe yol açtığı gerekçesi ile karşı çıkmaktadır ancak, devlet firmaları dahil uygulamada aşırı istihdamı uzun süre finanse edememektedir.⁴²

- Monopol yapıdaki kurumların özel kesimin eline geçmesi sonucu, endişe edilen nokta o firmanın durumdan faydalanması ve müşteri kitlesini istediği şekilde

⁴² Michael Beesley, Stephen LITTLECHILD, “Privatisation; Principles, Problems and Priorities”, Lloyds Bank Review, 2000, s.6

yönetmesi olacaktır. Nitekim, bir sektörde tekelci yapıya sahip bir firmanın özelleşmesi sonucu aynı yoldan devam etmek isteyen bir özel kurum bu firmayı almak ve fırsatları değerlendirmek isteyebilir.

- Özelleştirmenin blok satış yöntemi ile gerçekleşmesi mülkiyetin gelir dağılımının aksine bir yerde yığılması yani toplanması sonucu gelir dağılımındaki adaletsizliği artırabilecektir.

- Menkul ve gayri menkullerde rant amacı ile özelleştirme ihalesine girmiş olan firmaların mevcudiyeti de sakıncalardan birini oluşturmaktadır. Öyle ki, kamu kurumunun kullandığı alanın büyüklüğüne göre bu işe girişen özel bir şirket özelleştirme yolu ile o kurumu aldıktan sonra bir süre rant için bekletip sonradan satma eğilimine gitmesi ve bu şekilde rant amaçlaması sonucu doğurabilir.

- Devletin sosyal faydayı düşünerek hareket etmesi zorunludur. Ancak belli bir bölgenin hizmet sektöründe özelleştirme ile giren bir firma kar amaçlı olduğu için, karlı olarak görmediği alanlara hiç girmeyebilir. Öyle ki, bazı köylere posta hizmeti ve ulaşım hizmetleri gibi zorunlu hizmetleri göz ardı edebilir.⁴³

5. Özelleştirme ve Etkinlik

Etkinlik kavramı özelleştirmeden ayrı düşünülemez bir kavramdır. Özelleştirme kavramı bir çok yerde kullanılmak istenir ve birçok amaca da hizmet etmek üzere kullanılacaktır. Ancak genel olarak bakıldığında ortak olarak amaçlanan etkinliğin artırılmasıdır. Bu bakımdan etkinlik kavramını özelleştirme ile beraber ayrıca incelenmesi bir zorunluluktur.

Özelleştirmenin en kuvvetli gerekçesini özel kesimin kaynak kullanımında kamu kesimine göre daha etkin davranması oluşudur. Bu görüşü savunanlar aynı şartlar ve aynı mekan aynı teknolojiye sahip olmak şartı ile, özel sektör firmalarının kamu sektörü firmalarına göre kaynak kullanımında daha başarılı oldukları sonuçlarına varmışlardır. Ancak, burada özel kesimin başarılı olmasındaki temel neden, özelleştirmenin yönetim yapısı itibari ile kamu kuruluşlarından farklı olmasıdır;⁴⁴

⁴³ Çetinkaya, a.g.e., s.180

⁴⁴ Çetinkaya, a.g.e., s.44

Bazı nedenlerden dolayı ülke ekonomisine yük olan ve sorunlar yaratan KİT'lerin bu sorunlara yol açmasını şu şekillerde sıralamak mümkündür;⁴⁵

- KİT'lerin politik baskı altında çalışmaları
- Birçok kuruluştaki aşırı istihdam
- Merkezîyetçi yapının olması
- Devlet desteğinden dolayı iflas tehlikesinin olmaması
- Yöneticilerin sık el değiştirmeleri
- Ücret politikasının olmayışı
- Fiyatlandırma mekanizmasının piyasa verilerine göre olmaması
- Aşırı borçlanma
- Toplu sözleşmelerin yüksek ücrete yol açması
- Teknolojik bakımdan yeniliklerin olmayışı

Özelleştirme karşıtlarının en sık olarak ileri sürdükleri iddiaların biri de; özelleştirilen firmalarda üretilen ürün ve hizmette kalite düşüklüğüne kaçılacağıdır. Nitekim piyasa koşullarında özel firmalar maliyeti en aza indirebilmek için mal kalitesinden ödün verecektir. Bu da doğrudan üretime yansiyacaktır. Ancak özelleştirme taraflarının bu iddiaya verdikleri yanıtta, böyle bir şeyin mümkün olmadığı söylenmektedir. Nitekim, özel firmalarda sorumlulukların yönetim kurulu ile teknik yönetim arasında bölüştürüldüğü, firma ile ilgili stratejik planlama kararlarını yönetim kurulunun aldığı, ürünlerin kalite yapısından ise sorumluluğu teknik yönetimin üstlendiği belirtilmektedir. Özel firmalarda teknik yönetimlerin bir bürokrasi oluşturduğu ve kalite düşmesinin kendilerine olumsuz şekilde yansiyacağından dolayı buna kendilerinin izin vermeyeceklerini ileri sürmektedirler. Dolayısı ile kaliteden ödün verilmeyeceğini savunmaktadırlar.

Özelleştirme ile etkinlik konusundaki tartışmalardan ortaya çıkan sonuçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür;⁴⁶

- Özel sektör firmalarının kamu sektörü firmalarına göre kaynak kullanımı ve etkinlik bakımından daha iyi çalıştığını göstermektedir. Sonuç ve kriterleri açısından bakıldığında ise bu doğal olarak değişebilmektedir.

⁴⁵ Sevil, a.g.e., s.3

⁴⁶ Alper, a.g.e., s.47

- Çalışma ve etkinlik bakımından elde edilen sonuçlar kamu ve özel sektörün amaç farklılıklarından dolayı değişmektedir. Kamu işletmeleri toplumsal faydayı giderler ve buna göre de üretim yapılıır, ancak kaynak kullanımı ve etkinlik dikkate alınmayabilir. Özel sektörler ise özel çıkarlarını düşündüklerinden dolayı bu bağlamda elde edilen sonuçların geçerliliğini zayıflatmaktadır.
- Bu karşılaştırmalardaki etkinlik farkını etkileyen faktör, yönetici davranışlarıdır. Nitekim özel bir işletme sahibi malvarlığını korumak ve değerlendirmek için çalışırken diğer yandan kamu işletmesine atanarak gelen bir yönetici hükümetin istekleri doğrultusunda hareket ettiği için etkinlik açısından etkili olmamaktadır.
- Etkinlik kavramı, özellik ve işlev gördüğü piyasa şekline göre değişebilmektedir. Bu iki alanın çalıştığı piyasa şekilleri farklı olduğu için karşılaştırma yapmak zordur ancak aynı piyasa şartlarını geçerli olduğu hallerde bu ikisinin arasındaki etkinlik farkını değerlendirmek önem taşımaktadır.

Bu değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkan, kamu yararını maksimize etme amacının esas olduğu ve yöneticilerin bu yönde davranış değişikliklerine gittikleri çıkartılabilir. Bu tespitler çerçevesinde, kamu ekonomik faaliyetlerinde karar mekanizmalarının nasıl işlediği ve kamu kurumları yöneticilerinin davranışlarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu araştırmak doğru sonuçlara varmamızda yardımcı olacaktır.

Bu hususlar bir anlamda mükemmel bir demokrasi için gerekli olan ön şartlar olarak değerlendirilebilir. Seçmen bu konuda kendi sosyal faydasını da göz önüne alarak doğru partiyi seçmek zorundadır.

II. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

Kamunun sahip olduğu kurumları özele bırakması ile beraber akla gelen soru bunu ne şekilde yapılacağıdır. Özelleştirme talepleri ve buna binaen bu taleplere olumlu yanıtların verilmesi halinde özelleştirme şeklinin nasıl olacağı ve ne şekilde bu kurumların özele devredileceği önem kazanmaktadır. KİT'lerin aynı yöntemle özelleştirileceğini düşünmek yanlış olacaktır. Hükümetler, ülkedeki mevcut şartları

göz önüne alarak özelleştirmeyi en etkin biçimde gerçekleştirmeye⁴⁷ çalışmalıdırlar. Özelleştirmenin dar anlamda ve geniş anlamda ele alındığında özelleştirme yöntemleri şu şekillerde açıklanabilecektir;

A. Satış Yöntemi

Satış yöntemi özelleştirme yöntemlerinin başında gelmektedir ve ilk aklı gelen de bu yöntemdir. Devlet işletmelerinin satışı iki şekilde gerçekleşecektir, birincisi sermayenin hisselerine ayrılıp da satılması, ikincisi ise işletmenin tamamen satışidir.

- **İşletmenin Hisse Senetlerinin Satışı;** İşletmenin hisselerine ayrılması ve ticaret hukuku kurallarına göre sermaye şirketi haline dönüştürülmesi ve satılması gerekir.⁴⁸ Daha sonra ise hisse senetlerinin fiyatları belirlenecektir. Hisse senetlerinin satış şekline bağlı olarak bu tür özelleştirmeler farklılık gösterebilmektedirler.

- **Senetlerin Doğrudan Halka Arzı (Birinci El Piyasa);** Hisse senetleri doğrudan alıcıya satılmakta, aracı kurumlar söz konusu olmamaktadır. Hisse senetleri nama yazılabileceği gibi hamiline de olabilir. Satışın kolay ve esnek olmasından dolayı tercih edilebilir bir yöntem olabilecek iken, sermaye piyasasının gelişmesini engellediği için tercih edilmeyen bir yöntemdir. Ancak yapılacak satışlarda küçük yatırımcılara yardımcı olunması gerekmekte ve belirli prospektüsün hazırlanması gerekmektedir. Bu tür yöntemde aracı kurum olmadığı için çıkarım giderlerinden tasarruf sağlamak mümkün olmaktadır.⁴⁹ Eğer amaç aracı kullanmadan hisseleri çok sayıda yatırımcıya ulaştırmak olacaksa doğru seçimdir. Bu yöntem ile az sayıda ve görüşülmüş yatırımcı ile de anlaşarak herhangi bir aracı kullanmadan devlete kısa sürede nakit akışını sağlamak mümkündür.

- **Hisselerin Menkul Kıymet Borsasında Satışı (İkinci El Piyasa);** Burada hisseler daha önce halka arzı yapılan senetlerdir. Borsa satış yöntemi ile alıcı ile satıcılar karşılaşır. Bu yöntem en çok kabul gören bir yöntemdir ve fakat arz-talep dengesizliği yüzünden bir türlü yeterli verimin sağlanamadığı yöntemdir. Burada aracı kurumlar devreye girmektedir ve menkul kıymetler borsasına iki

⁴⁷ Sevil, a.g.e., s.9

⁴⁸ Çetinkaya, a.g.e., s.181

⁴⁹ Ali Ceylan, Melek Vergiliel, “Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 17, s.84

şekilde satışı yapılabilmektedir. Birincisi, nominal değerler üzerinden satılan klasik sistem ile satılmakta veya, ikincisi taban fiyatı artırma yöntemi benimsenerek satılmaktadır. Bu ikinci uygulamada senet fiyatları toptan belirlenmekte ve satışa sunulmaktadır.

- **Hisse Senetlerinin Çalışanlara Satılması;** Özelleştirme sürecini kolaylaştırmak ve verimliliği artırmak açısından bu yöntem tercih edilmektedir. Hisse senetlerini geniş kitlelere yaymak amacı ile kişi başına hisse oranlarını sınırlamak yanında, belirli gruplara indirim yapılabilmektedir.⁵⁰ Bu tür indirimler sendikalar ve işçilerin olası tepkilerini önlemek için de yapılabilmektedir. Hisse senetlerinin çalışanlara satılması gerçekleştirirken, çalışanlara belli bir süre tanınması ve düşük gelirli grupların da dikkate alınması gerekmektedir. Birtakım kolaylıkların sağlanması ve çalışanlara hisse senetlerini alma hakkı verilmesi gerekmektedir. İşletmenin hisselerine katkılarının olduklarını düşünen çalışanlar işten ayrılmayı düşünmeyeceklerdir, ve işletmede işi benimseyerek daha verimli çalışacaklardır. Ancak unutulmaması gereken nokta, bu yöntem ile özelleştirilen kurumların yönetim konusunda karşılaşılabilecekleri sorunları aşmasıdır.

- **Yarım Kalmış Tesislerin Satışı;** Birçok politik nedenlerden dolayı temeli atılmış, sonradan devamı getirilmeyen işletmelerde, emek ve istihdamdan uzak kalmış işletmelerde bu yöntem ile satış gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu yöntemde yarım kalmış ve oralara atılan onca emeğin ve maddi değerlerin ekonomiye geri kazandırılması amaçlanmaktadır. Burada bir arsa satışı söz konusudur ve herhangi bir üretim yapılmamaktadır.⁵¹

- **İşletmelerin Direk (Blok) Satışı;** Burada kamu paylarının tamamının veya bir kısmının satışı söz konusudur. Satış bir şirkete veya birden fazla şirkete yapılabilir. Bu yöntemde başarının sağlanabilmesi için; işletmenin mali durumunun iyi olması, işletmenin alınamayacak kadar büyük olmaması, satış karlılığının yüksek olması önem taşımaktadır. Bu yöntemde teklifler toplanır ve pazarlık usulü veya açık artırma yolu ile satışa gidilir. Bu tür özelleştirme en kolay ve en hızlı olanıdır. Blok satış yöntemi ile özelleştirilen kuruluşların hisse senetleri daha sonra halka arz edilebilir. Bu tür hisse yönetimine "gecikmeli halka arz" veya "blok satış+halka arz"

⁵⁰ Ceylan, Vergiliel, a.g.e., s.86

⁵¹ Sevil, a.g.e., s.12

denmektedir.⁵² Eğer piyasalarda halka açılmak mümkün olmuyorsa bu yol tercih edilebilmektedir.

Türkiye’de uygulanan özelleştirme yöntemlerinden, 1992 yılından sonra özelleştirmeden iyi gelirler sağlanmaya başlamıştır. 1992 yılı sonunda (%97) büyük orandaki özelleştirme geliri blok satışlardan meydana gelmiştir.⁵³

- **İşletmelerin Varlıklarının Satışı;** Hisse senedi yoluyla beklenen faydanın sağlanamayacağı düşünölen firmaların bu yöntem kullanılarak satışı mümkündür. İşletmenin bünyesindeki taşınmazlar, tesisler ve taşınır malların satışı söz konusudur. Satışın konusunu işletmenin aktifindeki mal varlıkları oluşturur. Bu yöntem ile işletmenin sırf bu mallar için alınması önlenmektedir.

B. Yönetim Devri Yöntemi

Bu yöntem verimli çalışmayan kamu teşebbüslerinin özelleştirilmelerinde öne sürölen bir yöntemdir. Bir anlaşma yapılır ve verimsiz çalışan şirketin yönetimi özel kesime devredilir. Anlaşma sırasında yönetimin başarılı yürütölmesi halinde ileriki zamanlarda şirketin mülkiyetinin devri de söz konusu olabilir. Turizm sektörü, sağlık hizmetleri ve şehir içi toplu taşımacılık hizmetleri bu tür özelleştirme kapsamlarına girmektedir.

C. Kiralama Yöntemi

Bu yöntem ile üretim kollarının verimsiz çalıştığı veya hiç çalışmadığı kuruluşlarda söz konusu olmaktadır. Bir şirket yapısal yetersizliğinden dolayı veya maddi sıkıntısından dolayı üretim kollarının tümünü çalıştıramıyor olabilir. Bu tür işletmelerin çalışmayan hizmet birimleri ayrı olarak veya şirketin hepsini birden de özelleştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu yol ile kuruluşun tüm kollarının çalışır hale getirilmesi ve ileride yapılacak olan özelleştirme girişimleri için hazırlık yapılması şeklinde de görölebilir.

- Mülkiyet devri söz konusu olmaksızın kamuya ait olan iktisadi ünitelerin belirli sürelerle kişilere veya teşebbüslere kiralanması olarak düşünölmeli ve zarar

⁵² Sevil, a.g.e., s.10

⁵³ Recep Çakal, “Doğal Tekelerde Özelleştirme ve Regölasyon”, DPT Yayın No: 2455, Uzmanlık Tezi, 1996, s.98

eden işletmenin yönetim avantajından faydalanmak için özel sektöre devri söz konusu olmaktadır. Bu tür özelleştirme tam anlamıyla özelleştirme sayılmamaktadır ancak özel sektörün dinamizminden yararlanmak için yapılan girişimler ve kuruluşu canlı tutmak için özelleştirilme yapıldıktan sonra bu ünitelerin kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesi de önem taşımaktadır.⁵⁴

D. İhale Yöntemi

Devletin yapmasının zorunlu olduğu hizmetlerin sunulmasında etkinliğin sağlanamaması sonucu bu alanda özelleştirmeye itilir. Bir ihale yapılır ve bu hizmetleri yapmak için en düşük teklif verene bu hizmetler devredilir. Prensip olarak, kamu sektörü hizmetlerinin geniş bir alanına ihale yöntemi uygulanabilmektedir. Mahalli otoriteler içinde özel firmalar günümüzde çöp toplama, yemek servisi, konutların yenilenmesi, ofislerin, okulların ve caddelerin temizliği hizmetleri üzerine almaktadırlar. İhale yöntemi standart bir hizmet için her iki sektörün rekabete girdiği bir durumda, özel ve kamu sektörünün etkinliğini kıyaslayacak bir fırsat da sunmaktadır.⁵⁵ İhale yöntemi, sınırlı çalışma uygulamaları ve düşük verimlilik karakterize edilmeleriyle ün yapmış kamu sektörü monopollerini sorununa bir çözüm yolu olarak gösterilmektedir.

E. İmtiyaz Yöntemi

Su, elektrik ve demiryolları gibi işletmelerde, ölçek büyümesinin getirdiği sonuçlar olarak, verimsizliğin artması sonucu bunu önlemek için bu alanlara özel kesimin girmesine izin verilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu tür işletmelerde doğal tekeller boy gösterirler ve rekabetten uzak bir tutum sergilerler.

Gevşek bir ifade ile özelleştirme diye anılan ve aslında piyasanın iyileştirmesini konu alan bu uygulamalara; ilk olarak bu tür kurumları devlet tekeline çıkararak (denationalisation), yani kanuni tekellerin kamu sektöründen özel sektöre transferi akla gelmelidir.⁵⁶ Önceden kamu sektöründe sağlanan mal ve hizmetlerin arzı için özel sektör firmalarıyla imtiyaz sözleşmeleri

⁵⁴ Alper, a.g.e, s.64

⁵⁵ Keith Hartley, "Economic Affairs", Vol.6, No:5, June-July 1986

⁵⁶ John Kay, Colin Mayer, David Thompson, "Economic Regulation Through Franchise Contracts, Privatisation And Regulation(The UK Experience)"(Çev.Nevzat Güran), Clarendon Press, Oxford 1986, s.269

yapılması(franchising) bazı uygulamalarda kuşku ile bakılmış bazılarında ise çekici özelliklere sahip olduğu gözlenmiştir.

Bu yöntemin belirli prosedürü vardır bunlar; Teklif verme süreci, Sözleşme özelliklerinin belirlenmesi, Sözleşme süresi, Düzenleme ve Sözleşmelerin uygulamaya geçirilmesi, sonuçlar şeklinde ilerleyecektir.

F. Gelir Ortaklığı Senedi Yöntemi

Bu yöntem ile mülkiyetin veya yönetim hakkının özelleştirilmesinden çok elde edilen gelirin özelleştirilmesi temel oluşturmaktadır. Kamunun elinde bulunan gelir getirici varlıkların (işletme, otoyol, köprü, baraj) çıkarılan senetler ile yatırımcılar arasında paylaşılması şeklinde sağlanmaktadır. Tam anlamıyla özelleştirme denmese de yatırımcılara getirdiği sorumluluk duygusu bakımından işletmenin daha etkin çalışması için gerekli ortamın sağlanması olacaktır.

Söz konusu olan kamu teşebbüslerinin gelirleri belirli süreler için özel sektöre satılmaktadır da denebilir. Çünkü gelecek dönemlere ait gelirlerin özel sektöre bırakılması şeklinde gerçekleşmektedir. Burada esas amaç kamu yatırımlarının finansmanı için kaynak sağlamaktır, bu da gelir ortaklığı yöntemi şekli ile sağlanabilmektedir.

G. Yasal-Kurumsal Serbestleşme Yöntemi

Geniş açıdan bakıldığında devletin ekonomik sınırlarını içe çekmek isteyen ve bu sınırların küçültülmesini amaçlayan bir yöntemdir. Bu yöntem en az tepki çeken ve en çok uygulama alanı bulan yöntemdir.

Bu süreçlere "serbestleşme" veya "düzenleme-gevşetmesi" şeklinde algılanması da mümkündür.⁵⁷ Rekabet dışında kalmış ve stratejik öneme sahip olduğu kabul edilen sektörlerde bu tip uygulamaya gidilmesi ile özelleştirme yapılır, özellikle bu alanda piyasa sistemine işlerlik kazandırmak için bu tip özelleştirme yaygın olarak kullanılır.

⁵⁷ Kay, Mayer, Thompson, a.g.e., s.269

Bu yöntemle, bankacılık, elektrik, çay, tütün, TV yayıncılığı, ulaştırma, posta ve haberleşme alanlarında yasal ve kurumsal serbestleştirme uygulamasına yaygın olarak başvurulduğu görülmektedir.

Kısaca, bu tip özelleştirmede teşebbüs devri söz konusu değildir. Tek başına devletin faaliyet gösterdiği ve özel sektörün faaliyet göstermesine izin verilmeyen alanlarda, kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümlerin kaldırılarak serbestleştirme söz konusu olmaktadır.

H. Yap İşlet Devret Yöntemi

Bu modelde, devlete ait bir kurumun inşası veya işletilmesi, ihale usulü özel ajanlar tarafından gerçekleştirilmekte, maliyetlerin karşılanabileceği bir süre için işletilmekte ve anlaşma süresi sonunda kamu kesimine devredilmektedir.⁵⁸

Türk kamuoyunda sıkça yer bulan ve Türkiye’de de uygulanan bir yöntem olmasıyla, sermaye yetersizliğinden dolayı değerlendirilemeyen ve harekete geçirilemeyen faaliyet alanlarının ve iktisadi kaynakların kullanımını sağlamak üzere başvurulan bir yöntemdir. Devletin yatırım yapmadığı alanlarda, buralara yatırım yapılmasını istediği ancak yetersiz sermaye koşulları dolayısı ile yatırımın yapılamadığı bölgelerin özel kesime devri söz konusudur.

Bu alanların belirli bir süre özel sektöre devri ile beraber özel sektörün o alandan belli bir süre kar elde etmesi şeklinde sonuçlanabilir, ancak sonradan buraya yapılan yatırımlar kamuya devredilmektedir dolayısı ile de özel kesimin yaptığı teknolojik yeniliklerin transferi de sağlanmış olacaktır. Bir açıdan bakıldığında ise yabancı şirketlere verilmesi halinde ülkeye beklenen döviz girdisinin sağlanması da beklenebilmektedir.

I. Gönüllü Organizasyonların Teşvik Edilmesi Yöntemi

Sosyal sonuçları bakımından önem taşıyan bu yöntemde, sosyal faydası olan mal ve hizmetlerin üretiminde dernek, vakıf ve benzeri kar amaçlı olmayan kuruluşların teşvik edilmesi sonucu yapılan özelleştirme şeklidir. Kamunun yeterli

⁵⁸ Önder, a.g.m. s.19

yatırım yapamadığı sağlık, eğitim, araştırma, kültürel faaliyetlerini özel sektörün katkısını sağlamak için bu yöntemle başvurur.

J. Diğer Yöntemler

- **Kupon Yöntemi (voucher method);** Bu yöntemde devlet belirli bir hizmeti vatandaşa sunmaktansa bu hizmetlerin özel kesime yaptırılması ve bunun yapılabilmesi için de vatandaşa kupon verilmesi yöntemidir. Bir bakıma düşük gelirli kesimleri kapsayan ve bu düşük gelirli kesimlerin satın alma gücünün artırılması esasına dayanmaktadır.

- **Ortak Yatırım Yöntemi;** Bu yöntem bir nevi özelleştirme hazırlığına girişmiş olan kuruluşların, öz sermayesinin kamu ve özel sektörün ortak sermayesinden oluşmasıdır. Devlet özel sektör ile işbirliği yaparak öz sermayeleri beraber hareket ettirme kararı almaktadır. Bu özel sektör için bir başlangıç olmakla beraber bu firmaya ileride bu kuruluşun tamamen özelleştirmesine yol açmasına da yol açabilecektir.

BÖLÜM 2

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ

I. DÜNYA ÜLKELERİNDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, sanayi ülkelerinde de özelleştirme ve yeniden yapılandırma konusu ulusal reform programlarının merkezi olmuştur. Ekonomik yapının büyüklüğü etkinliğin sağlanmasına, özel sektör işletmelerinin büyümesine cesaret verilmesine ve hükümetin rolünün azaltılmasına katkı sağlamıştır.

Özelleştirme az gelişmiş ülkelerde hükümetin rolünü azaltmak ve özel sektör işletmelerini cesaretlendirmek konusunda kullanılan popüler bir araç haline gelmiştir. Bununla birlikte, özelleştirme az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hükümet kontrolünden uzaklaşma ve mülkiyet yapısının değişmesinde değişik şekillerde ele alınmaktadır.

Özelleştirmenin sınırları konusunda yapılan tartışmalarda, özelleştirmenin sınırları nedir ve nerededir şeklinde sorular ortaya konmaktadır. Bir görüşe göre, ulusal savunma gibi önemli dışsallığı olanlar haricinde her şey özelleştirilebilir. Ancak, savaşlar ve ülkelerin girdikleri ekonomik bunalımlar tekrardan regülasyon ve kamulaştırmanın önemini artırmaktadır. Günümüzdeki özelleştirmeler kamulaştırmanın aksine ekonomideki etkinliğin sağlanması çabalarıdır.

Bununla birlikte, şunu bilmek gerekir ki, özelleştirme bir politik süreçtir ve önemli ekonomik ve sosyal anlamları vardır, sadece işletmelerin performansını etkilemekle kalmayıp sosyal refah ve dengeyi de etkileyecektir. Sosyal etkiler, özellikle de istihdam ile ilgili olanlarda, sosyal güvenlik ölçümleri, hisselerin paylaşıldığı küçük yatırımcı ve işadamlarına kadar uzanan sosyal özelleştirmenin sonuçları, ekonomik ve sosyal büyümede genel hizmetlerin rolü gibi etkilerin değerlendirilmesinde göze alınmalıdır. Bu nedenle, özelleştirmenin tüm şekilleri politik kararlar değerlendirilirken göz önüne alınması önemlidir. Şüphesiz, önemli soru başarının nasıl ölçüleceğidir.

Özelleştirme Neden Gereklidir ? Özelleştirmenin en önemli nedeni ekonomik etkinliğin artırılması, ekonomideki özel sektörle rekabet ortamının sağlanması ve dayanıklılığın sağlanmasıdır. Dünya Bankasının önem verdiği nokta kamu sektörünün ekonomideki yerinin özel ekonominin üçte biri kadar olmasıdır. Böylece, sermayenin yatırımlar için mobilize edilmesi ve özel sektörün modernize edilmesi, sağlık ve eğitim gibi zarar eden kurumların ekonomik yükü azaltmak için sosyal faydası olan kurumlar haline getirilmesi gerekir. Tabi, bu kuruluşların politik alandan uzaklaştırılmaları da önemlidir.

Piyasa ve hükümetin etkileşimi konusu karıştırılmaması gerek ve bu iki yapı birbirini ile karıştırılmamalı. Üretimin organize edilmesi ve mal ve hizmetlerin dağılımında etkinliğin sağlanması konusunda rekabet ortamının en iyi yol olmasına rağmen, hükümet tahsis edici çalışmalarda bulunmalı ve rekabet ortamının başarısız olduğu durumlarda devreye girmesi gerekir. Bu arada devletin bu tür girişimleri cesaretlendirmesi gerekir.

Piyasa mekanizmasının başarısız olmasının nedenlerini ve sonuçlarını incelemek önem taşır. İlk önce piyasanın başarısızlığını araştırmak için, başarılarından başlamak gerekir. Adam Smith'e göre, her birey kendi çıkarı doğrultusunda gittiği gibi, piyasa ekonomisinde, onlar da ortak mal sunacaklardır. Buradan şu sonuçlar çıkarılabilir: (1) ortada yeteri kadar pazar vardır, ve (2) bütün tüketiciler ve üreticiler rekabet edeceklerdir. Bu nedenle, eğer pazarda eksik yoksa, hiçbir işlem eksik değilse, ve eğer ortada fiyatları tek başına değiştiremeyecek kadar çok alıcı ve satıcı varsa, piyasa ekonomisi etkinliği sağlanacaktır. Sonra kaynakların tamamı çalıştırılacaktır, verimli kurumlara tahsis edilecekler ve doğru karışımdaki mal ve hizmetler üretilecek, ki bu karışımdan müşteri refahı maksimize edilecek, kaynakların ilk elden dağıtımı sağlandığı için de gelirleri artacaktır.

Pazar ekonomisi iki nedenden dolayı başarısızlığa uğrayabilir. Birincisi, tam rekabet şartlarının sağlanamayışından dolayı çok az sayıda rekabet eden ve olasılıklarla mücadele eden pazarlar vardır. İkincisi, ortada pazar olmayabilir, ya bitmemiş yada dağılmış yapılarından dolayı pazar ihtiyaçlarını karşılamayan çıktılar üretebilirler. Genel kabul gören görüşe göre, sosyal refahın maksimize edilmesi için devlet müdahalesinin gerekli olduğu kabul edilir.

Özelleştirmenin sonuçlarının çoğu uzun dönemlidir. özelleştirme programları birkaç yıl sürebilir. Yeniden yapılandırma politikası kararı alındıktan sonra ilk yapılması gereken erken dönemde çıkar gruplarını tesbit etmektir. Bazı durumlarda,

deregülasyon ve liberalizasyon gibi, küçük ve orta boylu işletmelerde yürütülen çalışmaların etkililiğinin ölçülebilmesi mümkündür.

Daha büyük ve radikal projelerde özelleştirmenin maliyeti çok olabilir. Birçok kamu kuruluşları borca batmış, hükümet veya diğer ulusal işletmeler eksi değere sahiptirler. Mülkiyetin el değiştirmesine rağmen, yeniden yapılandırmak özelleştirmeden önce gelebilir, ki maliyete eklenecektir.

Büyük devlet işletmeleri için, yeniden yapılandırma ve özelleştirme başlamadan önce tahminler yapılır. Özelleştirmenin önemli nedenleri kötü performans ve etkinsizlik olarak, etkinsizliğin nedeni ve ölçüsü iyi anlaşılmalıdır. Özelleştirme şekli kuruluşun ana hattını yansıttığından dolayı, demektir ki, mülkiyetin değişiminden ziyade etkinsizlikler düzeltilebilir. Yani mülkiyeti değiştirmektense etkinsizliklerin giderilmesi mümkündür. Çıkar gruplarının da gerekliliği değerlendirilmelidir, yeni mülkiyet yapısının sorumluluklarının farkında olduklarının garantisini alınmalıdır.

Özelleştirmenin bir başka nedeni ise devlet yükünü azaltmaktır. Bu kazancın ölçüsü ve nereye bağlı olacağını ölçmek etkilerin değerlendirilmesinde önem taşır. Kazanç sağlamak için kaynaklar serbest bırakılacaksa, hükümet tarafından başka destek sağlanmayacağına dair söz verilmeli ve sıkı bütçe kısıtlamaları desteklenmelidir.

A. İngiltere’de Özelleştirme Uygulamaları

1970’lerde çıkan ekonomik bunalımdan sonra İngiltere’de de diğer ülkelerde olduğu gibi durgunluk dönemi başlamıştır. Bu ekonomik bunalımdan kurtulmak için devletin ekonomik alandan çekilmesi öngörülmüş, Friedman’cılarının savunması doğrultusunda serbest piyasa ekonomisine geçilecektir.

Özelleştirmenin başladığı yıllarda devletleştirilen şirketler yatırımların yedide birini karşılıyorlardı. Sayı olarak elliye bulan bu şirketler ulaşım, enerji, haberleşme, demir-çelik ve gemi inşa sektörlerinde faaliyet göstermekle beraber 1.5 milyon kişiyi istihdam ediyorlardı.⁵⁹

İngiltere’deki özelleştirmeler hacim olarak diğer Avrupa ülkelerinkinden daha geniştir ve İngiltere’de yapılan özelleştirmeler yapılabilecek programın büyüklüğü konusunda diğer ülkelere örnek teşkil etmektedir.

⁵⁹ Tolunay Niksarlıoğlu, “Özelleştirme ve Adana Çimento Taş Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1996, s.48

Devlet mülkiyetlerindeki olumsuz gidişatın ve bu kurumların ekonomideki etkisizliğinin sorunu gevşek yapıdan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. İngiltere’de yapılan özelleştirme uygulamalarının belli bir kategoride amaçları sıralanacak olursa da, yeniden yapılandırma döneminde verimliliğin artırılması en öncelikli amaçtır.

1. İngiltere’deki Özelleştirmenin Amaçları⁶⁰

- Devletin ekonomideki yerinin azaltılması
- Endüstriyel verimliliğin artırılması
- Hisse mülkiyetinin yaygınlaştırılması
- Kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması
- Ulusal bütçeye katkı
- Ekonomik bozuklukların giderilmesi

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde temel amaç bütçe açıklarının kapatılması, kamu kesimindeki savurganlığın önlenmesi olmasına karşın, İngiliz ekonomisinde verimlilik ön planda yer almaktadır.

2. Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

- Kamu şirket hisselerinin tamamının ya da bir kısmının özele satılması
- Tekel konumundaki kamu şirketlerinin bu statülerinin kaldırılması
- Kamu işletmelerinin, ortaklıkların yada iştiraklerinin özele devri
- Kamu kurumları tarafından yapılan bazı hizmetlerin özele devri
- Büyük kamu yatırımlarında özelin ortaklığı⁶¹

İngiliz özelleştirmesinde bilinen bütün özelleştirme yöntemlerinden yararlanılmakta olup, halka arz yöntemi bunlar arasında en fazla kullanılmış olanıdır. Halk arz yönteminin çoğunlukla kullanılmasının nedeni ise özelleştirmenin olumsuz sosyal etkilerinin önlenmesiyle ilgili olmaktadır. Bu şekilde, kamu kuruluşları hisselerini elinde bulunduranların sayısı 10 yıl içerisinde 3 milyondan 9 milyona çıkmıştır.⁶²

Kamu hizmeti sunan çok sayıda kuruluş, çalışanlara ve yöneticilere satış biçiminde özelleştirilmiş yada serbestleştirilmiş bulunmaktadır. Özellikle, ulusal

⁶⁰ Çetinkaya, a.g.e., s.188

⁶¹ Çetinkaya, a.g.e., s.189

⁶² Orhan Şener, “Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme”, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, 1994, s.51

taşımacılık ve otobüs ile okul ve hastane yemekhanelerinin özelleştirilmesi sırasında, bu yöntemle yoğun bir biçimde başvurulmuştur.

Genellikle zarar eden, küçük çaptaki fabrikaların özelleştirilmesinde ise, blok satış yöntemine başvurulmuştur. Kraliyet Mermi fabrikasının özelleştirilmesinde olduğu gibi, yeniden yapılandırmasına gerek duyulmayan çok sayıda kamu kuruluşu bu yöntemle özelleştirilmiştir.

3. Özelleştirilen Kamu Kuruluşları

İngiltere’de çok sayıda kamu kuruluşu özelleştirilmiş olup, bunlardan önemlileri, kullanılan yöntemler yönünden aşağıdaki biçimde sınıflandırılabilir.

British Gas(gaz), British Steel(çelik), British Petroleum(petrol), Britoil(petrol), British Telecom(telekomünikasyon), gibi büyük çaptaki kuruluşlar halka arz yöntemi ile özelleştirilmiş, Rollsroyce ve Jaguar(otomotiv), Short Brothers(uçak sanayi), Amersham International(kimya), Warship Yards(savaş gemi inşaatı), Aerospace ve havameydanları, deniz ulaşımı, Inmos(mikrochips), Rover Car(otomotiv) ve Royal Ordnance (mermi) gibi kuruluşlar ise blok satış yada doğrudan satış yolu ile özelleştirilmişlerdir.⁶³

4. İngiliz Özelleştirmesinin Ekonomik Etkileri

Bir taraftan kar motivasyonu ile çalışan özel şirketler, diğer taraftan hizmetin kalitesi ve servis hızının artması, ülkenin ekonomik altyapısının gelişmiş olmasının verdiği işgücünün ve deneyimli yönetici sınıfının da bulunması özelleştirmenin olumlu yönlerini ortaya çıkartabilecektir.

Hizmetin Kalitesi

Ancak bu tür firmaların özellikle de yönetim devri (contracting out) yapılan işletmeler(temizlik, çamaşır yıkama, yemek, taşımacılık v.s.) aynı başarıyı göstermemektedirler. Bunlardan bazıları;

Kamu binalarının temizlik işlerinde⁶⁴;

- yüzeysel bir temizlik yapılması
- caddeye bakan kısımlarının temizlenmemesi

⁶³ Şener, a.g.m., s.52

⁶⁴ Şener, a.g.m., s.54

- sınıfların yetersiz bir biçimde temizlenmesi
- hizmet sunumu yönünden önemli gecikmelerin olduğu olumsuzluklar saptanmıştır.

Yukarıda sayılan olumsuzlukların nedenleri olarak;

- az sayıda ve düşük ücretli işçi çalıştırılması
- işgücü devir süratinin yüksekliği nedeniyle, deneyimli işçi sayısının giderek azalması
- işin uzun süre devam etmesini sağlamak amacıyla işin gereksiz yere yavaşlatılması gibi faktörler sayılmaktadır

Taşımacılık hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucu olarak ise, aşağıda sıralandığı gibi daha da ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.

- kısa hatlarda hizmet yoğunlaşırken, uzun hatlarda servis sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır
- yolcu talebinin yoğun olduğu saatlerde servis sayısı artarken, akşam ve gece saatlerinde düşürülmüştür
- eski ve yaşlı araçlar kullanıldığından, hizmetin kalitesi önemli ölçüde düşmüştür

Maliyetler ve Fiyatlar

Fiyat farklılaştırılması politikası hava yolu taşımacılığında uygulanmıştır. Örneğin sık seyahat eden programların fiyatı %15 oranında artırılırken; işadamlarının daha yoğun olarak seyahat ettikleri hatların fiyatları düşürülmüştür. Bu durum karşısında, İngiltere’de düşük fiyat rekabetine katlanamayan bazı küçük firmalar iflas etmişlerdir.

İstihdam

İngiliz özelleştirme programları değerlendirildiğinde ciddi iş kaybı problemlerine yol açtığı gözlemlenmektedir.

Özelleştirme programlarının uygulamaya konmasından sonra, işsizlik oranındaki artış Rover Steel’de %43; British Steel’de %54; Roll-Royce ve British Airways’te ise %19 oranlarında gerçekleşmiştir. British Telecom’da işten ayrılanların sayısı daha düşük bir oranda gerçekleşmiştir (%4).⁶⁵

⁶⁵ Şener, a.g.m, s.57

İngiltere’de özelleştirme programları sonucunda işçi maaşları önemli oranda azalırken, yönetici maaşları yükseltilmiştir. Araştırmalara göre 1982-1990 yılları arasında yönetici maaşlarında artış %52 gibi bir oranda bulunmuştur.

Diğer yandan özelleştirilen bir çok kuruluş sendikasız işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. Özelleştirme uygulamaları nedeniyle çalışanların önemli bir bölümünün emekli haklarında bazı kısıtlamalar yapılmaktadır.

- bazı kuruluşlarda emeklilik için gerekli çalışma süresi oldukça uzatılmıştır,
- bazı özelleştirilen kuruluşlar ise, işçilerin hastalık sigortası primlerini ödememek için, tam gün çalışan işçiler yerine yarım gün yada haftada 20 saatten az çalışan işçileri tercih etmektedirler
- bu kuruluşların birçoğunda işgüvenliği giderek azalmaktadır
- bazı firmalarda ise, yıllık tatil izin karşılığı gerekli çalışma süresi oldukça artırılmıştır
- özelleşen bazı iş konularında ise, geçici işçi istihdamı giderek yaygınlaşmaktadır.⁶⁶

B. Avustralya’da Özelleştirme Uygulamaları

Ekonomi geleneksel olarak tarım ve madencilik üzerine kurulmuştur. II.Dünya Savaşı sonrası yaşanan hammadde bolluğu, ithalata getirilen kotalar ve gümrük vergilerinin yüksek oluşundan dolayı kısa bir sürede imalat sektörünün üstünlüğü artmıştır. Hızla büyüyen müşteri piyasa talebinin artmasına bağlı olarak, kısa sürede tüketici malları ve sermaye ağı kurulmuştur. 1960 yıllarında imalatçılık önemliydi, daha sonradan ise yerini günümüze kadar büyüyen bir hizmet sektörüne bırakmıştır.⁶⁷

Tarımın GSMH’da 3% gibi bir oranı oluşturmasına rağmen, ülke gıda konusunda kendisine yeterli durumdadır ve yün, koyun pöstekisi, tahıl, et ve şarap ihracatında önemli bir durumdadır. Madencilik hala küçük bir sektördür fakat ihracattaki önemini korumaktadır. Ülke dünyada kömür, demir, maden cevheri, rafine kurşun ihracatında önde gelmektedir ve çinko, altın ve kurşun karışımları

⁶⁶ Şener, a.g.m, s.58

⁶⁷ John Quiggin, “**The fiscal impact of the privatisation of the Victorian electricity industry**”, Australian National University, Economic And Labour Relations Review, 2004, www.uq.edu.au/economics/johnquiggin/

ihracatında ise en çok ihracat yapan ülkeler arasındadır. Dünyanın en çok alumina ve elmas üreticisidir ve uçsuz bucaksız düşük-fiyatlı uranyum yataklarına sahiptir.

Böylece tarım ve madencilik Avustralya'nın ticari mal ihracatının %70'ini oluşturmaktadır ve ihracat yapılan başlıca ülkeler ise Japonya, Kore diğer ASEAN ülkeleridir. İthalat olarak tüketim ve ana mallar, yakıt ve kimyasallardır ve başlıca ABD ve AB den yapılır. Bölgesel ticari ortakları Asya ve Pasifik olmasına rağmen, ülke Avrupa, Amerika ve Orta Doğu ile de ticaret yapmaktadır. Bunlardan en önemlileri ise Japonya, ABD, Yeni Zelanda, Kore, Çin, İngiltere ve Almanya'dır.⁶⁸

1990 yıllarında Avustralya'da özelleştirme programlarına pek sıcak bakılmıyordu. Birçok firma hisse satışını önermesine rağmen, Telstra kuruluşu ve Sydney Basin'in ikincil havalanları da bu konu ile ilgileniyorlardı. Son yıllara kadar özelleştirme devlet statüsünde ele alınmamış ve değerlendirilmemiştir.

Bununla birlikte, özelleştirilmek istenen kuruluşların performansı göz önüne alınması gerekmektedir ve bunların devlet politikalarına doğrudan veya dolaylı olarak etkileri vardı, çünkü bunlar piyasada yer edinmiş güçlü kuruluşlardan oluşmaktaydı.

Devletin elinde kalan kuruluşlar, devlet ticari kuruluşları ulusal rekabet politikasına tabi tutulması gerekecekti. Avustralya hükümeti tarafından uygulanan değerlendirme programında kullanılan kuruluşlar ise ACCC ve devlet fiyat regülasyon otoriteleri idi. Bunlar devlet ticari kuruluşlarının performansını değerlendirmek ve altyapı etkilerini ölçmek üzere kullanılmışlardır.

1. Özelleştirme Trendi

Avustralya'da özelleştirme başlıca üç sektörde yapılmıştır. Bunlar mali hizmetler, elektrik ve gaz, taşımacılık ve iletişim. 1990'lardan önce, bölgede çok az sayıda özelleştirme programı vardı. Kayda değer olarak önceleri İngiltere'de 1980'lerde yapılmıştır. Neredeyse rekabet sektöründeki tüm KİT'ler (PTE – Public Trading Enterprises) özelleştirilmiştir. Sonraki aşamalarda ise, su gibi kamusal hizmet sağlayan kuruluşlar da özelleştirilmiştir. İngiltere'yi birçok ülke takip etmiştir. OECD verilerine göre, dünya çapında yapılan özelleştirmelerin 1990 senesinde 30milyon dolardır ve 1997'de hemen hemen 100milyon olması

⁶⁸ Fiona M Knowles, "Australia", World Business Almanac, 2000, www.ultimatebusinessresource.com/

beklenmektedir. OECD ülkeleri arasında Avustralya kayda değer büyüklükte özelleştirme programı uygulamıştır. Özelleştirme konusunda İngiltere'den sonra gelmektedir.⁶⁹

Özelleştirme ilk olarak 1990 yılında Devlet (commonwealth) Bankasının (Devlet 1987'de malvarlığı satışı ile ilgili program başlatmış ve 1991'de 2milyon dolarlık satış gerçekleşmiştir.) bir bölümünü satışı ile başladı. Federal düzeyde özelleştirme inisiyatifinde bulunan kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir:

- Telstra'nın yarısı
- Qantas
- Avustralya Ulusal Raylı Yolcu Taşımacılığı
- Avustralya Ulusal Raylı Yük Taşımacılığı
- Avustralya Ulusal Ray Bakımı: Bakım
- Avustralya Ulusal Hatları
- Federal Havaalanları Kurum Havaalanları
- Moomba-Sydney boru hattı
- Ulusal Yayın Şebekesi
- Aussat
- ADI
- Aerospace Teknolojileri
- DAS ticari üniteleri

Devlet ticari kuruluşlarının özelleştirilmesi çeşitli eyaletlere ve bölgesel yargılamalara göre değişebilmektedir. Victoria eyaletinde aktif olarak çoğunlukla elektrik ve taşımacılık sektörlerinde özelleştirmeler yapılmıştır. Buna karşın, Queensland ve Tasmania eyaletleri ise devlet ticari kuruluşlarının özelleştirilmesi programına katılmamışlardır. NSW de ise son zamanlardaki demiryolu alanında satışları yapma niyetinde olmasına rağmen pasif kalmaktadır.⁷⁰

Bu tablo devlet ticari kuruluşlarının endüstri sektörü ve altyapı özelleştirilmesi konusunda merkezi ve bölgesel düzeyde göstergeler taşımaktadır.

⁶⁹ Reserve Bank of Australia Bulletin, “**Privatisation in Australia**”, 1997, www.rba.gov.au/

⁷⁰ Lindsay Tanner, “**Regional Telecommunications in Australia: A Labor View**”, 8th Annual Rural and Remote Telecommunications Conference, Sydney, 2004, www.lindsaytanner.com/

Tablo 1. Avustralya Endüstri Sektörü ve Altyapı Özelleştirilmesi

Endüstri sektörü	Kuruluş	Yargılama Yetkisi
Elektrik	<u>Üretici Firmalar</u> Loy Yang, Yallourn Energy, Hazelwood, Southern Hydro, Newport, Jeeralang, Yayıncılık, PowerNet Victoria, <u>Dağıtım</u> United Energy, Citipower, Solaris Power	Victoria(Hisselerin tamamının satışı) ⁷¹
	<u>Üretici Firmalar</u> TXU Torrens Island, NRG Flinders Power <u>Yayıncılık</u> : Electranet SA <u>Dağıtım</u> : Etsa Kuruluşu	SA (Uzun dönemli kira sonucu satış)
	Gladstone Güç Kaynağı	Qld
Gaz	Westar / Kinetic, Multinet / Ikon Stratus / Energy 21, GFE Resources GFC Heatane	Victoria
	Sagasco, Pipeline Authority of SA	SA
	Alinta Gas Dampier-Bunbury Natural Gas Pipeline	WA
Ray Sistemleri	V/Line Freight Corp'n	Victoria
	Westrail Freight	WA
	Freight Kuruluşu	NSW
Ray altyapısı	<u>Vagonların bakımı</u>	Çeşitli
	<u>Vagon Üretimi*</u> - Sydney Airport Ray inşası - Brisbane Airport Ray inşası - Sydney Light Rayı - Chatswood ve Epping inşası (Sydney) - Alice Springs ve Darwin inşası - Perth urban rayı - Spencer St Station yeniden inşası	NSW, Queensland, NT, WA
Kara yol altyapısı	<u>Yol bakımı</u> <u>Yol yapımı</u> PPPs(public-private partnerships) - M2, M4 and M5 (Sydney) - Sydney Harbour Tunnel - Yelgun-Chinderah - City Link (Melbourne)	Çeşitli eyaletler NSW and Victoria
Limanlar	Geelong Limanı Portland Limanı	Victoria Victoria
	SA Ports Kuruluşu	SA

Kaynak: Quiggin, www.uq.edu.au/economics/johnquiggin/

2. Endüstriyel Üretim

Savunma alanındaki fabrikalarının kurulması Avustralya'da 1830 yıllarına kadar gider. I.Dünya Savaşı sıralarında ve 1980 yıllarının ortalarında bu sektörlerde gelişme gözlemlenmiştir. Savaş sırasında bu kuruluşlar kendine-yetme politikası çerçevesinde çaba göstermişlerdir, fakat bunların yıllar geçtikçe daha ağır ve yavaş oldukları ortaya çıkmıştır. Üretilen mal pahalı ve modern değildir. Avustralya Savunma Endüstrisi (ASE) 1982 tekrar çalışmaya başlamış ve ilerlemeye devam etmektedir. Özelleştirme yeni bir bakış açısı geliştirmiş, teslimat zamanlaması ve uygun-fiyat üzerinde odaklanmıştır. ASE tamamen özelleştirilmiştir ve şu anda Transfield Holdingi ve Avrupa savunma birliğine aittir.

⁷¹ Quiggin, a.g.m., www.uq.edu.au/economics/johnquiggin/

Özelleştirmenin en büyük dezavantajı ise Avustralya'daki üretim kapasitesinin azalmasıdır. ASE sınırlı sayıda üretir hale gelmiş ve bu savunmanın isteklerini karşılayamamaktadır. Savunma fabrikalarının geçmişi ve bugünkü durumu aşağıdaki gibi listelenmiştir. Bölgesel nitelikte olanlar koyu ile yazılmıştır:

Tablo 2. Avustralya Savunma Fabrikalarının Genel Durumu

Kuruluş	Yorum	Özelleştirilen Sene
Ordnance Fabrikası, Bendigo	ADI tarafından devralınmıştır 1989	1999
Avustralya Devlet Giysi Fabrikası, Coburg, Bendigo ve Leichhardt	ADI'ye dahil olmuştur 1989	1999
Mulwala Patlayıcı Fabrikası	ADI'ye dahil olmuştur 1989	
Mühimmat Fabrikası, Benalla	ADI parçası, 1995'te çalışmaya başlamıştır	1999
Small Arms Factory, Lithgow	ADI'ye dahil olmuştur 1989	1999
Salisbury, SA – roket motor geliştirme/üretim	ADI parçası 1993'te kapatılmıştır	
Devlet Uçak Fabrikaları (GAF-Government Aircraft Factories), Fisherman's Bend & Avalon	198? Avustralya Uzay Teknolojileri haline dönüşmüştür (ASTA)	1994/95
Mühimmat Fabrikası, Footscray	ADI tarafından devralınmıştır 1989 ADI tarafından kapatılmıştır 1994	1999
Ordu Donatım Fabrikası, Maribyrnong	ADI tarafından devralınmıştır 1989 ADI tarafından kapatılmıştır 1993	
Patlayıcı Fabrikası, Maribyrnong	1990'de kapatılmıştır	
Albion Patlayıcı Fabrikası	1984 ve 1989 arasında kapatılmıştır	
Williamstown Tersanesi	1987 satılmıştır	
Güdümlü Silahlar & Elektronik Destek Kurumu (GWESF), St Mary's, NSW		
Avustralya Devlet Uçak Fabrikası (AGAP), Bankstown & Lidcombe		
Mühimmat Fabrikası, St Marys	ADI tarafından devralınmıştır 1989 ADI tarafından kapatılmıştır Mayıs 1994	
Garden Island Tersanesi	ADI tarafından devralınmıştır 1989	1999
Cockatoo Island Tersanesi	ANI ve daha sonra kapatılmıştır	
Avustralya Denizaltı Kuruluşu	1989 çalışmaya başlamıştır	
Uçak Mühendisliği Atolyesi(AEW), Pooraka, SA	satılmıştır 198?	

Kaynak: Quiggin, www.uq.edu.au/economics/johnquiggin/

3. Özelleştirmenin Bölgesel Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Özelleştirmenin etkilerini incelemek gerekmektedir, nitekim regülasyon reformları sonucunda bunun faydası veya zararını ölçmek regülasyon sonucuna bakılarak ve politikardaki değişiklikler izlenerek yapılabilecektir.⁷² Özelleştirmenin faydaları ve dezavantajları şeklinde iki bölüme ayırarak incelemek mümkündür.

⁷² Sozzani Joseph, "Privatisation In The United States And Australia: A Comparative Analysis Of The Modern Privatisation Movement In Corrections", 2004, www.bond.edu.au/law/blr/vol13-1/

Tablo 3 Avustralya'daki Özelleştirme Uygulamaları Faydaları & Dezavantajları

Altyapı Sistemi	Faydaları	Dezavantajları
Raylı Taşıma Sistemi	<p>Özelleştirmeden önce demiryolu taşımacılığında sağlam bir küçülme oldu, Networksta satıştan sonra küçülme olmadı</p> <p>Bazı durumlarda, özel operatörler yolda bozulabilen tahıl-hububatların bozulmasını önlediler</p> <p>Devlet sınırlarına kadar ağ kurdular ve karmaşık olmayan bir sistem yaptılar</p> <p>Yapılan yenilikler maliyet tasarruf yapabileme olanağı oldu örneğin Pacific</p>	<p>Servis seçimlerine göre uzun ve iyi çalışan trenler azaltıldı</p> <p>İstihdamı azaltmak konusu ise bazı anahtar bölgelerdeki, örneğin Pr Pirie, Pr Augusta, Junee, Bendigo, Werris Creek yerlerde işçilerin işten çıkarılması ise sonuçlanmış</p> <p>Bu sosyal etki olarak bölgesel ekonominin zayıflamasına yol açmıştır.</p>
Altyapı Sistemi	Faydaları	Dezavantajları
Raylı Yolcu	<p>Devlet kontrolü altında olan ve geleceğinden kuşku duyulan hizmetlerin tutulması ve büyümesi sağlandı. Örneğin Indian-Pacific</p> <p>Özel sektör uzmanları becerileriyle yapılan uygulamaları sayesinde pazarlama yenilikleri ve pazardaki büyüme sağlandı örneğin GSR</p> <p>İşçi istihdam yeniliği ile işlemlerin maliyetleri azaltıldı</p>	<p>Yol ücretleri bazen daha fazla, mesela GSR yataklı tren hizmetlerinde</p> <p>İstihdamı azaltmak konusu ise bazı anahtar bölgelerdeki, örneğin Pr Pirie, Pr Augusta, Junee, Bendigo yerlerde işçilerin işten çıkarılması ise sonuçlanmış</p> <p>Bu sosyal etki olarak bölgesel ekonominin zayıflamasına yol açmıştır.</p>
Havacılık (Havaalanları)	<p>Başkent havaalanları sık uçuş yapılan bölgelerde fiyat indirimi uyguladılar</p> <p>Bölgesel operasyonlar çerçevesinde Sydney yönetimi dış eyaletlerden gelen uçaklara kesin konuşlanma vermiştir</p> <p>Bölgesel ve başkent uçak yolcuları daha iyi bir hizmet sektörüne kavuşmuş oldular</p>	<p>Bazı uçuş bölgelerinde işçi istihdamı programı çerçevesinde birçok kişi işsiz kalmıştır</p>
Limanlar	<p>Liman sahipliği otoriteleri değişmiştir</p> <p>Gemi turları hızlanmıştır</p> <p>Hizmet artışı</p> <p>Müşteri paylarına önem verilmeye başlanmıştır</p>	İş kaybı
Altyapı Sistemi	Faydaları	Dezavantajları
Elektrik(Güç)	<p>Kullanıcı odaklı çalışmalar başlatıldı, (kontorlu sistem gibi)</p> <p>Üretici seçimi başlandı ve daha iyi hizmet verilmeye başlandı</p> <p>Düşük elektrik fiyatları bölgesel düzeyde ticari girişimleri artırmıştır</p>	<p>Özelleştirilen kuruluşlar Ulusal Rekabet Politikası ile ters düşen kararlar almışlardır</p> <p>La Trobe Valley, Portland eyaletlerinde kayda değer işten çıkarılmalar görülmüştür</p> <p>Devlet Müfettişleri daha operasyonel kontrol yetkisini kaybetmişlerdir.</p>

Kaynak: Quiggin, www.uq.edu.au/economics/johnquiggin/

C. Fransa'da Özelleştirme Uygulamaları

Fransa'da özelleştirme uygulamaları ile amaçlananlar; hisse sahiplerinin tabana yayılması, milli bağımsızlık ve çalışanların sermayeye iştiraki şeklinde ön plana çıkmıştır. Borsada satış asıl amaç şeklinde konmuş, daha sonra çalışanlara satış da eklenenler arasındadır.

Millileştirme politikalarının sıkı bir biçimde uygulandığı Fransa'da, 1982 yılında kamu sektöründe özel sektöre mülkiyet devri ile ilgili kanun tasarısı çıkarılmaya çalışılmıştır ancak çeşitli nedenlerden dolayı bu kanun tasarısı çıkarılmamıştır.

1981 yılında Mitterand ve sosyal demokratlar iktidara geçerek birçok alanda devletleştirme uygulamışlardır. KİT'lerin sayısı 136'dan 183'e çıkarılarak güçlendirme yoluna gidilmiş, II.Dünya Savaşından sonra özelleştirilen Air-France, Renault, Thomson, Pechinery, Paribas, Rhone-Poulene, Indosques gibi kuruluşları devletleştirmişlerdir.⁷³

Fransa'da ilk özelleştirme etabı, 1986 ile 1988 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1986'da iktidara gelen Jaeques CHIRAC başkanlığındaki hükümet daha önce devletleştirilen KİT'leri tekrar özelleştirme konusunda karar almıştır.

1989 yılı sonuna kadar Fransa'da 14 özelleştirme operasyonu gerçekleşmiştir. Bu özelleştirmelerden 12'si hisse senetlerinin borsada satılması ve halka arz edilmesi yöntemi ile gerçekleşmiştir.

Fransa'da ikinci büyük özelleştirme operasyonu, muhafazakar partiler koalisyonu tarafından 1993'te çıkarılan özelleştirme yasası ile gerçekleştirilmiştir. Bu özelleştirme yasası serbestleştirmeyi de kapsamaktadır.

Fransa'da CHIRAC döneminden sonra Balladur hükümetinin başlattığı özelleştirme operasyonu, dördü banka ve ikisi taşımacılık sektörü olmak üzere on sanayi işletmesini oluşturan, toplam 21 grubun özelleştirmesini kapsamaktadır. Sanayi sektöründe çalışanların %9'unun özel sektöre geçirilmesi planlanmıştır. Yeni yasa ile özelleştirmeden beş yıl içinde 400 milyar frank gelir elde edilmesi planlanmıştır.

Bu yasa ile özelleştirmeden umulan daha fazla olmakla beraber, sunulan teşvikler bakımından da çok zengin yapıya sahiptir. Balladur Devlet Tahvilleri çıkarılmış, hisse sahibi olanlara ise belli bir ölçüde vergiden muafiyete tavanları sağlanmıştır. 1993 yılında bu tahvillerin 1.3 milyar dolarlık kısmını yurtiçi yatırımcılara

⁷³ Niksarlıoğlu, a.g.e, s.53

satmıştır. Bir başka teşvik tedbiri, özelleştirilen şirketleri satın almak isteyen şirket çalışanlarına, hisse satış fiyatı üzerinden %20 indirimli özel koşullar sağlanmasıdır.

D. Japonya'da Özelleştirme Uygulamaları

Japonya'da kamu sektörünün boyutu Batı ülkelerinde olduğu gibi büyük değildir. Elektrik, gaz, çelik ve kömür gibi önemli sektörleri özel kesim yürütmektedir.

Maliye Bakanı Matsukata tarafından başlatılan özelleştirme etabının ikinci kısmını 1981 yılında Nakasini hükümeti devam ettirmiştir. Kamu işletmelerinin piyasa ekonomisinde boy göstermesi, rekabete dayalı olarak yaşam sürmesi ve bunun yanında kamu işletmelerinin borçlarının ödenmesi başlıca amaçlar olarak öne çıkmıştır.

Nakasini Hükümeti tarafından "İdari Reform Komisyonu" 1981 yılında kurularak faaliyete başlamıştır. 1983 yılında Japon Ekonomik Kuruluşlar Federasyonu komisyon başkanı Doko tarafından hazırlanan bir raporda, bütçe harcamalarının azaltılması, sosyal amaçlı programların küçültülmesi ve kamu şirketlerinin özelleştirilmesini öngörmüştür.

Komisyon Japan Monopoly Corporation ve Nippon Telegraph Public Corporation(N.N.T) ile Japon National Railways(J.N.R) hakkında 1982 yılında özelleştirme tavsiyesinde bulunmuştur.

Japonya'da bir diğer önemli özelleştirme Japan Tobacco and Salt Public Corporation (J.T.S.C) özelleştirilmesidir.

1987 yılında meclis, J.N.R reformunu kabul etmiş ve J.N.R 7 küçük sermaye şirketine bölünmüştür.

1980 yılında özelleştirilecek olan şirketlerde 414.000 kişi çalışırken, 1990'da 191.000 kişi sayısına düşmüştür.⁷⁴

E. Afrika'da Özelleştirme Uygulamaları

Hükümet tarafından kamu sektörünün ekonomideki yerini azaltmak için kabul ettiği programlar, 1997 senesine kadarki sürede 2.804'e kadar yükselmiştir. Bu özelleştirme programları 1990 yılından önce 200'den az iken, 1990 yılı sonuna kadar

⁷⁴ Niksarlıoğlu, a.g.e, s.59

334'ü bulmuştur. Kayıtlar 1995 yılından sonraki uygulamaların sayısında bir azalma olduğunu göstermektedir. Nitekim 1995 yılında 472, 1996 yılında 37, 1997 yılında ise 102 özelleştirme uygulaması gerçekleşmiştir. 1996 yılına kadar özelleştirmeler başlıca küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinde yoğunlaşmıştır. 1997 senesi için tahmin edilen özelleştirme uygulamalarındaki artış gerçekleşmemiştir. Gerçekten, 1998'de de, uygulamalardaki artış gözlemlenmemiştir. Bununla beraber, uygulamaların satış değeri üzerinden bakıldığında gözle görülür artış yaşanmıştır. Telekomünikasyon sektörünü içine katarak, dikkatler büyük ölçekli firmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısı ile büyük işletmeler özelleştirildiğinde uygulamalar sayı olarak artmamasına rağmen değer olarak artmıştır.

1997 Dünya Bankası verilerine göre, 1990 senesi öncesinde özelleştirilen kamu mülkiyetlerinin sayısı 362'dir (%16 likidasyon dahil), 6 yıl sonra, 1996 yılı sonunda 2728'e yükselmiştir, satış değeri ise 2.7 milyar doları bulmuştur. 98/99 Dünya Bankası hesaplarına göre 1997 yılı sonunda toplam olarak 4.93 milyar dolar olarak hesaplanmıştır ve net 2.2 milyar artış sadece 104 ek işletmeyi kapsamaktadır. Gelecek yıllarda da devam etmesi beklenen bu göstergeler, özelleştirme uygulamalarının büyük ölçekli işletmeler üzerinde yoğunlaştığı göstermektedir.⁷⁵

1. Coğrafi Dağılım ve Uygulamaların Değerleri

Coğrafik dağılımlar göstermektedir ki, 1990 yılları başında Afrika'da 12 civarında ülke özelleştirme sürecine bir şekilde girmiş bulunmaktadır. Gerçekten, öyle gözüküyor ki Fransızca konuşan ülkeler, tarihe göre önde gidenler arasındaydı. Benin, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Gine, Niger, Senegal ve Togo'dan oluşan altılı bu sürece 1970'ler ve 1980'lerin ortalarında başlamışlardır. Daha sonra da görüleceği gibi bu ülkeler için planlanan programlar tam tamına uymayacaktır. 1993 senesi ile birlikte özelleştirme uygulamalarındaki artış, daha sonra katılan 6 ülke ile beraber ikiye katlanmaktadır(Cote D' Ivoire, Gambiya, Gana, Kenya, Madagaskar, Mahawi, Mali, Mozambik, Nijerya, Uganda), uluslararası mali kuruluşların önerdikleri programları aynen uygulamakta ve kamu sektörü yapılandırma programlarına katılmaktadırlar. Özelleştirme uygulamalarına son olarak diğer ülke gruplarının da katılması ile beraber

⁷⁵ Oumar Makalou, "PRIVATISATION IN AFRICA : A CRITICAL ANALYSIS", 9th International Anti-Corruption Conference (IACC), Durban, South Africa, 10-15 October, 1999, s.20

(Burkina Faso, Tanzanya, Zambiya, sonradan Kamerun, Etiyopya, Çad) 1996 yılında 2.700'den fazla olmuştur.

Coğrafik olarak bakıldığında, uygulamalar eşit derecede dağılmış değildir. Çoğunluk uygulamalar birkaç ülke üzerinde yoğunlaşmıştır. 1988 ve 1997 yılları arasında gerçekleşen 2.804 uygulamanın üçte ikisinin daha fazlası şu ülkelerde gerçekleşmiştir: Mozambik(549), Angola(331), Gana(219), Zambiya(217), Kenya(155), Tanzanya(124), Gine(114), Uganda(88), Madagaskar(84) ve Nijerya(81). Merkezi ve Batı Afrika'da kamu mülkiyetlerinin sadece %25'i özelleştirilmiştir. Güney ve Doğu Afrika'da hesaplamalara göre, 1996 yılı sonunda sadece Mozambik ve Zambiya'da 739 uygulama gerçekleşmiştir. Sayısal olarak incelendiğinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayılarından dolayı orantılı olup olmadığı tam olarak incelemek kolay olmamaktadır. Dolayısı ile, sayılara bakarak yorum yapmak yanlış düşünmeye sevk edebilir. Değerlerini ölçmeye çalışmak ise daha kötü sonuçlar doğurabilecektir.

Tablo 4 Afrika Ülkelerinde Gerçekleşen Özelleştirme Uygulamaları

Ülke	Toplam(1993-1997 yılları arasında gerçekleşen uygulamalar)	Değer(milyon dolar)
Güney Afrika	7	2.209
Gana	219	555
Cote d' Ivoire	47	357
Senegal	50	262
Nijerya	81	207
Mozambik	549	201
Kenya	155	186
Zambiya	217	180
Uganda	88	134
Tanzanya	124	132

Kaynak: 1998/1999 Dünya Bankası Verileri⁷⁶

Yukarıdaki tablo 1993-1997 arasında tamamlanmış özelleştirme uygulamalarının satış değerleri üzerinden 10 Afrika ülkesini sınıflandırmaktadır. Güney Afrika'da 7 işletmenin satış değeri 2.209 milyon doları bulmuştur, bunu izleyen Gana'da 219 işletmenin değeri ise 555 milyon dolardır ve buna Ashanti Goldfields dahildir. Cote d' Ivoire satış değeri 357 milyon dolar olan 47 uygulama ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Senegal satış değeri 262 milyon olan 50 şirket ile dördüncü sırada yer almaktadır. Buna sonradan 1997 yılında satış değeri 200 milyon dolar olan 2 şirket eklenecektir. Nijerya göstergeleri sadece federal hükümet

⁷⁶ Makalou, a.g.m, s.22

işlemleri ile ilişkilidir ve satış değeri 207 milyon doları bulmaktadır. Mozambik durumu ile biraz ilişkisiz gibidir, nitekim 549 işletme ile Afrika'daki en fazla uygulama gerçekleşmiş olmasına rağmen değer olarak 201 milyon dolardır. Kenya(186 milyon), Zambiya(180 milyon), Uganda(134 milyon), Tanzanya(132 milyon) Afrika'daki özelleştirmelerde GSMH oranında da belirli artışlar olmuştur.

2. Özelleştirme Uygulamalarının Sektörel Dağılımı

Dünya Bankası 98/99 verilerine göre sektörel uygulamalar şu şekilde özetlenebilir; 1993-97 yılları arasında sayı olarak şu sektörler üzerinde uygulamalar gerçekleşmiştir:

Tarım & Tarım Endüstrisi 509

Mali Sektör 90

Üretim & Üretim Endüstrisi 701

Turizm & Emlak 520

Ticaret Sektörü 232

Diğer Sektörler 529⁷⁷

Mali sektörde en az özelleştirme yapılmasına rağmen, üretim ve üretim endüstrisi alanında da en çok uygulama gerçekleştiği görülmektedir. Bunu izleyen turizm sektörü ise yine Afrika'da önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Afrika'da özelleştirme uygulamalarında uygulanan yöntemler açısından bakıldığında toplam olarak 16 yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan en çok likiditasyon yöntemi kullanılmıştır. Burada uygulanan yöntemleri tek tek sıralayıp yazmak yerine bilgi vermek açısından bazı şeyler söylenebilir. En çok kullanılan yöntem likiditasyon olmuştur. 514 defa kullanılan likiditasyon yöntemi aksine en az 2 tane olmak üzere Açık Artırma Yöntemi uygulanmıştır.

3. Zambiya Özelleştirme Programı -Zambia Bakır İşletmesi (ZBİ) Özelleştirmesi

Zambiya Bakır Sektörünün özelleştirilmesi Afrika bakır madenleri alanında en büyük özelleştirme olma özelliği taşımaktadır. Uluslararası alanda da geniş yankılar

⁷⁷ Absa Group Limited, “Privatisation in South Africa”, Economic Perspective, 2001, www.cmrsupport.com/files/

uyandıran bu büyük uygulama birçok tartışmaları da beraberinde getirmekle beraber, bir taraftan ülkenin gelecekteki yükselen refah dönemine işaret edecektir. Çünkü bakır madeni ülke ekonomisinin en çok destek aldığı sektör olarak Güney Afrika'da yapılacak olan diğer özelleştirme hareketleri için de bu uygulamadan ders çıkartılması uygun olacaktır.

1991 yılında Çok-Partili Demokrasi sistemine geçiş döneminde hükümet güçlendi, ekonomik reformların başında partilerde özelleştirme fikri vardı. Fikrin oluşumunun sebebi olarak, Kaunda döneminde ekonomi yatırım gereksinimleri olarak ve sübvansiyon şeklinde hükümet kaynaklarını çok tüketiyor ve bunun yanında geriye negatif çıktı alınıyordu.⁷⁸

Planlı özelleştirme programı, Zambia'da 1992 yılında çıkarılan özelleştirme yasası ile başlamıştır. Bu yasa Zambiya Özelleştirme Kurumunun hükümet düzeyinde yetkilerle donatılmış yasal altyapısını hazırlıyordu. Yasa özelleştirme sürecinin ana hatlarını belirliyor ve bu süreçte hangi mali programların kullanılacağını belirliyordu. Aynı zamanda hükümet ticaret ve endüstri alanını liberalize etmiştir, sübvansiyon ve fiyat kontrol mekanizması kaldırılmıştır, ithal malların denetimi gevşetilmiş ve gümrük vergi ve harçlarını azaltma yoluna gitmiştir.

Zambiya Hükümetinin özelleştirme ile ilgili amaçları:

- Özel sektördeki maden işletmelerinin ZBİ üzerindeki transfer kontrolü yetkisinin artması ve ZBİ uygulamalarındaki sorumlulukların paylaşılması
- ZBİ uygulamaları için toplanan yeni sermayenin seferber edilmesi
- ZBİ'nin aktiflerinin paraya çevirdiğinden emin olmak
- Üçüncü taraflara olan borçlarını hesaba katarak, ZBİ sorumlulukların transferi yada sona erdirilmesi
- Aktiflerin sahiplerini çoğaltmak
- Madenin aktiflerinin yönetimine Zambiyalıların katılmasına imkan tanımak
- ZBİ'nin diğer şartlarını da göz önünde bulundurarak, özelleştirme uygulamasının mümkün olduğu kadar hızlı ve organize bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak ve diğer anlaşmalara sadık kalmak.⁷⁹

Zambiya özelleştirme programının başlıca amaçlarından biri ekonomik kalkınma idi, ki bununla beraber gelir dağılımı, yoksulluk, kişisel tasarrufların artması

⁷⁸ Herbert Jauch, "The Big Privatisation Debate – African Experiences", Namibia – 2002, www.finforum.co.za/econana/

⁷⁹ John Kangwa, "Mining Minerals Sustainable Development Southern Africa", African Institute of Corporate Citizenship, 2001, South Africa, s.8

gibi problemlerin çözülmesi ile beraber Zambiya kendi kendine yeterli derecede gıda üretimine erişmesi amaçlanmaktadır.

Bu uygulamaların hangi şartlar altında gerçekleştiğinde bakmak gerekir. 1992-1998 arası Zambiya GSMH büyümesi -0.2% olmuştur. Bu süre zarfında 81.000 işten çıkarma olayı yaşanmış, 94-97 yılları arasında 11 özelleştirme yaşanmış ve 28 tane daha yürürlüktedir. 1994-1997 arası vaat edilen 922 milyon dolar yatırımlardan sadece 379 milyonu gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe, ekin pazarlaması liberalize edilmiştir. Sübvansiyonlar devletin sektörden geri çekilmesi ile kaldırıldı ve ekin depoları özel sektöre kiraya verilmiştir. İşsiz kalarak tarımlar uğraşan çiftçilere kredi verilmesi yöntemi uygulanmıştır ancak tarladan yeterli verim alamayan çiftçiler daha sonra borcunu ödemekte zorlandıkları görülmüştür.

ZBİ'nin özelleştirme nedenleri

- Çok büyük iç ve dış borçlar
- Üretim seviyesinin düşmesi
- Hazır bakır ton başına üretimin pahalı olması
- Hükümetin sosyal hizmetleri yerine getirmede zorlanmaları
- Kapitalizasyon sürecinin başlaması

4. Afrika'da Uygulanan Özelleştirmelerin Etkileri

Burada Afrika'da uygulanan özelleştirme programlarından sonra ortaya çıkan etkilerden bahsedilecek ve Afrika'nın çeşitli ülkelerine göz atılacaktır. Göze çarpan o ki, analizlerden de anlaşılacağı üzere genel olarak işsizlik sorunu ön plandadır. Yani KİT'lerde biriken istihdam bir anlamda boşalmaktadır. Genel hatları itibari ile Afrika'da yoksulluğun daha fazla artmasına neden olan özelleştirme uygulamalarına hükümet desteği sürmektedir.

Benin'de Sonicog ve Sonacop özelleştirilmiş, Sonacop işçileri hisse alabilmişler, genel olarak ürün fiyatları artmış, devlet tekeli sona ermiş rekabete açılmışlar, sonraki aşamalarda diğer sektörler planlanmaktadır.⁸⁰

Merkez Afrika Cumhuriyeti'nde ise işçiler özelleştirme programlarından sonra maaşlarında artış beklemişler ancak umduklarını bulamamışlardır. Gine'de ise sivil

⁸⁰ James T. Bang, World Confederation of Labour, "New Names, New Policies?", Brussel, 2002, www.iiied.org/asobulten/

savaşta sonra kamunun elinde işe yarayacak bir işletme kalmamış, dolayısı ile özelleştirme de olmamıştır.⁸¹

Gabon Hava Yolları işçileri ellerinde 10 aylık bir sözleşme ile çalışmaktadırlar. Bunun dışında sosyal hak isteyen işçiler ise işten çıkarılmıştır. Fakirlere en fazla etki eden su ve elektrik fiyatları özelleştirmelerden sonra artmıştır. Elektrik firmaları sadece gelir elde edilen bölgelere elektrik vermektedirler. Burkina Faso bölgesinde bazı köyler elektriksiz oturmaktadırlar.

Özelleşen şirket patronları yerel yöneticiler ile anlaşarak bazı ihaleleri almakta, ve ekonomide monopol yapı ortaya çıkmaktadır. Bunu daha üst yönetimlerin bilmesine rağmen ne yazık ki göz yumulmaktadır.

ZBİ özelleştirilmesinin sosyal etkileri

ZBİ satışının son aşamasına kadar, yani 1999 aralığına kadar 8.329 çalışan işten çıkarılmıştır. Eğer çalışan başına düşen aile fertlerini de hesaplarsak bu rakam yaklaşık olarak 41.645 adamın bu özelleştirmeden etkilendiği ortadadır. İşten çıkarılanlar alternatif olarak tarımla uğraşmaya başlamışlardır.

Kısaca özetlemek gerekirse:⁸²

- işsizlik sorunu
- Sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımın azalması
- Maden kasabasındaki yönetimde yozlaşma
- Eski maden yönetimine göre yetersiz yönetim

II. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ

A. Yasal Çerçeve

24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide izlenecek politikalar konusunda önemli adımlar atılmıştır. Devletin özel sektörün gelişmesine imkan tanıması ve içe dönük sanayileşmeden ziyade dışa dönük sanayileşmeyi sağlayacak piyasa ekonomisini serbestleştirmekti.

1983 yılından sonra gündeme gelen özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme, 17.3.1984 tarih 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu

⁸¹ Oliver Campbell, Anita Bhatia, "Privatisation in Africa", The World Bank, 2004, www.osf.org.za/

⁸² Campbell, Bhatia, a.g.m., s.10

Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun” kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanınmıştır.

Hisse senedi satışı, gelir ortaklığı senedi satışı ve işletme hakkı verilmesiyle elde edilen gelirlerin toplanacağı ve T.C. Merkez Bankası’nda açılan bir hesapla kurulan “Kamu Ortaklığı Fonu”nun oluşturulması öngörülmüştür. Bu fonda toplanacak paralar, özelleştirmenin gerektirdiği harcamalara, gelir payı ödemelerine, alt yapı tesislerinin finansmanına, gerektiğinde piyasadaki senetlerin toplanmasında kullanılacaktır.

Kamu işletmelerinin özelleştirilmeleri ile ilgili kararları almak üzere “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu” oluşturulacaktır.⁸³

Özelleştirme kararlarını uygulamak ve Fonu idare etmek üzere “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi” kurulacaktır.

Daha sonra 28.5.1986 tarihinde çıkarılan 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun’da, kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Buna göre, 233 sayılı KHK’ da adı geçen, tamamı devlete ait ve kamu iktisadi teşebbüsü statüsünde faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına Bakanlar Kurulu, KİT’lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerindeki payların özelleştirme kapsamına alınmasına da Yüksek Planlama Kurulu yetkili kılınmıştır. Özelleştirme programının yürütülmesi konusunda ise, 2983 sayılı yasa ile oluşturulan “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi” görevlendirilmiştir. Bu idare, özelleştirme programının yanı sıra, toplu konut uygulamalarının yürütülmesi, Kamu Ortaklığı Fonu’nun yönetimi ve Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı’nda biriken paraların nemalandırılması gibi görevler de üstlenmiştir. 3291 sayılı kanunla, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu” olarak belirlenmiştir.

9 Nisan 1990’da yürürlüğe giren 412 sayılı KHK ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, “Kamu Ortaklığı İdaresi” ve “Toplu Konut İdaresi” adı altında iki ayrı kuruluş olarak yeniden örgütlendirilmiştir. Kamu Ortaklığı İdaresi, özelleştirme uygulamalarının yürütülmesi ve Kamu Ortaklığı Fonu ile Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı’nın yönetimi konusunda görevli kılınmıştır.

⁸³ Çetinkaya, a.g.e., s.204

6 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren 473 sayılı KHK ile de, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii "Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu" olarak değiştirilmiştir.

Bu mevzuat dışında, doğrudan özelleştirme ile ilgili olmamakla beraber birçok kanun ve kanun hükmünde kararnamede özelleştirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Ancak bütün bu düzenlemeler, bir takım genel esasların belirlenmesinden öteye gidememiş, uygulamaların gerektirdiği ihtiyaca cevap verecek sağlam bir hukuki altyapı oluşturulamamıştır. Gerek karar verme, gerekse uygulamalar konusunda getirilen yetki sınırlamaları, özelleştirme sürecinin uzamasına ve işlemlerin aksamasına yol açmıştır. Bunun yanısıra, uygulamalar esnasında veya daha sonra ortaya çıkabilecek, başta sosyal problemler olmak üzere muhtemel sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemelerin (işsizlik sigortası, antikartel yasası vb.) mevcut bulunmaması da özelleştirmenin karşılaştığı en önemli yapısal sorunlardan biri olmuştur.

Özelleştirme programından beklenen hedeflere ulaşılmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacı ile, uygulamalara esas teşkil eden 2983 ve 3291 sayılı yasalarda çeşitli tarihlerde değişikliğe gidilmiştir. Ancak bu değişiklikler, zaten dağınık olan mevzuatı daha da karmaşık hale sokmuştur. Gerek bu karmaşık yapıdan kaynaklanan sorunların, gerekse özelleştirme uygulamalarının sonucuna bağlı olarak karşılaşılan sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerin çözümü için yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmaz olmuştur.

Özelleştirmede karşılaşılan sorunların giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacı ile uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adım 1992 yılında atılmıştır. Bu tarihte başlayan mevzuat değişikliği çalışmaları 1994 yılında tamamlanmış ve konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren bir dizi kararname çıkarılmıştır. 11 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe giren ve hükümete özelleştirme uygulamaları konusunda düzenleme yapma yetkisi veren 3987 sayılı yetki kanununa dayanılarak çıkarılan 530, 531, 532 ve 533 sayılı kanun hükmünde kararnameler 6 Haziran 1994, 546 sayılı kanun hükmünde kararname ise 7 Temmuz 1994 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ancak, söz konusu 5 kararnamenin dayanağı olan 3987 sayılı yetki kanunu 7 Temmuz 1994 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Daha sonra ise, bu kanun çerçevesinde çıkarılan 530, 531, 532, 533 ve 546 sayılı kanun hükmünde kararnamelerin iptali ve bu konuda yürütmenin durdurulması amacı ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru değerlendirilerek 21 Temmuz 1994 tarihinde karara bağlanmış ve söz konusu kararnameler iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptale ilişkin gerekçeli kararı, 5 Ağustos 1994 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu iptal kararları sonucu, özellikle yapısal açıdan getirilen değişiklikler nedeniyle doğacak hukuki boşluğa, Bakanlar Kurulu'nun 31 Temmuz 1994 tarihinde aldığı prensip kararı ile açıklık getirilmiştir. Konuya ilişkin olarak 3 Ağustos 1994 tarihinde yayınlanan Başbakanlık genelgesinde, Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu konudaki idari eylem ve işlemlerin, iptal kararından önceki mevzuat çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede İdare, 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren yeniden Kamu Ortaklığı İdaresi adı altında ve eski statüsünde faaliyetlerine devam etmiştir.

Yine aynı tarihten itibaren, özelleştirmeye ilişkin esasların, üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir kanun çerçevesinde yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanmıştır.⁸⁴

1. 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu

Bu çalışmalar sonucunda, bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu, 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile getirilen yeni düzenlemeler, ana başlıklar itibariyle şöyledir:

- "Özelleştirme Yüksek Kurulu" oluşturulmuştur.
- "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" kurulmuştur.
- Özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüştür.
- "Özelleştirme Fonu" oluşturulmuştur.

⁸⁴ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2005, <http://www.oib.gov.tr>

- Özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, iktisadi devlet teşekkülleri ile bunlara ait kurum ve payların yanısıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirilebilmesine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmıştır.

- Erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığı'na tabi personelden hizmet süresi itibariyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesi hükme bağlanmıştır.

- Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların, özelleştirme uygulamaları sonucu kamu payının %15'in altına düşmesinden veya tasfiyesinden yahut tüzel kişilikleri sona erecek şekilde kapatılmasından önce sosyal yardım zammına hak kazanmış olan personele 17.7.1964 tarihli 506 sayılı Kanunun Ek 24 üncü maddesi gereğince ödenen sosyal yardım zamları, ödemenin yapılmasını müteakip Sosyal Sigortalar Kurumu'nun yazılı talebi üzerine İdare tarafından Özelleştirme Fonundan en çok iki ay içinde adı geçen kuruma ödenir. Özelleştirme Fonunun diğer yükümlülükleri de dikkate alınarak sosyal yardım zamlarının süresinde Sosyal Sigortalar Kurumu'na ödenmesinin mümkün olmadığı hallerde sosyal yardım zamları Hazinece karşılanır.

- Kapsamdaki kuruluşlarda uygulamalar sonucu kadrosu iptal edilen memur ve sözleşmeli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki boş kadro ve pozisyonlara atanmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.

- Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması hükme bağlanmıştır.

- Stratejik nitelikteki kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması öngörülmüştür.

2. 4046 Sayılı Özelleştirme Kanununda Yapılan Değişiklikler

4046 sayılı Kanunun uygulanmasından bugüne kadar 4105 sayılı Kanun ve 4108 sayılı Kanun ile 4046 sayılı Kanunda bir takım değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. 4046 sayılı Kanun'un özelleştirme programına alınan kuruluşların özelleştirme yöntemleri, değer tespiti ve ihale usullerini kapsayan 18 inci maddesi; Anayasanın 7 inci maddesine aykırılığı savıyla, 9 Nisan 1997 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Söz konusu madde, 3.4.1997 tarih ve 4232

sayılı Kanunla Anayasaya uygun olarak yeniden düzenlenmiş, 8 Nisan 1997 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca 4046 sayılı Kanunun 10 uncu maddesinde yer alan bu Kanunun geçici 8inci maddesi gereğince "Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalar hariç Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçeye kaynak aktarılmaz" ibaresi 26 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4568 sayılı Kanunla "Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, Hazinesin iç ve dış ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilir" şeklinde değiştirilmiştir. Geçici 8 inci madde ise yürürlükten kaldırılmıştır.

3. 4971 Sayılı Kanun ile 4046 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler

Özelleştirme çalışmalarının daha hızlandırılması amacıyla hazırlanan 4971 sayılı "Bazı Kanunlarda ve Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" 15 Ağustos 2003 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun çerçevesinde 4046 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler ve getirilen yeni düzenlemeler ana başlıklar itibariyle şöyledir;

- Özelleştirme Yüksek Kurulunun oluşumu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın bağlı bulunduğu Bakanın belirlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Önceden ÖYK üyelerinin hangi bakanlar olacağı Kanunda yazılı iken, değişiklikle ÖYK üyelerini belirleme yetkisi Başbakana verilmiştir. Böylelikle makro özelleştirmelerde sektörle veya konu ile ilgili Bakanın ÖYK üyesi olabilmesinin yolu açılmıştır.

- 4046 sayılı Kanunun 7 inci maddesinde yer alan yasaklara ilişkin olarak çalışanların halka arz yoluyla yapılan özelleştirme uygulamalarına katılmaları sağlanmıştır. Önceden, kuruluşlarda çalışanların hiçbir şekilde halka arza katılmaları mümkün değilken, değişiklikle yasak sınırı (yönetici konumunda olanlar) daraltılmıştır.

- Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanları ile değer tespit metodlarının en az ikisinin uygulanması suretiyle değerlendirme yapılacağı yolunda düzenleme yapılmıştır. Ayrıca belirli istekliler arasında kapalı teklif usulü ile yapılacak ihaleler yeniden düzenlenmiştir. Önceden, arsa ve atıl işletmelerin değer tespitinde zorluk yaşanırken, yapılan değişiklikle teknik olarak rahatlık getirilmiştir.

- Kuruluşlarda çalışan personelin nakline ilişkin madde yeniden düzenlenerek uygulamada ortaya çıkan sorunlar giderilmiştir. Bu arada ilave emeklilik ikramiyesi ödemesi ile ilgili maddede düzenleme yapılmış ve sosyal yardım zammı ödemelerine ilişkin madde yürürlükten kaldırılmak suretiyle uygulamalardaki problemlerin giderilmesi amaçlanmıştır. Önceden, nakle tabi personelin özlük hakları, makam ve temsil tazminatları, emekli ikramiyeleri, sosyal yardım zamları, kıdem tazminatları, kadro durumlarında yaşanan sorunlar bu madde ile ortadan kaldırılmıştır.

- Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından şans oyunlarını planlamak, tertip ve çekilişini düzenlemek üzere lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Milli Piyango İdaresi icracı kurum olmaktan çıkarılarak düzenleyici kurum haline getirilmiştir. Şans oyunları, lisans verilmesi suretiyle, özel sektör ve yabancı sermaye vasıtasıyla, çok daha çeşitli ve güçlü olarak yapılabilecektir.

- T. Telekomünikasyon A.Ş.'nin özelleştirilmesi ile ilgili strateji belirlenmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Telekom hisselerinin hisse senedine dönüştürülebilir tahvil yoluyla satışına imkan verecek düzenleme yapılmıştır.

Ayrıca 4971 sayılı Kanunla, 4046 sayılı Kanun'da yapılan diğer düzenlemeler ile özelleştirme uygulamalarının hızlandırılması yolunda hükümler getirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarının idari ve hukuki yönden hızlanması için bürokratik işlemleri basitleştirici ve kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

B. 1985-2005 Dönemi Uygulamaları

1. Özelleştirme Öncesinde Hazırlık Çalışmaları

Özelleştirme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması amacıyla, 1985 yılında, amaçların, önceliklerin, kapsamın ve termin planının belirlendiği bir stratejinin oluşturulması gereğinden hareketle Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Özelleştirme Ana Planı hazırlanmasına karar verilmiştir. Açılan uluslararası ihale sonucunda, Morgan Guaranty Trust Company of New York firması, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhaş A.Ş. ile birlikte Özelleştirme Ana Planı hazırlamakla görevlendirilmişlerdir. Özelleştirme Ana Planı kapsamında, öncelikle Türkiye şartlarında özelleştirmenin amaçları öncelik sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir;

1. Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkan verilmesi,
2. Verimliliğin ve randımanın artırılması,
3. Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,
4. Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,
5. Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
6. Hazinesin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,
7. KİT'ler tarafından uygulanan tekelci fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,
8. Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,
9. Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbe edilmesi,
10. Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,
11. Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
12. Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,
13. Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması ve
14. Devlete gelir sağlanması.

Belirlenen amaçların çeşitliliğine karşın, çoğunun bir diğerini kapsadığı görülmektedir. Bilindiği üzere amaçlar ülke şartlarına göre değiştiği gibi, önceliklerin belirlenmesi açısından da kritik bir faktördür. Bu nedenle amaçlarının nisbi önem derecesine göre sıralanması önem arz etmektedir. Bu amaç dizininde de gerçekçi bir yaklaşımla, ekonomik etkinliğin artırılması amacının ön sıralarda, bütçeye gelir sağlanması amacının ise son sırada yer aldığı görülmektedir.⁸⁵

2. Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar

1985 yılından itibaren 243 kuruluşdaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 6 taşınmaz, 4 elektrik santrali, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 29 Tesis ile 1 hizmet birimi özelleştirme kapsamına alınmıştır.

23 kuruluşdaki kamu payı ile 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın kapsamdan çıkarılmıştır. Bunlar arasında

⁸⁵ Metin Kilci, “Başlangıcından Bugüne Türkiye.de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994)”, 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozelles.pdf>

yer alan T. Öğretmenler Bankası Mayıs 1992’de Halk Bankası’na, Denizcilik Bankası Kasım 1992’de Emlak Bankası’na, Ardem A.Ş. Ağustos 1999’da Arçelik A.Ş.’ye, ETAĞ A.Ş. ise Ağustos 2001’de Turban Turizm A.Ş.’ye devredilmiştir. BASF – Sümerbank Kimya Sanayii A.Ş. ile Güney Sanayii’ndeki kamu payları, daha önce bu paylara sahip olan Sümer Holding’e, TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ, TCDD’ye iade edilmiştir. Nisan 1987’de özelleştirme kapsamına alınan Gübre Fabrikaları A.Ş. 1989 yılında kapsamdan çıkarılmıştır. Yine kapsama alınan Boğaziçi Hava Taşımacılığı A.Ş. ise tasfiye edilmiştir. TEAŞ’ın bazı şirketlerinde iştirak payı olan AKTAŞ, NURTEK, TGT ve SOYTEK Elekt. Sant. Tes. İşl. ve Tic. A.Ş., ETİTAŞ Elekt. Teç. İmal. Tesisat A.Ş., MİTAŞ Madeni İnş. İşleri A.Ş. ile Kayseri ve Civarı Elekt. T.A.Ş. Mart 1998’de kapsam ve programdan çıkarılmış, eski statülerine iade edilmiştir. Eylül 1997’de kapsama alınan Başak ve Oyak Sigorta şirketleri Ekim 1998 tarihinde kapsamdan çıkartılarak eski statülerine iade edilmiştir. Ayrıca, Aralık 2000’de kapsama alınarak hazırlık işlemine tabi tutulmasına karar verilen Eti Holding A.Ş. Temmuz 2001’de kapsamdan çıkarılarak eski statüsüne iade edilmiştir. Eylül 2003’de kapsama alınan TİGEM Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Ağustos 2004 tarihinde kapsamdan çıkarılmıştır.

Ayrıca çeşitli tarihlerde özelleştirme kapsam ve programına alınan kuruluşlardan 15 iştirak hissesinin özelleştirme çalışmalarının Sümer Holding A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, söz konusu 15 kuruluşta bulunan İdare’ye ait azınlık hisseleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun 12 Mart 2001 tarihli kararı ile Sümer Holding A.Ş.’ye devredilmiştir. Bunun yanı sıra Yasataş A.Ş. ile MEYBUZ A.Ş.’ye ait İdare hisselerinin özelleştirme çalışmalarının Et ve Balık Ürünleri A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, 10 Eylül 2001 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş.’ye devredilmiştir.

Bunların dışında 1995 yılında özelleştirme kapsamına alınan Hamitabat, Kemerköy, Soma-B ve Yeniköy elektrik santralleri 1997 yılında kapsamdan çıkarılmış ve Enerji Bakanlığı’na iade edilmiştir. Maliye Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne ait 4 taşınmaz ise 2000 yılında kapsamdan çıkarılmıştır. Ancak söz konusu santraller yeniden 2003 yılında yeniden özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Ayrıca, 14.6.1995 tarihinde 4046 sayılı Kanun çerçevesinde hisseleri özelleştirme kapsamına alınarak Özelleştirme İdaresi’ne devrilen Türk Telekom, bu işlemin 28.2.1996 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmesi sonucu

kapsamdan çıkarılmıştır. Şirketin özelleştirme çalışmaları 4161 sayılı Kanun çerçevesinde yürütülmektedir.

Özelleştirme çalışmaları 1985 yılında bazı yarım kalmış tesislerin özel sektöre devriyle başlamıştır.

Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 2005 yılına kadar geçen 20 yıllık sürede kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Bu kuruluşlardan, daha önce ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikaları dışında, bu kuruluşların büyük bir kısmı varlık veya kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştiraklerdir. Bugüne kadar, SEK ve YEM Sanayii, ÇİTOSAN, TESTAŞ ve ORÜS'e bağlı tüm üretim birimleri tamamen özelleştirilmiş ve devlet bu alanlarda işletmecilikten çekilmiştir. YEM Sanayi A.Ş. ve SEK Süt Ürünleri A.Ş.'in Kasım 1997'de, ÇİTOSAN ve TESTAŞ'ın ise Temmuz 1999'da, tüzel kişilikleri Ticaret Sicil'den silinmiş, söz konusu şirketler EBK Et ve Balık Ürünleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Bunun yanı sıra, 7 giyim tesisi ve 34 gayrimenkulu özelleştirilen KÖYTEKS Yatırım Holding A.Ş. de, Aralık 1998 tarihinde Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Ayrıca ORÜS Orman Ürünleri A.Ş. bünyesinde bulunan 21 işletmesi özelleştirilmiş, kalan 2 işletme SEKA'ya devredilerek, kuruluş Mart 2000 tarihinde tasfiye edilmiştir. Öte yandan, İSDEMİR 31 Ocak 2002 tarihinde imzalanan devir sözleşmesiyle tüm varlıkları ile birlikte ERDEMİR'e devredilmiş ve tüzel kişiliği sona ermiştir. ÇELBOR A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisselerin tamamı 31 Mayıs 2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. T. Gemi Sanayi A.Ş. ise T. Denizcilik İşletmeleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek Mayıs 2002'de tüzel kişiliği sona ermiştir. İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş. ise 15 Nisan 2002'de TÜGSAŞ Türkiye Gübre San. A.Ş. bünyesinde birleştirilmiş ve TÜGSAŞ'ın bağlı ortaklığı haline getirilmiştir. DİTAŞ Deniz İşletmeciliği A.Ş.'de bulunan %50.98 oranındaki hisselerin tamamı 21 Kasım 2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir. Turban Turizm A.Ş., T. Ziraî Donatım A.Ş. ve TÛMOSAN Türk Motor Sanayi A.Ş. 7 Şubat 2003 tarihinde SÛMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir.

KARDEMİR özelleştirmesiyle ilk defa yöre halkı, sanayici ve çalışanlara bedelsiz devir suretiyle gider tasarrufuna yönelik bir uygulama yapılmıştır. NETAŞ ve TOFAŞ'ta bulunan kamu hisseleri ilk defa uluslararası piyasalarda halka arz edilmiş, böylece İMKB'nin yabancı borsalarla entegrasyonunun sağlanmasında bir adım atılmıştır. 1990'lı yılların başında bir çok şirketteki kamu hisseleri kısıtlı da olsa

halka arz edilmiş, hisse senedinin kurumsallaşması ve sermayenin tabana yayılmasında bir başlangıç yapılmış, 1998 yılında da T. İŞ BANKASI'ndaki kamu hisseleri ile 2000 yılında TÜPRAŞ hisselerinin büyük bölümünün özelleştirilmesiyle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda bugüne kadar yapılan en büyük halka arz gerçekleştirilmiştir. SÜMERBANK, DENİZBANK, ETİBANK ve ANADOLUBANK'ın özelleştirilmesi ile de kamu bankalarının özel sektöre devredilmelerine ilişkin ilk adımlar atılmıştır. DENİZ NAKLİYATI T.A.Ş.'nin özelleştirilmesi, TDİ'nin İzmir Körfez Hattı ile Şehir içi Yolcu ve Araç Taşımacılığı'nın da devri sonucunda devlet, deniz taşımacılığından da çekilmeye başlamıştır. Yine 2000 yılı içerisinde POAŞ'ın % 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar yapılan en büyük özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiş, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB'de satışı sonucunda POAŞ'da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde devletin, turizm, tekstil ve hayvancılık sektörlerindeki işletmelerinin yaklaşık % 90'ı da özelleştirilmiştir.

Halen özelleştirme kapsamında 3, kapsam ve programda 25 olmak üzere toplam 28 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 20 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Söz konusu 3 kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra, özelleştirme kapsamında 89 taşınmaz, 86 tesis, 6 liman, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları da yer almaktadır.

3. Gerçekleştirilen Uygulamalar

Özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile başlamıştır.

1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, İdare tarafından bugüne kadar 184 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 172'sinde hiç kamu payı kalmamıştır. Blok satış, halka arz, uluslararası arz, İMKB'de satış veya varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilen diğer 12 kuruluşta ise halen kamu payı bulunmaktadır.

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 5.8 milyar YTL (10 milyar \$) düzeyindedir.

Bir bölümü vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen bu hisse senedi ve varlık satış işlemlerinden 31 Aralık 2004 itibariyle 4.5 milyar YTL (8.6 milyar \$) net giriş sağlanmıştır. Yıl bazında uygulama tutarı ile net giriş tutarı arasındaki fark, vadeli işlemlere ilişkin taksit ödemelerinden kaynaklanmaktadır.

Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 0.9 milyar YTL'lik (2.3 milyar \$) temettü geliri ve 4.1 milyar YTL'lik (3.4 milyar \$) diğer kaynaklarla birlikte 1985 – 31 Aralık 2004 dönemi toplam kaynakları 9.5 milyar YTL (14.3 milyar \$) düzeyine ulaşmaktadır.

Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 9.2 milyar YTL (13.9 milyar \$) tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin kullanımların % 98'lik bir bölümü, kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki, kredi borçları ve personel ödemeleri, özelleştirme bonoları ve Hazine'ye aktarmaya ilişkin ödenen tutarlardır.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen kaynakların kullanımı 3 ana başlık altında toplanmaktadır.

Bunlardan ilki özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan ödemelerdir. 6.1 milyar \$ düzeyinde ve toplam kaynakların %44'ünü kapsayan bu tutar, kuruluşlara yapılan sermaye iştirakleri, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı ve özelleştirme sonrası tazminatları ile emeklilik primi ödemeleri gibi kullanım kalemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 5. Özelleştirmeden Sağlanan Kaynaklar (YTL)

Özelleştirmeden Sağlanan Kaynaklar (YTL)	1986 - 2002	2003	2004	TOPLAM
ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİNDEN TAHSİLAT	2,526,575,282.14	369,056,997.33	1,590,347,707.66	4,485,979,987.13
Blok Satış Geliri	1,138,478,384.83	54,636,827.31	518,521,507.33	1,711,636,719.47
Tesis ve Varlık Satış Geliri	206,961,898.59	189,389,027.10	573,110,376.98	969,461,302.67
Halka Arz Geliri	714,708,925.32	0.00	51,797,464.19	766,506,389.51
Uluslararası Kurumsal Arz Geliri	309,776,836.20	0.00	175,621,870.44	485,398,706.64
İMKB'de Satış Geliri	120,980,732.74	121,991,007.72	219,394,642.05	462,366,382.51
Yarım Kalmış Tesis Satış Geliri	583,270.05	0.00	0.00	583,270.05
Bedelli Devir	35,085,234.41	3,040,135.20	51,901,846.67	90,027,216.28
REHİNLİ HİSSE SATIŞ GELİRİ	3,729,756.28	0.00	0.00	3,729,756.28
TEMETTÜ GELİRİ	524,604,634.07	102,786,557.59	305,122,079.74	932,513,271.40
KAPSAM. KUR. VERİLEN BORÇ ANAPARA TAHSİL.	16,882,147.68	22,440,000.00	5,318,641.22	44,640,788.90
KAPSAM. KUR. VERİLEN BORÇ/TAHVİL FAİZ GEL.	6,345,184.71	1,036,944.45	0.00	7,382,129.16
DİĞER GELİRLER	87,222,714.01	25,115,145.39	20,910,196.32	133,248,055.72
BORÇLANMA	1,819,431,229.61	211,520,845.60	1,865,608,568.20	3,896,560,643.41
Borçlanma (Borç, Tahvil, Bono v.b.)	1,806,804,188.92	155,000,000.00	1,728,000,000.00	3,689,804,188.92
Dış Kredi ve Hibe Kullanımı (1)	12,627,040.69	56,520,845.60	137,608,568.20	206,756,454.49
TOPLAM KAYNAKLAR	4,984,790,948.50	731,956,490.36	3,787,307,193.14	9,504,054,632.00

Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Tablo 6. Özelleştirmeden Sağlanan Kaynaklar (\$)

Özelleştirmeden Sağlanan Kaynaklar (\$)	1986 - 2002	2003	2004	TOPLAM	(%)
ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİNDEN TAHSİLAT	7,225,913,870	255,053,948	1,133,742,540	8,614,710,358	60.16
Blok Satış Geliri	3,433,524,969	37,835,412	364,041,684	3,835,402,065	26.78
Tesis ve Varlık Satış Geliri	539,713,574	127,626,828	418,035,841	1,085,376,243	7.58
Halka Arz Geliri	1,595,577,653	0	37,011,026	1,632,588,679	11.40
Uluslararası Kurumsal Arz Geliri	1,004,470,977	0	125,487,718	1,129,958,695	7.89
İMKB'de Satış Geliri	597,032,954	87,603,360	153,352,134	837,988,448	5.85
Yarım Kalmış Tesis Satış Geliri	3,567,591	0	0	3,567,591	0.02
Bedelli Devir	52,026,152	1,988,348	35,814,137	89,828,637	0.63
REHİNLİ HİSSE SATIŞ GELİRİ	60,418,740	0	0	60,418,740	0.42
TEMETTÜ GELİRİ	2,068,136,652	63,122,417	223,290,871	2,354,549,940	16.44
KAPS. KUR. VER BORÇ ANAPARA TAHSİL.	39,894,000	15,226,799	3,899,638	59,020,437	0.41
KAPS. KUR. VER BORÇ/TAHVİL FAİZ GEL.	17,658,873	684,595	0	18,343,468	0.13
DİĞER GELİRLER	73,684,040	17,877,941	14,473,127	106,035,108	0.74
BORÇLANMA	1,714,033,813	135,256,507	1,258,150,675	3,107,440,995	21.70
Borçlanma	1,454,168,932	95,914,093	1,160,364,371	2,710,447,396	18.93
Dış Kredi ve Hibe Kullanımı (1)	259,864,881	39,342,414	97,786,304	396,993,599	2.77
TOPLAM KAYNAKLAR	11,199,739,988	487,222,207	2,633,556,851	14,320,519,046	100.00

Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Tablo 7. Özelleştirme İle İlgili Kullanımlar (YTL)

Özelleştirme ile ilgili kullanımlar (YTL)	1986 - 2002	2003	2004	TOPLAM
ÖZ. KAP. KURULUŞ İLİŞKİN ÖDEMELER	1,895,024,529.81	562,834,407.32	653,679,255.66	3,111,538,192.79
Sermaye İştiraki	1,174,793,693.06	340,354,164.98	534,502,279.22	2,049,650,137.26
Kredi Biçiminde Verilen Borçlar	640,291,103.03	203,829,828.55	55,182,502.00	899,303,433.58
Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri	12,531,740.21	1,711,173.80	0.00	14,242,914.01
Öz. Bağlı İş Kaybı Tazminatı Ödemeleri	17,355,764.81	11,540,670.00	36,240,653.00	65,137,087.81
Öz. Sonrası Tazminat v.b. Diğer Pers Öd	33,391,106.25	4,203,385.67	11,294,143.26	48,888,635.18
%30 Erken Emeklilik Primi Ödemeleri	5,312,211.80	1,195,184.32	16,459,678.18	22,967,074.30
Öz. Gelirinden İlgili Kuruluşlara Ödemeleri	11,348,910.65	0.00	0.00	11,348,910.65
ÖZ. UYG İLİŞKİN ÖDEMELER	20,951,488.69	7,189,016.09	11,473,119.27	39,613,624.05
Denetim - Danışmanlık Giderleri	7,398,377.52	4,478,921.57	1,932,314.57	13,809,613.66
İhale İlanı Giderleri	12,344,064.88	2,703,595.82	9,540,804.70	24,588,465.40
Reklam ve Tanıtım Giderleri	583,067.54	6,498.70	0.00	589,566.24
İMKB'de Hisse Senedi Alımı Giderleri	625,978.75	0.00	0.00	625,978.75
BORÇ ÖDEMELERİ	1,752,182,722.24	144,334,706.74	2,804,518,633.26	4,701,036,062.24
Özelleşt. Bono/Tahvil Anapara Geri Ödemesi	1,057,654,219.43	80,501,689.34	2,268,426,567.54	3,406,582,476.31
Özelleştirme Bono/Tahvil Faiz Ödemeleri	657,565,457.53	63,833,017.40	536,092,065.72	1,257,490,540.65
Diğer Borç Faiz/Kur Farkı/Komisyon ve Öd	36,963,045.28	0.00	0.00	36,963,045.28
DiĞER KULLANIMLAR	1,329,037,005.11	17,719,350.89	36,196,709.86	1,382,953,065.86
Genel Yön Gid için İdare Bütçesine Aktarılan	26,345,166.49	7,250,000.00	10,701,911.10	44,297,077.59
Hazine'ye Aktarma	1,273,821,353.97	0.00	0.00	1,273,821,353.97
Diğer Kullanımlar	28,870,484.65	10,469,350.89	25,494,798.76	64,834,634.30
TOPLAM KULLANIMLAR	4,997,195,745.85	732,077,481.04	3,505,867,718.05	9,235,140,944.94

Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Tablo 8. Özelleştirme İle İlgili Kullanımlar (\$)

Özelleştirme ile ilgili kullanımlar (\$)	1986 - 2002	2003	2004	TOPLAM	(%)
ÖZ. KAP. KURULUŞ İLİŞKİN ÖDEMELER	5,275,955,436	385,909,922	464,473,164	6,126,338,522	44.13
Sermaye İştiraki	3,648,749,793	234,640,415	369,102,087	4,252,492,295	30.63
Kredi Biçiminde Verilen Borçlar	1,117,707,226	138,182,259	41,162,410	1,297,051,895	9.34
Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri	56,349,654	1,142,869	0	57,492,523	0.41
Öz. Bağlı İş Kaybı Tazminatı Ödemeleri	40,972,865	8,278,716	25,565,035	74,816,616	0.54
Öz. Sonrası Tazminat v.b. Diğer Pers Öd	78,638,142	2,852,182	7,569,581	89,059,905	0.64
%30 Erken Emeklilik Primi Ödemeleri	14,944,587	813,481	21,074,051	36,832,119	0.27
Öz. Gelirinden İlgili Kuruluşlara Ödemeleri	318,593,169	0	0	318,593,169	2.30
ÖZ. UYG İLİŞKİN ÖDEMELER	239,043,231	4,809,262	8,063,538	251,916,031	1.81
Denetim - Danışmanlık Giderleri	52,721,307	2,931,207	1,267,548	56,920,062	0.41
İhale İlanı Giderleri	44,805,807	1,873,305	6,795,990	53,475,102	0.39
Reklam ve Tanıtım Giderleri	7,272,894	4,750	0	7,277,644	0.05
İMKB'de Hisse Senedi Alımı Giderleri	134,243,223	0	0	134,243,223	0.97
BORÇ ÖDEMELERİ	1,915,590,286	91,244,402	1,930,621,858	3,937,456,546	28.37
Özelleşt Bono/Tahvil Anapara Geri Ödemesi	1,104,467,201	49,832,755	1,564,085,292	2,718,385,248	19.58
Özelleştirme Bono/Tahvil Faiz Ödemeleri	634,327,571	41,411,647	366,536,566	1,042,275,784	7.51
Diğer Borç Faiz/Kur Farkı/Komisyon ve Öd	176,795,514	0	0	176,795,514	1.27
DiĞER KULLANIMLAR	3,528,209,039	12,147,289	25,308,297	3,565,664,625	25.69
Genel Yön Gid için İdare Bütçesine Aktarılan	54,126,873	5,019,818	7,504,819	66,651,510	0.48
Hazine'ye Aktarma	3,403,845,926	0	0	3,403,845,926	24.52
Diğer Kullanımlar	70,236,240	7,127,471	17,803,478	95,167,189	0.69
TOPLAM KULLANIMLAR	10,958,797,992	494,110,875	2,428,466,857	13,881,375,724	100.00

Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

İkinci büyük kullanım kalemini ise, aynı tarih itibariyle 3.6 milyar \$ düzeyinde ve toplam kullanımların % 26'sını kapsayan ve Hazineye ve Hazine bünyesinde bulunan Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalardan oluşturmaktadır. Bu Fon'un kullanım alanı ise mevzuatla sadece baraj, otoyol ve içme suları gibi altyapı tesislerinin finansmanı ile sınırlandırılmıştır. 26 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4568 sayılı Kanun çerçevesinde, 2001 yılından beri aktarma yapılmamıştır.

Üçüncü kullanım kalemi ise, özelleştirme uygulamaları için çıkarılan bono ve tahvil ödemeleri gibi tutarlardan oluşmaktadır. Bu ödemelerin toplamı da yine aynı dönemde 3.9 milyar \$ düzeyinde olup, toplam kullanımların %28'ini kapsamaktadır.

Yukarıda belirtilen üç ana kullanım kalemi toplamı olan 13.6 milyar \$ düzeyindeki tutar, toplam kullanımların % 98'ini kapsamakta ve özelleştirme olgusu var olsa da, olmasa da, devletin bir şekilde Hazinesinden yapmak zorunda olduğu tutarlardan oluşmaktadır.

Bu arada özelleştirmeye bağlı olarak yapılan ve gider-masraf olarak tanımlanabilecek, uygulamalar için yapılan danışmanlık, ihale ilanları ile reklam ve tanıtım giderleri ise toplam kullanımların yalnızca % 1'ini oluşturmaktadır.

4. İhale Veya Satış/Devir Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar:

TCDD İskenderun Limanı:

T.C. Devlet Demir Yolları İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne bağlı İskenderun limanının 36 yıl süreyle işletme hakkının verilmesi yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 11 Temmuz 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi 29 Ağustos 2005 olarak belirlenmiştir.

EMEK İŞHANI:

Emekli Sandığı'na ait olan Kızılay Emek İşhanının 15 bağımsız bölümü ve 195 bağımsız bölümünün ayrı ayrı satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 17 Haziran 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede 1 Ağustos 2005 olarak belirlenen son teklif verme tarihi 1 Eylül 2005'e uzatılmıştır.

HİLTON OTELİ:

Emekli Sandığı'na ait olan Hilton Otelinin satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 17 Haziran 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır.

İhalede son teklif verme tarihi olan 1 Ağustos 2005 itibariyle 8 teklif alınmıştır. Tekliflerin değerlendirilmesini müteakip, teklif sahipleri belirli bir program çerçevesinde pazarlık görüşmelerine davet edilecektir.

TCDD Mersin Limanı:

T.C. Devlet Demir Yolları İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne bağlı Mersin limanının 36 yıl süreyle işletme hakkının verilmesi yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 9 Haziran 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 4 Ağustos 2005 itibariyle 3 teklif alınmıştır. Tekliflerin değerlendirilmesini müteakip, teklif sahipleri belirli bir program çerçevesinde pazarlık görüşmelerine davet edilecektir.

TÜGSAŞ:

Türkiye Gübre San.A.Ş'de bünyesinde bulunan Tarsus depolarının satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 31 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 30 Haziran 2005 itibariyle 3 teklif alınmıştır. 6 Temmuz 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif 706.000 \$ bedelle Tarsus İmar Tic. Ltd. Şti. tarafından verilmiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

Türkiye Gübre San.A.Ş'de bünyesinde bulunan Tekirdağ depolarının satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 31 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 30 Haziran 2005 itibariyle 4 teklif alınmıştır. 6 Temmuz 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif 1.250.000 \$ bedelle İGSAŞ tarafından verilmiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

Türkiye Gübre San.A.Ş'de bünyesinde bulunan Fatsa depolarının satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 31 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 30 Haziran 2005 itibariyle 6 teklif alınmıştır. 6 Temmuz 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif 973.000 \$ bedelle Gayhan Yalçın tarafından verilmiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

ERDEMİR:

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.'de bulunan %46.12 oranındaki İdare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 24 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi 26 Eylül 2005 olarak belirlenmiştir.

ADAPAZARI ŞEKER FAB. A.Ş.:

Adapazarı Şeker Fab. A.Ş.'de bulunan %94.09 oranındaki İdare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 24 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 14 Temmuz 2005 itibarıyla 5 teklif alınmıştır. 2 Ağustos 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmelerinde en yüksek teklif 45.750.000 ABD Doları bedelle Adapazarı Pancar Ekicileri Koop. tarafından verilmiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

KTHY:

Kıbrıs Türk Hava Yolları Ltd. Şti.'de bulunan %50 oranındaki İdare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 18 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 4 Temmuz 2005 itibarıyla 2 teklif alınmıştır. Tekliflerin değerlendirilmesini müteakip, teklif sahipleri belirli bir program çerçevesinde pazarlık görüşmelerine davet edilecektir.

TEKEL:

TEKEL'e ait TEKA Puro Üretim ve Tic. A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisse ile Sigara San. İşletmeleri A.Ş.'ye ait puro markaları ve puro üretimine ilişkin varlıkların satış yöntemiyle, şirketin kullanımında bulunan TEKEL'e ait taşınmazın "mülkiyetin gayri aynı hak (intifa) tesisi yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 21 Haziran 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede 8 Ağustos 2005 olan son teklif verme tarihi 19 Ağustos 2005 olarak belirlenmiştir.

TEKEL'e ait Ankara'da bulunan İkiz Kulelerin satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 18 Mayıs 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede 17 Haziran 2005 olarak belirlenen son teklif verme tarihi 15 Temmuz 2005'e uzatılmış ve 2 teklif alınmıştır. 26 Temmuz 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif, 100.000.000 ABD Doları bedelle TOBB tarafından verilmiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır.

TÜPRAŞ:

TÜPRAŞ Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.'de bulunan %51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 29 Nisan 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi 2 Eylül 2005 olarak belirlenmiştir.

KUŞADASI TATİL KÖYÜ:

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ne ait Kuşadası Tatil Köyünün satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 8 Nisan 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 9 Mayıs 2005 itibariyle 5 teklif alınmıştır. 18 Mayıs 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif 34.500.000 ABD Doları bedelle Global Altyapı Hiz. A.Ş. ve Boğaziçi Yatırım Holding O.G.G. tarafından verilmiştir. Satışı, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 4 Temmuz 2005 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Satış sözleşmesi 28 Temmuz 2005 tarihinde imzalanmıştır.

ETİ ALÜMİNYUM A.Ş.:

Eti Alüminyum A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki İdare hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 15 Mart 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede 13 Mayıs 2005 olan son teklif verme tarihi 20 Mayıs 2005 olarak belirlenmiştir. Ancak bu ihale, İhale Şartnamesinin 24. maddesi (f) bendine istinaden iptal edilerek, 9 Nisan 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla yeniden ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 10 Haziran 2005 itibariyle 9 teklif alınmıştır. 17 Haziran 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif, 305.000.000 \$ bedelle CE-KA İnş. Mak. Mad. Pet. Tur. Nak. San. ve Tic. A.Ş. tarafından verilmiştir. Eti Alüminyum A.Ş.'nin satışı, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 25 Temmuz 2005 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Satış sözleşmesi 29 Temmuz 2005 tarihinde imzalanmıştır.

ARAÇ MUAYENE İSTASYONLARI:

Araç Muayene İstasyonları hizmetinin "İşin gereğine uygun Sair Hukuki Tasarruf" yöntemiyle 2 bölge halinde özelleştirilmesi amacıyla 23 Eylül 2004 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihaleler açılmıştır. İhalelerde 23 Kasım 2004 olarak belirlenen son teklif verme tarihi olan 7 Aralık 2004 itibariyle I. bölge için 11 teklif, II. Bölge için 12 teklif olmak üzere toplam 23 teklif alınmıştır. 20 Aralık 2004 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklifler, I. bölge

için 300.250.000 ABD Doları bedelle Akfen-Doğuş-Tüvsüd O.G.G. tarafından, II. bölge için ise 313.250.000 ABD Doları bedelle Akfen-Doğuş-Tüvsüd O.G.G. tarafından verilmiştir. Söz konusu istasyonların satışı, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 14 Şubat 2005 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Satış sözleşmelerinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

SÜMER HOLDİNG A.Ş.:

Sümer Holding A.Ş.'ye bağlı ortaklığı olan Manisa Pamuklu Mensucat A.Ş.'de bulunan %99.99 oranındaki hisse ile Sarıkamış Ayakkabı İşletmesi ve Tercan Ayakkabı İşletmesinin varlık satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 28 Şubat 2005 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihaleler açılmıştır. İhalelerde son teklif verme tarihi olan 31 Mart 2005 itibariyle Manisa Pamuklu Men. A.Ş. hisseleri için 3, Sarıkamış İşletmesi için 6 teklif alınmıştır. Tercan İşletmesi için teklif alınamamıştır. 20 Nisan 2005 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda alınan en yüksek teklifler, Sarıkamış İşletmesi için, 1.325.000 ABD Doları bedelle Karadeniz Petrol Tic. Ltd. Şti. tarafından, Manisa Pamuklu Men. A.Ş. için ise 3.721.000 ABD Doları bedelle Manisa O.G.G. tarafından verilmiştir. Sarıkamış İşletmesi ve Manisa Pamuklu Men. A.Ş.'nin satışı Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 13 Haziran 2005 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Manisa Pam. Men. A.Ş.'nin satış sözleşmesi 12 Temmuz 2005 tarihinde imzalanmıştır. Sarıkamış İşletmesinin satış sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

5. Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin Özelleştirme Çalışmaları:

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin (TTAŞ) özelleştirme çalışmaları, diğer özelleştirme uygulamalarından farklı olarak 406 sayılı Kanun çerçevesinde yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı üyelerinden oluşan bağımsız değer tespit ve ihale komisyonları tarafından yürütülmektedir.

Ülkemizde özelleştirmenin sembolü haline gelen Türk Telekom'un blok satışı için iki kez ihaleye çıkmış ancak dünya telekomünikasyon sektöründe yaşanan daralma ve çeşitli hukuki sorunlar sebebiyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir.

Global telekom piyasalarının canlandığı bu yeni dönemde, geniş bir tanıtım ve uzun bir hazırlık süreci ile potansiyel alıcıların beklentilerini dikkate alan ve piyasa şartlarına cevap veren bir özelleştirme stratejisi ile, 25.11.2004 tarihinden

itibaren yayınlanan ilanlarla Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin (Türk Telekom) ihale süreci yeniden başlatılmıştır.

Bu sürece kadar, piyasa şartlarına duyarlı ve interaktif bir yaklaşım içinde özelleştirme stratejisi yeniden şekillendirilmiştir. Nisan 2003'te Bakanlar Kurulu'nca alınan Prensipten Kararı ile Türk Telekom özelleştirmesinde, halka arz ve minimum %51'lik blok satış hazırlıklarının eşanlı yürütülmesi, bu yöntemlerden hangisinin uygulanacağına ise oluşacak piyasa koşulları çerçevesinde karar verilmesi hükme bağlanmış, diğer taraftan, Türkiye'de ve yurtdışında Türk Telekom özelleştirmesine yönelik piyasa talep analizi çalışmaları gerçekleştirilmiş ve söz konusu çalışmanın sonuçları 13.11.2003 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun yeni satış stratejisini belirlediği Karar ile de hükme bağlanmıştır. Bu Karar uyarınca, şirket hisselerinin en az %51'inin tek seferde blok olarak satılması ve blok satışı müteakip, kalan hisselerin Bakanlar Kurulunca belirlenecek süreç çerçevesinde halka arz edilmesi kararlaştırılmış ve Türk Telekom özelleştirmesine yönelik birçok olumlu düzenleme hayata geçirilmiştir. Bunlardan bazıları;

- Yabancılar için sermaye sınırlamasının kaldırılması, ve altın hissenin kapsamının daraltılması,
- Türk Telekomun sorunlu alacaklarına ilişkin düzenlemenin gerçekleştirilmesi,
- Şirketin %100'ünün satılabilmesinin mümkün kılınması,
- Şirkette kamu payının %50'nin altına düşmesiyle birlikte asli ve sürekli görevlerde çalışanlar, 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararname uyarınca kadrolu ve sözleşmeli personel statüsünde çalışanlar ve kapsam dışı personel statüsündeki personelin, devirden sonraki 30 gün içinde başka kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilmek üzere Devlet Personel Başkanlığı'na bildirilmesi,
- Şirket üzerindeki çeşitli vergi yükümlülüklerinin (Deprem Afet Fonuna Katkı, Sivil Savunma Fonuna Katkı, Milli Prodüktivite Merkezine Katkı Payı, TSE'ye katkı payı) 01.01.2005 tarihi itibarıyla kaldırılmasıdır.

Diğer taraftan, Türk Telekom'un blok olarak satışına ilişkin ihale öncesinde, Özelleştirme İdaresi tarafından potansiyel yatırımcıları Şirketin hukuki, operasyonel ve mali durumuna ilişkin olarak aydınlatmak, satış sürecine ilişkin bilgi vermek ve

İlgililerin de özelleştirme sürecine ilişkin görüşlerini almak üzere bir Özelleştirme İdaresi tarafından "Bilgilendirme Süreci" gerçekleştirilmiştir. Toplam 11 yerli ve yabancı yatırımcının katıldığı süreç 31 Temmuz 2004 tarihinde sona ermiş ve Türk Telekom İhale Komisyonuna çalışmalarında yardımcı olmak üzere BNP Paribas, PDF Danışmanlık ve Denizbank Konsorsiyumundan oluşan finansal danışmanlar ile Cerrahoğlu ve Baker and Mc. Kenzie'den oluşan hukuk danışmanları görevlendirilmiştir.

Dünyanın en büyük altyapı sahibi telekom operatörlerinden biri olan Türk Telekom, güçlü iş profili ve önemli nakit akışı ile bir cazibe merkezidir. Türk Telekom'un özelleştirmesi sadece telekomünikasyon alanında değil, Türkiye'de genel ekonomik reform çerçevesinde de bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. Rekabetçi ve etkin bir telekomünikasyon yapısının geliştirilmesi ile Türk Telekom'un etkinliğinin ve hizmet kalitesinin artırılması özelleştirmenin başlıca hedefleri arasındadır.

15.10.2004 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Şirket hisselerinin %55'nin blok olarak satılması ve bu çerçevede 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması hükme bağlanmıştır. Aynı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Telekom İhale Komisyonuna ihale sürecinde önyeterlilik kriterlerinin uygulanması için yetki verilmiştir.

25.11.2004 tarihinde yerli ve yabancı basın organlarına verilen ilanlarla başlayan ihale sürecinde son teklif verme tarihi olan 24 Haziran 2005 itibariyle 4 gruptan teklif alınmış, ihale 1 Temmuz 2005 tarihinde sonuçlandırılmıştır. İhalede en yüksek teklifi 6.550.000.000 ABD Doları bedelle OGER Telecoms Ortak Girişim Grubu, ikinci en yüksek teklifi ise 6.500.000.000 ABD Doları bedelle ETİSALAT-ÇALIK Ortak Girişim Grubu vermiştir. Alınan teklifler, İhale Komisyonu tarafından Rekabet Kurumu'na gönderilmiştir. Rekabet Kurumu'nun iznini müteakiben sonuç, Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulacaktır.

6. Özelleştirmeden Elde Edilen Gelirler

Tablo 9. Özelleştirme Yöntemleri İtibariyle Elde Edilen Gelir(YTL)

Yıllar	1986 - 2003	2004	2005	TOPLAM
	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(TL)
Blok Satış	1,100,811,539.82	565,820,030.80	155,687,675.00	1,822,319,245.62
Tesis/Varlık Satışı	357,551,524.97	823,099,123.77	49,277,347.50	1,229,927,996.24
Halka Arz	732,562,163.92	92,143,108.18	103,264,205.27	927,969,477.37
Uluslararası Kurumsal Arz	313,722,671.41	177,655,582.72	266,257,258.70	757,635,512.83
İMKB'de Satış	443,014,290.79	0.00	569,333,349.20	1,012,347,639.99
Yarım Kalmış Tesis Satışı	580,135.43	0.00	0.00	580,135.43
Bedelli Devirler	321,818,702.74	102,845,306.24	35,622,112.92	460,286,121.90
TOPLAM	3,270,061,029.08	1,761,563,151.71	1,179,441,948.59	6,211,066,129.38

Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Tablo 10. Özelleştirme Yöntemleri İtibariyle Elde Edilen Gelir(\$)

Yıllar	1986 - 2003	2004	2005	TOPLAM
	(\$)	(\$)	(\$)	(\$)
Blok Satış	3,524,189,478	399,762,000	120,250,000	4,044,201,478
Tesis/Varlık Satışı	863,541,609	606,418,426	36,814,718	1,506,774,753
Halka Arz	1,642,407,726	65,326,696	76,492,004	1,784,226,426
Uluslararası Kurumsal Arz	1,026,332,982	125,952,471	197,227,599	1,349,513,052
İMKB'de Satış	800,819,126	0	453,977,633	1,254,796,759
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4,368,792	0	0	4,368,792
Bedelli Devirler	302,776,050	69,562,029	27,752,082	400,090,161
TOPLAM	8,164,435,763	1,267,021,622	912,514,036	10,343,971,421

Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Günümüze kadar yapılan özelleştirmelerden elde edilen tutar toplam olarak 5.8 milyar YTL (10 milyar \$) düzeyindedir. Blok satış yönteminden yaklaşık 4 milyar \$ elde edilmiştir ve bu da Türkiye'de en çok blok satış yönteminin kullanıldığını göstermektedir. 2000 yılı içerisinde POAŞ'ın %51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB'de satışı sonucunda bugüne kadar kadarki yapılan en büyük uygulama olma özelliğini taşımaktadır.

31 aralık 2004 tarihi itibariyle 4.5 milyar YTL net giriş sağlanmıştır.

C. Türkiye’de Uygulanan Özelleştirmenin Etkileri

1. Özelleştirmenin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi

Piyasa ekonomisinde kar güdüsüne göre yatırım yapıldığından, özel kesimin doğası gereği kısa dönemde kar sağlama eğilimi, kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açar. Özel kesim, kar oranı düşük, riski az olan yerlere yatırım yapmaktan kaçınır. Özellikle teknik ve ekonomik yapısı nedeniyle doğal tekel niteliği taşıyan enerji, ulaşım, iletişim gibi alanların doğrudan piyasa ekonomisine bırakılması kaynak dağılımında etkinliği azaltır.

Araştırmalara göre, yalnızca mülkiyetin özel kesime devredilmesi, etkinliğin verimliliğin artması için yeterli değildir. Etkinlik; mülkiyetin el değiştirmesinden daha çok rekabet unsuruna, piyasa yapısına bağlıdır.⁸⁶ Rekabetçi yapı hem kamu hem de özel sektörde performansı yükseltir. Dolayısıyla piyasa yapısı göz önüne alınmadan yapılacak özelleştirmeler etkinsizliğe yol açar.

Özelleştirmenin kaynak dağılımında etkinliği arttırması için gerekli temel koşul, piyasada rekabet koşullarının geçerli olmasıdır. Gerçekleştirilen özelleştirmelerin bir bölümünde; özelleştirmenin en haklı gerekçesi ve başarısını temel ölçütü alan kaynak dağılımında etkinliğe uyulmamış, özel tekel yada oligopoller yaratılmıştır. Bu durum USAŞ’ın, TELETAS’ın, Çimento Fabrikalarının özelleştirilmesinde açıkça görülür.⁸⁷

Türkiye’de mevcut bozuk ve aksak piyasa ekonomisi nedeniyle; kaynak dağılımında çok büyük aksamalar vardır. Bunların olmaması için, piyasa ekonomisinin etkin biçimde işlemlerini sağlayacak ekonomik, mali, sosyal, hukuksal ve yönetsel reformların yapılması gerekir.

1986-1992 döneminde özelleştirme uygulamalarına bakıldığı zaman; 1986-1991 dönemine özelleştirme gelirlerinin büyük bölümü (%79), halka arz yöntemiyle yapılan satışlardan; daha küçük bölümü (%21) blok satış yöntemiyle sağlanmıştır. 1992 yılında ise özelleştirme gelirlerinin yalnızca %2.8’i halka arz yöntemiyle, %97.2’lik bölümü ise blok satış yöntemiyle elde edilmiştir. 1986-1991 döneminde özelleştirilen 75 kuruluşun 56’sı (%74.6) blok satış yöntemiyle, 17’si (%22.7) halka arz yöntemiyle satılmıştır. Görüldüğü gibi, 1992 yılına gelindiğinde halka arz yöntemiyle satıştan hemen hemen tümüyle vazgeçilmiştir. 2003 yılında ise halka

⁸⁶ Duran, a.g.e., s.92

⁸⁷ Duran, a.g.m., s.93

arz yöntemiyle satış işlemi hiç gerçekleşmemiştir.⁸⁸ İlk olarak halka arz uygulaması, 1988 yılında TELETAS'daki kamu hisselerinin %22'lik bölümünün satışıyla gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda blok satış yöntemine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Halka arz yöntemiyle satıştan vazgeçmenin, kaynak oluşturma yönünden yarattığı sorunlara ek olarak, özelleştirmenin en önemli amaçlarından biri olarak ileri sürülen mülkiyeti tabana yayma yada gelir dağılımını iyileştirme yönünden büyük sakıncaları vardır.

2. Özelleştirmenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Özelleştirmenin gelir dağılımına etkisi, genel olarak özel kesimin çalışanlarının ücretlerinde indirme eğiliminde olmasında görülür.⁸⁹ Ücret seviyelerindeki düşüş gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir. Türkiye'de özelleştirme programının sermayeyi tabana yayması ve gelir dağılımını iyileştirmesi başlıca şu nedenlerle güçlükler taşımaktadır⁹⁰:

Türkiye'de milli gelir adaletsiz bir biçimde dağılmaktadır. Dolayısıyla düşük gelirli geniş halk kesimlerinin özelleştirilecek KİT'leri satın alacak yeterli gelirleri ve tasarrufları yoktur.

Türkiye'de tasarruf mevduatının dağılımı bakımından incelendiğinde ise; bankalarda tasarruf mevduatı bulunanların çoğunluğu bile özelleştirilecek KİT'lerin hisse senetlerini satın alabilecek yeterli birikime sahip değildir. 1986 yılı sonunda bankalarda bulunan 29.8 milyon tasarruf mevduatı hesap sayısının %97.8'i 3 milyona kadar olan mevduat grubuna girmektedir. 0-3 milyon grubunda olan mevduat tutarı, toplam tasarruf mevduatının %44.6'sını kapsamaktadır. Buna karşılık 3 milyonun üzerindeki mevduat tutarı ise, toplam tasarruf mevduatının %55.4'üne ulaşmaktadır. Kısacası hesap sahiplerinin %97.8'i tasarruf mevduatının %44.6'sına sahip olduğu halde, hesap sahiplerinin %2.2'si mevduatın %55.4'dünü elinde bulundurmaktadır. Varlıklı kesimin birden fazla mevduat hesabı olduğu dikkate alınırsa, gerçekte yaklaşık 600.000 kişinin tüm tasarruf mevduatının %55'ine sahip olduğu söylenebilir.

⁸⁸ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, 2005, www.oib.gov.tr

⁸⁹ İlhan Eroğlu, "Özelleştirme ve Sosyal Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 1996, s.63

⁹⁰ Duran, a.g.m., s.105

Türkiye’de hane halkı arasında gelir dağılımı incelendiği zaman da; ailelerin büyük bölümünün özelleştirilecek KİT’lerin hisselerini satın alabilecek gelire sahip olmadığı ve özelleştirmenin gelir dağılımında anlamlı bir iyileştirme sağlayamayacağı anlaşılabilir. 1987 yılında hane halkının en yüksek gelirli %20’si milli gelirin %49.9’unu, hane halkının %80’ni milli gelirin %50.1’ini; hane halkının üst diliminde bulunan %40’ı milli gelirin %71.1’ini, alt dilimlerinde bulunan %60’ı ise gelirin %28.9’unu almaktadır. 1987 yılında kar ve faiz ve rant gelirlerinin milli gelir içindeki payı %75.9 ücret ve maaşların payı ise %24.1’dir.

Özelleştirme sonucunda gelir dağılımında eşitsizliğin ortaya çıkacağını destekleyen bir diğer etken ise, KİT’lerin pay senetlerinin az sayıda kişi ve kuruluş elinde toplanması ve bu işletmelerle rekabet edebilecek başka firmaların bulunmaması halinde devlet tekellerinin yerini özel tekellerinin alacağıdır.⁹¹

3. İşgücü Yapısı ve Özelleştirmenin Etkileri

Bilindiği üzere özelleştirme denince akla gelen ilk olarak özelleştirmenin işsizliğe neden olmasıdır. Bunu özelleştirme taraftarları da kabul etmektedirler, ancak onlara göre uzun vadede bu işsizlikler yerini kalifiye elemana bırakacaktır ve ortaya çıkan işsizlik zamanla kaybolacaktır.

Bu görüşü savunanlara göre, KİT’lerde yıllarca politik baskılar sonucu genişletilmiş ve ihtiyaç fazlası istihdam ortaya çıkmıştır. Bu durum zaman içinde, KİT’lerin giderlerini arttırmış ve giderek artan bir kamu kesimi açığına neden olmuştur. Böylece, bütçeden bu işletmelerin açığını kapatmak amacıyla büyük paylar ayrılmıştır. Bu da Türkiye’de enflasyonun en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Bu doğrultuda özelleştirme uygulamalarında yapılacak ilk iş özelleştirme kapsamına alınan işletmelerde istihdam azaltılarak satışı cazip hale getirmektir. Özelleştirme yapılan işletmelerde de istihdamı azaltmak temel hedeflerden biri olacaktır. Gerçekten bugüne kadar yapılmış olan özelleştirme uygulamaları da bu olguyu kanıtlamaktadır.

⁹¹ Kuvvet Lordoğlu, Özgür Müftüoğlu, “Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Özelleştirme ve Etkileri, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme”, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, 1994, s.146

Özelleştirmenin istihdama yönelik diğer bir etkisi de işçi devrindeki hareketliliklerdir. Özelleştirme, işçi giriş ve çıkış hareketlerinin yani işçi devrini etkileyecektir.⁹²

Türkiye’de ilk olarak özelleştirmeye başlanan CİTOSAN’a ait işyerlerinde, özelleştirmeye ilişkin yasaların çıktığı, 1984 yılından özelleştirmenin gerçekleştirilmeye başlandığı, 1989 yılına kadar istihdamda toplam %20.4 oranında azalmaya gidilmiştir. Petrol-İş 1992 yılına göre, bu istihdam azaltması özelleştirilecek işletmeleri daha da rahat satmak amacıyla uygulanmıştır. Yine de işletmelerde özelleştirmenin tamamlanması ardından, Fransız Societe des Ciment Francais (SCF) tarafından alınan 6 fabrikada toplam %56.1 oranında istihdam azaltmasına gidilmiştir. Daha sonra, çeşitli Türk şirketlerince alınan 10 çimento fabrikasında da aynı şekilde satıştan kısa bir süre sonra %40 oranında istihdam azaltmasına gidilmiştir. Benzer uygulamalar, özelleştirilen TELETAS, İPRAGAZ, AKTAŞ Elektrik gibi kuruluşlarda da görülmüştür.⁹³

Bazı iş çevrelerine göre, KİT’lerde yaklaşık, 200-350 bin arasında istihdam fazlalığı vardır ve özelleştirme ile birlikte, bu kişilerin işten çıkartılmaları gerekmektedir. KİT’lerde bir kişinin yapması gereken işi, iki-üç kişi yapmaktadır ve bu işletmelerde %60-70 oranında istihdam azaltmasına gidilecektir.

⁹² Eroğlu, a.g.e, s.59

⁹³ Lordoğlu, Müftüoğlu, a.g.m., s.130

BÖLÜM 3

KIRGIZİSTAN'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ÖZELLEŞTİRMENİN HUKUKİ ALTYAPISI VE UYGULANAN REFORMLAR

A. Devlet Mülkleri Ve Bunların Özelleştirilmesi İle İlgili Kanunlar

Burada kısaca devlet mülkleri ile ilgili kanunu, devlet konutlarının özelleştirilmesi ile ilgili kanunu, özelleştirme fonu ile ilgili kanunları ve devlet mülklerinin özelleştirilmesi ile ilgili kanunlara değinilecektir.

1. Devlet Mülkleri İle İlgili Kırgız Cumhuriyetinin Kanunu

Devlet mülkleri ile ilgili kanun ilk defa 1990.14.04 N 58-XII tarihinde Kırgız Sovyet Cumhuriyetinin Yüksek Şurası tarafından kabul edilmiştir, daha sonra 1996.08.05 N 59-XII tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Büyük Meclisi tarafından değiştirilerek yenisi kabul edilmiştir.

Bu kanununda Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının hakları, kolektif şirketlerin hakları, devlet mülklerinin hakları, yabancı yatırımcıların hakları ve kanunun son bölümünde ise bu hakların korunması ve garantisi yer almaktadır.

Kanunun IV. Bölümünün 21. maddesinde devlet mülkleri ile ilgili hükümler yer almaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin mülkleri ile ilgili kanunu incelersek:

Kırgız Cumhuriyeti'nin devlet mülkleri içinde yer alanlar Kırgız toprakları içinde yer alan bütün topraklar, sular, bitki ve hayvanlar dünyası, Kırgız Hükümetinin yönetim organlarına ait olan bütün mülkler, Kırgız halkına ait olan medeni ve tarihi değerler, devlet bütçesine ait olan bütün araçlar, devlet bankaları, devlet sigorta ve yedek fonları, kamu iktisadi teşebbüsler, devlet üniversiteleri ve

yüksek okulları, sosyal kültürel faaliyet alanları ve bunun dışında eski Sovyet Cumhuriyetleri tarafından verilen hediye ve miraslarıdır.⁹⁴

Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Şura Başkanı

A.Masaliev

2. Devlet Konutlarının Özelleştirilmesi İle İlgili Kanunlar

Bu kanun ilk defa 20 Aralık 1991 N 681-XII yılında Kırgız Cumhuriyetinin Büyük Meclisi tarafından kabul edilmiştir ve 4 Temmuz 1992 N 990-XII, 28 Mayıs 1994 1555 XII, 23 Haziran 1995 N14-1 ve son olarak 28 Haziran 1995 N 32 tarihlerinde bazı değişiklikler yapılarak düzeltilmiş.

Kanunun I. bölümünde özellikle 4 madde önem taşımaktadır;

Madde 1. Devlet konutlarının özelleştirilmesinde, devlete ait olan konutların Kırgız vatandaşlarına karşılıklı veya karşılıksız olarak teslim edilmesi anlaşılır.

Madde 2. Devlete ait olan özelleştirilecek olan konutlar, çok katlı apartmanlardaki daireler, yurtlar ve otel tipindeki evlerdir. Özelleştirilmeyecek konutlar ise oturma izni verilmeyen daireler, tarihi değer taşıyan evler, yasak bölgelerde yapılan evler (askeri bölgelerdeki evler) ve bunun gibilerdir.

Madde 3. Özelleştirme yapacak olan organlar: 1. Yerli devlet idari makamları, 2. Bünyesinin içinde yer alan ve kullanma hakkı verilen kamu teşebbüsleri, işletmeler ve teşkilatları, 3. Devlet müessesesi statüsü ile kurulmuş olup ve kullanılması için verilen daireleri olan Anonim Şirketleri.

Madde 4. Karşılıklı daire ve ev alma hakları olanlar: II Dünya Savaşı özürhüleri, askerde şehit ve kayıp olanların aileleri, 4 ve fazla çocuğu olan aileler, sebeplerine bakılmaksızın I. Ve II. Derecedeki özürhüleri, kanunla hak kazanan eğitim ve sağlık sistemlerinde, iç ve dış savunma organlarında çalışan memurlar, 20 yıldan fazla ordu ve emniyette çalışan emekli subaylar ve bunun gibilerdir.

Karşılıklı daire ve evlerin teslim edilmesi, belirlenen fiyatları ödemek yolu ile satın alınır. Bu fiyatlar yerli idari makamlar tarafından belli olur ya da açık artırma

⁹⁴ “Zakomı Kırgızskoy Respubliki”, Kırgız Cumhuriyeti Kanunları, Bişkek - 2004, www.elcat.kg.toktom.klasifikator

yolu ile satılır. Devlet müesseseleri satılacak daire ve evlerin fiyatlarını toplantı yolu ile belirlerler.

Kanundaki diğer bölümleri açıklarsak, özelleştirilmiş konut sahibi kendi isteğine göre bu konutun satışı ya da kiraya vermesi mümkündür.

Devlet konutlarını özelleştirme prosedürü kanunda belirlenmiştir. Vatandaş devlete ait konutu özel mülk haline getirmesi için (karşılıklı yada satın alarak) kendisi ikamet ettiği konutun bağlı olduğu şehir belediyelerine, teşkilat, işletme ve müessese başkanlığına dilekçe ile müracaatta bulunur. Dilekçeye en az iki ay içinde cevap verilir.

Devlet konutlarını özelleştirme kararını Özelleştirme Fonu yada onun vekaletini alan yönetim organı verir. Devlet konutlarının özelleştirilmesinden elde edilen gelirler, yerel idari organlarının, işletme müessese ve teşkilatların bütçe dışı özelleştirme hesaplama yatırılacaktır.

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Askar Akayev

3. Özelleştirme Fonu İle İlgili Kırgız Cumhuriyeti Kanunu

Bu kanun 01 Temmuz 1992 N 928-XII tarihinde kabul edilmiştir, ve sonra 07 Mayıs 1993 N 1217-XII, 16 Nisan 1998 N51 tarihlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır.

Bu kanun Özelleştirme Fonunun hukuki ve iktisadi alandaki faaliyetlerinin temel ilkelerini belirlemektedir.

Madde 1. Kırgız Cumhuriyeti Özelleştirme Fonu.

Kırgız Cumhuriyeti Özelleştirme Fonu, Kırgız Cumhuriyetinin çıkarlarını temsil etmekte. Bu çıkarları maksimize etmek için görevlendirilmekte. Hükümet tarafından ülke içindeki bütün özelleştirme faaliyetlerin etkisi verilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti Özelleştirme Fonu, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından kurulmaktadır ve Kırgız hükümetinin bünyesinin içinde yer almaktadır.

Madde 2. Özelleştirme Fonunun hükümet organları ve yönetim organları ile arasındaki münasebetler.

1. Özelleştirme Fonu her sene yürütülen özelleştirme operasyonların sonucunu rapor halinde Kırgız Cumhuriyeti Büyük Meclisine sunacaktır.
2. Kırgız Cumhuriyeti Büyük Meclisi tarafından onaylanması için Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine özelleştirilecek yeni projelerin tasarılarını hazırlıyor.
3. Bölgesel şartları, yerli idari makamların ve yerli devlet yönetimlerin isteklerini dikkate alarak özelleştirme mekanizmasının olumlu bir şekilde devam etmesi için yeni plan ve programların Kırgız Hükümetine sunuyor.
4. Devlet mülklerinin özelleştirilmesindeki politikaları yerel idari ve yerel devlet yönetimlerine ulaştırmakla sorumludur.
5. Özelleştirme fonunun çıkardığı kararlara bütün bakanlıkların, devlet komitelerin, genel müdürlüklerin, yerel idarilerin ve yerel devlet yönetimlerin uyması şarttır. Eğer kabul görülmeyen kararlar varsa o da yüksek mahkeme tarafından çözülmeye çalışılır.
6. Özelleştirme Fonu ile görüşülmeden yapılan bütün özelleştirme faaliyetleri kanun tarafından kabul edilmeyecektir ve geçersizdir.

Madde 3. Özelleştirme Fonu vazifeleri;

1. Özelleştirme faaliyetleri ile ilgili bütün kanuni işlemlerin hazırlanması ve sunulması,
2. Devlet mülklerinin özelleştirilmesi ile ilgili politikaların halka ulaşması,
3. Devlet teşekküllerinin sonradan satılması amacı ile mülkiyetin başka şekline dönüştürülmesi,
4. Ülkedeki mülkiyet hakların korunması, yabancı ülkelerin devlet mülklerinden kullanabilme münasebet anlaşmaların hazırlanması.

Madde 4. Özelleştirme Fonu faaliyetlerinin kurulması;

1. Özelleştirme Fonu merkezi yapıya sahiptir ve devlet teşkilatları ile bölgesel gruplardan oluşmaktadır.
2. Özelleştirme Fonu ve onun bölgelerde oluşturduğu organlar tüzel kişiliğe sahiptir. Devlet tarafından verilen, Kırgız ve Rus dillerinde yazılan, Kırgız armasının resmi çizilmiş mühürleri bulunur.
3. Özelleştirme Fonunun yüksek organı yönetimdir, yönetimi yöneten başkandır.

Özelleştirme Fonunun başkanı Kırgız Cumhuriyeti Bakanı olarak Cumhurbaşkanlığı tarafından tayin edilir ve Başbakanın danışmanlığını yapar. Fonun başkan yardımcısı ise Başbakan tarafından seçilir.⁹⁵

4. Devlet Mülklerinin Özelleştirilmesi ile ilgili kanun

Madde 1. Özelleştirmenin tanımı.

Özelleştirme devlete ait olan mülkiyetlerin sonradan mülkiyet şekilleri değiştirmek amacıyla birey ve tüzel kişiler tarafından teslim alınmasıdır. Yeni oluşan mülkiyetler yarı devlet yarı özel yada tamamıyla özel mülkiyet statüsüne sahip olabilirler.

Madde 2. Kanunun kullanım alanları.

Yurt içinde bulunan yabancı ülkelerin mülkiyetleri, dini sektörlerin ve özel şahısların mülkiyetleri dışında, bu kanun Kırgız Cumhuriyeti topraklarının içinde geçerlidir.

Devlet konutlarının özelleştirilmesi bu kanuna tabii değildir, çünkü devlet konutlarının özelleştirilmesinde ayrı kanun kullanılmaktadır.

Yabancı ülkelerdeki Kırgız Cumhuriyeti mülklerinin özelleştirilmesi bu kanuna tabii değildir. Onların özelleştirilmesi için o ülkelerin kabul ettikleri kanunlar veya uluslararası kanunlar geçerlidir.

Madde 3. Özelleştirilecek alanlar

Kırgız Cumhuriyeti toprakları içinde yerleşen, devlet mülkiyetine ait olan, üreten ve üretmeyen branşların bütünü özelleştirme alanı içindedir.

Özelleştirme alanı içinde yer alan devlet mülkiyetleri; iktisadi teşebbüsler, dernekler, teşkilatlar, onların bünyesindeki parçalar, bununla birlikte tüzel kişi olmayanlar, kültürel ve sosyal alanlar, diğer kamu değerleri ve Anonim Şirketler ile sözleşme şirketlerin hisse senetleri.

Toprak ve yer altı kaynakları, sular, ormanlar ve bunun gibi doğanın verdikleri değerler özelleştirme kapsamı dışındadır. Bunların kiraya verilmesi Kırgız Cumhuriyeti Kanunları çerçevesinde yürütülmektedir.

⁹⁵ “Zakomı Kırgızskoy Respubliki”, www.elcat.kg.toktom.klasifikator

B. Kırgızistan'da Piyasa Ekonomisine Geçişte Uygulanan Reformlar

Kırgızistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, uzun vadeli ve geniş kapsamlı ekonomik reform programını benimsemiştir. Hükümet, pazara yönelik ekonomiye geçiş yapma gerektiğinin iyice farkında olup, gerekli reformları yaparak uluslar arası mali kuruluşların da desteğini alarak bu reformlarda ileri aşamaların kaydedilmesi sağlanmıştır.

1. Reformu Gerektiren Nedenler

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletlerin hepsinde siyasi değişimler başlamış, toplumsal ve ekonomik kalkınma programları uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerde temel olarak kabul edilen felsefe ve en önemli değişim hemen hemen bütün ülkelerde serbest piyasa ekonomisine geçişin kabul edilmesidir, çünkü bu ülkelerin temelde geri kalmalarının sebebi belki siyasi, idari ve hukuki problemlerde görülmüştür fakat en önemli sorunun ekonomik olduğu kesinlikle kabul edilmektedir.

Bu ülkelerin karşılaştıkları makro ekonomik problemlerin üç temeli olduğu görülmektedir. Bunlar; reel ekonomideki büyümede yaşanan daralma, enflasyon artışı ve bütçe açıklarının artmasıdır.

Bir taraftan kamu kesiminin büyüklüğü kamu harcamalarını büyüklüğünü karşılayamazken, özelleştirme, kamu kesimini daraltıcı reformlar ve yeni kurulan birçok özel sektör kuruluşlarından elde edilen kaynaklar sadece kamu kesimini beslemeye yaramıştır.

Kamu kesiminin en önemli kaynağı olan vergiler, daha önceki dönemde bir vergi sisteminin olmaması nedeniyle artırılamamıştır. Bunun sonucunda kronikleşen bütçe açıkları ortaya çıkmış, geçmişten gelen iyi bir mali sisteme sahip olunamadığı için ve bu reformların uygulanmasında yetersiz kalınması, mali dengenin sağlanmasını da iyice zorlaştırmıştır. Doğal olarak bunun sonucunda borçlanma

mekanizmaları devreye girmiş, sürekli artan borç – artan bütçe açıkları şeklinde kısır döngü ile karşılaşmıştır.⁹⁶

Bu ülkelerin yaşadıkları sorunları ortadan kaldırmak için reformlar gerçekleştirme yoluna gitmişler, bazıları kendi çabaları ile bazıları ise dışardan destekli olarak bu reformları gerçekleştirmişlerdir. Bu reformların bazı ülkelerde başarılı bir şekilde yürütüldüğü gözlenirken bazılarında ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Merkezi planlama sistemlerinin günümüzde de bıraktığı etkileri sürerken, bunlardan serbest piyasanın işleyişine zemin hazırlayan kurumsal ve hukuki altyapının eksikliği en çok zarar veren olgulardandır. Gerek mülkiyet hakları, ticari düzenlemeler, ticari bankalar, açık işgücü piyasasının ve piyasa merkezli bir sistemin olmadığı bilinmektedir. Totaliter sistemin kendi kendisi bitirmesi sonucu bu sonuçlar ile karşılaşmıştır.⁹⁷

Bu ülkeler devamlı artmakta olan bütçe açıkları sonucu toplam talebin, enflasyonun artması, kamu mali yönetimlerinin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu süreçte, devletin görevlerinin ve örgütlenmesinin irdelenmesi, kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılmak üzere bir takım mali reformları gündeme getirmiştir. Bu reformlar, temelde devletin ekonomideki payını ve fonksiyonlarını sorgulamak üzere ve mali performansın artırılması yönünde gelişmiş ve “yeni kamu yönetimi anlayışı” çerçevesinde şekillenmiştir. Kırgızistan’ın da bu süreçte ortaya çıkan aynı sorunlarla karşılaştığı ve bu amaçla birçok reform çabalarına giriştiği görülmektedir.

Ülkede ekonomik reformların uygulanmaya başlatılmasına bugün neredeyse 15 yıl geçti. 1990 yılının Kasım ayında Kırgız Sovyet Cumhuriyetinin Meclisinde Serbest Piyasa Ekonomisine geçiş ve Ekonomide denge sağlama programı kabul edilmiştir. Bu ekonomik reformların tarihine baktığımızda S.S.C.B.’nin son Başkanı Gorbaçev’in uygulamaya başlattığı “perestroyka” ile gündeme geldiği bilinmekte. 1991 yılında S.S.C.B. dağılıyor ve “perestroyka” programları artık yeni Pazar Ekonomisinin şartlarına uygun gelmiyor. Bağımsızlığını kazanan genç Kırgızistan

⁹⁶ Metin Meriç, “Geçiş Ekonomilerinde Mali Reformlar Kırgız Cumhuriyeti İçin Dersler”, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:29, Kongreler Dizisi:3, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Bişkek, Mayıs 2002, s.135

⁹⁷ Turar Koichuev, “Geleceğe Giden Yol”, Avrasya Etüdleri, Cilt 3, Sayı 2, 1996, s.22

kendini çabuk toparlayıp, hemen harekete geçiyor.⁹⁸ Bu reformlar; kitlesel özelleştirmeler yoluyla, ticari kuruluşlarda devletin ekonomik faaliyetlere ilişkin olarak üstlendiği rolü azaltmasını, yeni bir vergi sistemi kurulmasını, Merkez Bankası'na daha fazla özerklik verilmesini, fiyatların liberalizasyonun, milli para birimine geçilmesini ve daha başka önlemleri gerektirmektedir.

2. Reformların Ana Unsurları

Komünizmin dağılmasından sonra ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunlar yoksulluğun iyice artması ve otoritenin kamu gücünü kamu varlıklarını kişisel çıkarları doğrultuda kullanmasıdır. Sosyalist devletin dağılmasından sonra ortada ne kanun kalmıştır ne de yönetim yapısı. Bundan sonra yapılması gerekenler temelden sağlam ve etkili kanunların üretilmesi, belirli ilkelere sahip olan yeni bir devlet kurmaktır. Bu amaçla geçiş ülkelerinde reformların ana unsurları belirlenmeye çalışılmıştır.

Hükümetin, hedeflerini etkileyen ekonomik politika, Aksar Akayev'in Parlamento'ya sunduğu ve Temmuz 1992'de onaylandığı, Ekonomik Reform Programında belirtilmektedir. Kırgızistan'ın Ekonomik Reform Programı iki ana hedefi içermektedir. İlk olarak enflasyonun düşmesini, üretimin artışı ve Cumhuriyetin kendi kendine yeterliğini sağlayacak makro ekonomik bir yapı kurmak, ikinci olarak da sektörel ve yapısal reformlarda başarılı olmak.

Geçiş ülkelerinin yaşadığı sorunların en önemlilerinden olan "rüşvet" sorunu, sosyalist devletin de içinde olan bir sorun idi. Elit takım devletin varlıklarını kendi çıkarlarına alet etmiş, devlet malını kullanmışlardır.

Aşırı yolsuzluk ekonomik açıdan çok çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Vergiler, düzenlemeler, fiyatlar ve özelleştirmelerin tamamı, kendilerini zenginleştirmeye çalışan ve devleti soyan politik ve idari görevliler tarafından kullanılınca, ekonomi tamamıyla istikrarsız hale gelmiştir. Yolsuzluktan kurtulabilmek için liberal reformcular, kanunsuz devleti, demokratik yasalara bağlı ve halkın beklentilerine cevap verebilen bir devlet haline dönüştürmek istemektedirler.

⁹⁸ "Sentr Ekonomicheskikh i Socialnyh Reform Pri Ministerstve Finansov Kirgizskoy Respubliki", KOR – Strategiya Razvitiya Kirgizstana (Kırgız Cumhuriyeti Kalkınma Stratejileri) Bişkek - 2004, s.3-5

Yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için kamusal yapının ayarlanması, gerekli yönetmeliklerin çıkartılması gerekmektedir. Bir başka unsur olarak, bürokratik işlemlerin uzatılması ve itici faktör haline gelen personel eğitimsizliğinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Sovyet döneminden kalma çalışma anlayışının ülkelerde devam etmesi ise sorunu açıkça ortaya koymaktadır ki personelin rüşvete yatkınlığı bu sorunların bir göstergesidir.

Başka bir unsur ise, yönetim yapısının anlayışının değişmesidir. Yönetim düzeyleri arasındaki ilişkiye açıklık kazandırılmalıdır. Merkezi yönetim mali açıdan yetkilerinin bir kısmını yerel yönetimlere bırakmalıdır. Ancak bağımsız halde iş gören yerel yönetimler merkezi yönetimin gözetimi altında çalışması gerekmektedir.

Devlet denetimlerinin yetersiz düzeyde kalması ve kendi hallerinde denetim şekilleri ile çalışmalarını, genel bir tutuma uymamaları yeni bir düzenlemeye tabi tutulmaları gerektiğini göstermektedir.

Yapısal reformları anahtar unsurları şunlardır:

- Devletin sahip olduğu, geri kalmış sanayi kuruluşlarının, yönetimin etkinliğinin artırılması ve özelleştirmeyi içeren teşebbüslerin reformu;
- Endüstri ve ticaret politikası;
- Monopolcü pazarın tasfiyesini ve özel yabancı işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi, özel sektörün gelişmesi için uygun bir ortam;
- İşletmelerin yeniden yapılanması ve özel sektörün gelişmesinin destekleyici finans sektörü reformu;
- Etkili bir sosyal güvenlik ağının kurulması.

Sektörel reformlar ise, tarım ürünlerinin işlenmesi, madencilik, hidroelektrik üretimi ve hizmetler gibi, ekonomide yer alan anahtar sektörlerin gelişimini hedef almaktadır.

Bu reformların başarılı bir şekilde tamamlanması için Kırgızistan 1992 yılında, IMF, Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Uluslar Arası Yatırım Garanti Teşkilatı, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi birçok uluslar arası ekonomik ve finansal kuruluşlara üye olmuştur. Bu durum Kırgızistan'a anılan kuruluşların finansal kaynaklarına ulaşma imkanını vermektedir.

Kırgızistan'ın IMF ile anlaşma yapması reformların başlama noktasını oluşturmuştur.⁹⁹

Bugün Kırgızistan bu reformların çoğunu başarmış durumdadır. Ancak bu da yeterli sayılmaz. Bu yöndeki adımlarında başarılı ilerleme kaydeden Kırgızistan mali reformları tam olarak başarmak için ilerlemektedir.

3. Yapısal Reformlar

Geçiş süresinin başlaması ile ülkelerin ekonomilerinde iki boyutlu değişim yaşanmıştır. Biri hükümetler tarafından uygulanan yapısal ve kurumsal reformlar, diğeri ise birincisine bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik davranış ve kurumsal değişikliklerdir. Yapısal reformlar yönetim yapısının ve personelin içinde bulunduğu yolsuzluğun ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalardır.

Yolsuzluk devletin yanlış yönetimi demektir, çünkü politikacılar ve devlet çalışanları kamu mallarını kamunun amaçlarını gerçekleştirmek yerine kişisel çıkarları uğruna kullanmaktadırlar. Tersine ise bu çalışanların devlet yararı için çalışmaları demektir. Sovyet ülkelerinde çok fazla yolsuzluk görülmesinin nedeninin devletin büyüklüğü ile ilişkilendirmek genel olarak kabul görmüştür. Yolsuzlukla mücadele edebilmek için devletin ekonomi alanına koyduğu kuralların azaltılması gerekmektedir. Rüşvete alışmış devletlerde rüşveti azaltmanın yolu, buna elveren kanunların azaltılması gerektiğidir. Kamu görevlileri yerine serbest girişimcilerin kendilerini geliştirme imkanı bulmaları yolsuzlukla mücadelede iyi bir adım olacaktır, böylece mücadele başlatılabilecektir. Kırgızistan'da yolsuzlukların fazla olduğu ülkelerden biri zannedilir, oysa kamu harcamaları sınırlandırılmış, bürokrasi azaltılmış ve hızlı reformlar sayesinde muazzam gelişmeler yakalanmıştır.

Ancak gene de ülkede rüşvet sorunu, devlet memurlarının isteklerini yasa dışı olarak zorla kabul ettirmeye devam etmektedirler. Yapılan araştırmalara göre büyük ve küçük şirketler rüşvet karşılığında elde ettikleri gelirin belli bir oranını rüşvet olarak ödemektedirler. Küçük şirketlerin yolsuzluğun karşısına geçememeleri ve devlet karşısında güçlerinin olmamasından dolayı büyük şirketlere karşı daha fazla rüşvet ödemektedirler.

⁹⁹ “**Sentr Ekonomicheskikh i Sotsialnykh Reform Pri Ministerstve Finansov Kirgizskoy Respublike**”, Ekonomika Kirgizstana v Poslednee Desyatiletie XX veka. (20. Asırda Kirgizistanın son 10 yıl içindeki Ekonomik Durumu) Bişkek – 2000, s.7-8

Bu ülkelerdeki yolsuzluğun asıl nedeni devlet memurlarının azalan gelirlerini vergi adı altında artırabilme olanaklarının bulunmasıdır. Yolsuzlukla mücadelede izlenecek yol bu memurların sunduğu hizmetlerin azaltılması yoluna gidilmesidir.

Liberalizasyon, istikrar ve özelleştirme gibi hemen bütün araçlar yolsuzluğa karşı mücadelede birleşmektedirler. Kırgızistan bunların üçünü de etkili bir şekilde kullanarak büyük performans sergilemiştir. Bu kamu kuruluşlarının tutarlı ve yasal bir düzen oluşturması ile sağlanmıştır. Hak ve hukukun korunmasını sağlayan bu kurumlar, gerek ekonomik gelişiminin kendisini, gerekse özel yatırımların artması açısından büyük önem taşımaktadır, çünkü söz konusu kurumlar, yolsuzluğun azaltılmasını sağlayan en önemli araçlardır.¹⁰⁰

4. Mali Reformlar

Mali reformlar, yolsuzluk alanını daraltmak için önemlidir, ancak bu reformlar çok daha kapsamlı olarak algılanmalıdır. Karmaşık ve zor bir süreç olan mali reformlar sadece ekonomik istikrarın değil aynı zamanda düzenli bir idarenin de temelini oluşturmaktadır.

Komünizm devrinde maliye politikalarına yeteri kadar önem verilmemiştir. Mali kurumlar ve araçların sadece kaynak tahsisi yönelik olarak çalışma yapmaları ve merkezi sistemin baskın olduğu dönemlerde üretimin yapılması ve sürekli denetim altında tutulması bu yöndeki politikaların gerçekleştirilmesi için çok az çaba harcanıyordu.

Komünizmin dağılmasından sonra ülke ekonomisini kontrolü altına alan yeni elit tabaka, bunların kalıcı olması için yeni kanunlar çıkartıp koruma almak yerine, önemli mülkiyet ve kamu gelirlerini kontrollerine geçirmişler, kendi amaçları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Hem yerel yönetimler kendi gelirlerini artırmak için bütçe-dışı fonlar oluşturmaya geçmişlerdir. Merkezi denetimlere karşı koyarak, gelirleri ve harcamaları kendi bildikleri yolda yapma eğiliminde olmuşlardır.

Pek çok kamu kurumu bütçe gelirlerini azaltmıştır. Ancak asıl gelirlerini ticari organizasyonlardan elde etmişlerdir. Kamu görevlileri devlet kanalını kullanarak

¹⁰⁰ World Bank Document, “**Kyrgyz Republic: Poverty in the 1 990s in the Kyrgyz Republic**”, Human Development Department, Report No: 21721-KG, June 2001, www.worldbank.org

ticaret yapmaya başlamış, kendi çıkarlarını korumaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardır.

Devlet adına toplanan ve zorla alınan vergiler, resmi olarak toplanandan çok daha fazlaydı. Bölgesel yönetimler ise çeşitli vergiler türetmiş, perakende satış vergisi gibi ve her mala ruhsat vergisi koyarak bu süreçte yerlerini almışlardır. Bu kurumlar kar etmiş gibi görünseler de ya kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlar yada idareten küçülmüşlerdir.¹⁰¹

Bunların Sovyet sisteminden kalma uygulamalarda ısrar edilmesi neden olarak gösterilebilir. Bütçe sisteminin bile eski sistem üzerinden uygulandığı görülmektedir. Maliye Bakanlığının tüm kamu harcama ve gelirleri kontrolünü eline alması gerekir. Ancak Başkanlık sistemi kaynakları istediği gibi kullanmıştır. Bütçe-dışı fonlar, bağımsız gelir ve harcamalarla çoğaltılmış ve şeffaf olmayan, yarı özel bir karakter sergiliyordu. Merkez Bankası, Maliye Bakanlığına danışmadan destekleme kredileri dağıtıyordu. Kamusal veya yarı kamusal ticaret bankaları, geri ödeme niyetinde olmayan, kamu teşebbüslerine kredi veriyorlardı. Bu özellikle kamulaştırılmış olan tarım işletmelerinde yoğun olarak görülmektedir.

Özelleştirme en çelişkili reform olmuştur. Sadece girişimlerin yeniden yapılandırılması için değil piyasa ekonomisinin ve demokrasinin de gelişmesi için hayati önem taşımaktadır. Demokratikleşme ve özelleştirme arasındaki ilişki çok yakındır, çünkü politik ve ekonomik gelişme genellikle birlikte yürür, bununla birlikte kısa vadede girişimlerin performansı için özelleştirme daha az önemli olabilir, çünkü kamu mülkiyetli girişimler bile maliyetleri azaltabilir. 1995 senesinde devletin ekonomideki rolünü azaltmak, devlet mülkiyetlerinin ya ortadan kaldırılması yada azaltılması yolu ile etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla IDA tarafından toplam 35 yıl için 60milyon dolarlık kredi sağlanmıştır.¹⁰² Bişkek Ekonomi Komisyonu bu programı üstlenen kuruluş olarak atanmıştır.

Kırgızistan da özelleştirme konusunda büyük mesafeler almış ülkeler arasında yer almaktadır. Özelleştirme Kırgızistan'da 1991 yılı başlarında, ticaretin ve hemen bütün kamu yatırımlarının özelleştirilmesini kapsayan bir program ile sunulmuştur. Özelleştirme programı 200 kamu yatırımının satılmasını planlamıştır. Bunların %35'i kamu şirketleri, %50'si inşaat (%70'i konut inşaatı) yatırımlarıdır.

¹⁰¹ Meriç, a.g.m., s.143

¹⁰² Aynur Sumer, "Kyrgyz Republic-Privatization and Enterprise & Sector Adjustment Credit" World Bank Document, Report No:PIC1778, Washington, 1995, www.worldbank.org

1994 yılı sonuna kadar kamunun sahip olduğu şirketlerin %46'sı özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmelerin yarısından fazlası ihale yolu ile, geriye kalanlardan kiralama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Satılan yatırımların %35'i kupon karşılığı, %5'i işçilere bedelsiz satış yöntemi ile satılmıştır. 1991 yılından 1999 yılına kadar özelleştirme satışları sonucunda 16 milyon som gelir elde edilmiştir.¹⁰³

5. Uygulanan Reformların Sonuçları

• Ekonomik Sonuçları

Son yıllarda dünyada 80'den fazla ülke Pazar Ekonomisini oluşturmak için ülke içinde temel ekonomik reformlar yapmışlardır. Bu ülkelerin hepsi gelişmenin tek yolu Serbest Piyasa Ekonomisinde olduğunu iyice anlamışlardır.

Kırgızistan'da uygulanan ekonomik reformları uzmanlar iki döneme ayırmaktadır. İlk dönem 1991-1995 arası ve ikinci dönem 1996-2000 arasındadır. Reformların ilk döneminde, kazanılan bağımsızlığı kuvvetlendirmek ve sağlam ekonomik sistem kurmak amacıyla ekonominin bütün dallarında bir takım değişiklikler yapılmış bu ekonomik reformların gelişmelerine yine de eski bağlantıların kopması olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu olumsuz ekonomik engelleri aşabilmek için esnek bir ekonomik sisteme baş vurulmuştur.

1991-1992 yıllarında uygulanan ekonomik reformlara destek amacıyla yeni kanunlar çıkmış, onları sayarsak; a) Devlet Mülkleri ile ilgili kanun, b) Devlet Konutları ile ilgili kanun, c) Özelleştirme ile ilgili kanun, d) Özelleştirme Fonu ile ilgili kanun, e) Çiftçiler ile ilgili kanun, f) Banka ve Banka Faaliyetleri ile ilgili kanun ve bunun gibi.

Pazar Ekonomisine geçişteki ilk adımları Tablo 11'e bakarak analiz edebiliriz. Bu tabloda görüldüğü gibi Pazar Ekonomisinin ilk yıllarında hazırlıksız yakalanan ülke ekonomisi yavaş da olsa bu sislere alışmaya başladığı gözükmemekte. 1991-1993 yıllarında yaşanan GSYİH'deki düşüşler, yine de 1993-1994 yıllarındaki eski performansını yakalamamış. 1991-1995 yıllarında üretimdeki düşüşler %50'e ulaşmış. Bununla birlikte tabloda görüldüğü gibi düşme rekoru 1994'e denk gelmiş. Sonuç olarak 1995'ten sonra canlanma başlamış.

¹⁰³ Ministerstvo Kirgizskoy Respubliki, (Kırgız Cumhuriyeti Başbakanlığı; Özelleştirme Fonu Yıllık Raporu), Bişkek, 2000, <http://www.minfin.kg>

Tablo 11. Kırgızistan'da Yıllar İtibariyle Önemli Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GSYİH	94.8	74.0	84.5	79.9	96.4	107.1	109.1	102.1
Sanayideki GSH	99.7	73.6	75.4	63.9	75.3	103.9	139.7	105.3
Tarımdaki GSH	90.0	94.5	90.2	91.4	98.0	115.2	112.3	102.9
İnşaattaki GSH				57.0	162.5	100.0	83.0	72.3
Bütün mali kaynakların desteği ile yapılan yatırımlar	85.9	75.0	77.4	55.4	180.5	114.8	57.8	53.3
Perakende mal tedavülü	83.4	49.7	89.9	95.6	91.3	101.8	108.6	108.2
Yıllık ortalama enflasyon oranı	213.0	1358.4	1465.9	280.7	143.5	132.0	123.4	110.5
Bütün nakliyat işlemlerin oranı	95.0	47.1	73.7	86.9	81.2	125.3	102.0	99.4

Kaynak: "Sentr Ekonomicheskikh i Sotsiyalnih Reform Pri Ministerstve Finansov Kırgızskoy Respublike. Ekonomika Kırgızstana v Poslednee Desyatiletie XX veka". (20. Asırda Kırgızistan'ın son 10 yıl içindeki Ekonomik Durumu) Bışkek – 2000

1995 yılı ağır şartlardaki ekonomik krizin atlatılması ile pazar Ekonomisine geçmedeki deneyimsiz yılların bitişi ile karakterize edilir.¹⁰⁴

Reformun ikinci döneminde Cumhurbaşkanı A. Akayev'in 25.12.1995 tarihli kararı ile gelişmenin 1995-2005 yıllarını kapsayan geleceğe dayanan planları belirlenmiştir.

İkinci dönemin sosyal ekonomik gelişmelerini analiz ettiğimizde; hemen hemen 5 yıl devam eden krizin atlatıldığını, üretimdeki düşüşlerin durduğunu ve canlandığını ve Pazar Ekonomisine ait olan kuralların artık oturduğunu görebiliyoruz. Makro ekonomik göstergelerin belirlenen hedeflere ulaşması, geçici dönemdeki ekonomik reformların asıl amaçlarından birisiydi.

1995 yılına göre 1996 yılında GSYİH oranı %103.5 olarak beklenirken %105.6'ya ulaşmıştır, sanayi üretimindeki oran %110.8'e ve tarımdaki gayri safi hasıla ise %113'i yaparak tahmin edilen rakamları geçmiştir. Bu gelişmeler 1997'de devam etmiştir. Ülke ekonomisinde başarılı bir şekilde uygulanan bu reformlar Rusya krizini kısa sürede atlatarak 1999'da da gelişmeler kaydetmiştir. Son iki yıl içinde enflasyon oranları %12'ye düşmüştür. Milli Para olan Som'un ABD dolarına karşı direnmesi başarılı bir şekilde devam ederek %0.5'lik değer kaybına uğramıştır.

¹⁰⁴ Turar Koichiev, "Ekonomičeskie Reformy v Rinočnoy Ekonomike", (Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Uygulanan Ekonomik Reformlar), Bışkek-2000, s.50-56

2000 yılında IMF uzmanlarının açıklamalarına göre Kırgızistan'da uygulanan Ekonomik Reformlar olumlu sonuçlar vermektedir.¹⁰⁵

- **Sosyal Sonuçları**

Türk Cumhuriyetlerinde son on yılda yaşanan gelişmelere nazaran dikkat çeken bir nokta, nüfus artış hızının gerilemesidir. Aynı dönem içerisinde 15-64 yaş arası genç nüfusun toplam nüfus içindeki payında ciddi artış gözlenmiştir. Bu dönemde söz konusu nüfus yaklaşık olarak 10 milyon kişi artmıştır.¹⁰⁶

Tablo 12. Ülkelerin Nüfus Göstergeleri

Ülkeler	(15-64 yaş, milyon)		(Toplam, milyon)		(Nüfus artış hızı %)	
	1989	1999	1980-90	1990-99	1980	1999
Azerbaycan	6.2	8.0	1.5	1.2	4.0	5.0
Kazakistan	14.9	15.4	0.9	-0.6	9.0	10.0
Kırgızistan	3.6	4.7	1.9	0.8	2.0	3.0
Özbekistan	16.0	24.5	2.5	2.0	9.0	14.0
Tacikistan	4.0	6.2	2.9	1.8	2.0	3.0
Türkmenistan	2.9	4.8	2.5	2.9	2.0	3.0
Toplam / Ort	47.0	63	2.3	1.5	28.0	38.0

Kaynak:[EBRD 1999 s.50]

Türk Cumhuriyetleri fakirlik göstergeleri açısından değerlendirdiğimizde, Gorbaçev'in uygulamaya koyduğu "Perestroika" (1987-88 yıllarında) dönemiyle birlikte toplumun hızla fakirleşmeye başladığını, bu dönemde toplam nüfusun %15'ine tekabül eden fakirlik oranının, SSCB'nin dağıldığı ve dönüşüm sürecinin başladığı 1993-95 yıllar arasında ortalama %66'ya yükseldiğini görüyoruz.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Koichiev, a.g.e., s 60-61

¹⁰⁶ ADB Country Notes, "Kyrgyz Republic", 2001, www.unece.org/operact/opera/sppled/adb.doc

¹⁰⁷ EBRD Transition Report 1999: "Ten Years of Transition – Economic Transition in Central and Eastern Europe, the Baltic States and the CIS", EBRD, London 1999, s.2-10

Tablo 13. Ülkeler İtibariyle Fakirlik Göstergeleri

Ülke Grubu	Fakirlik yüzdesi(1)		Toplam Fakir Sayısı (milyon)		Fakirlik Açığı**	GSMH'nın %'si olarak Toplam Fakirlik Açığı	Fakirlik Haddi***
	1987-8	1993-5	1987-8	1993-5			
Türk Cumh.	15	56	6.5	30.7	47	9.8	-
Kazakistan	5	65	0.8	11.0	39	9.2	23
Kırgızistan	12	88	0.5	4.0	68	64.4	16
Türkmenistan	12	61	0.4	2.4	40	7.7	33
Özbekistan	24	63	4.8	13.3	39	12.4	11
Azerbaycan	-	-	-	-	-	-	-
Rusya Fed.	2	50	2.2	24.2	40	4.2	21
Ukrayna	2	63	1.0	32.7	47	6.9	21

Kaynak:[EBRD 1999 s.50]

II. KIRGIZİSTAN'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ETKİLERİ

A. SSCB Dağılımı ve Sonrasında Özelleştirme

Kütleli özelleştirme, eski SSCB ülkelerinde (Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan dışında) yapıldığında, mülkiyet yapısında kökten değişikliklere neden olmakla beraber, sosyo-ekonomik yapıyı tamamen değiştirmiştir.

80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başlangıcında dünyada büyük değişiklikler yaşanmıştır. Sağlam ve devrilmez olarak görülen sosyalist sistemin dağılması bu dönemde başlamıştır. Onlarca yıl süren soğuk savaş perdesi de bu yıllarda kapanmıştır. Soğuk savaşın bitmesi ile iki ekonomik ve politik kutup olan totaliter komünist ve demokrat batının savaşı da sona ermiştir. Kapitalizm ve sosyalizm, demokrasi ve totaliter sistemin arasındaki rekabet, batı demokrasisi ve kapitalizmin zaferi ile sonuçlanmıştır.

80'li yılların sonunda, sosyal sistemin açıkça dağılması ve planlı ekonominin işlemez duruma gelmesi, bir başka deyişle iflas etmesi, akıllara ekonomik ve politik reformların yapılması gerektiğini getirmiştir. Bu reformların nasıl yapılacağı tartışılmaya başlandı ve iktisatçılar ve politikacıların ortak olarak birleştiği nokta, ekonominin işler hale gelmesinin tek yolunun hükümetin ekonomideki yerini azaltmak oldu, devlet mülklerinin özel kesime devretmek, diğer bir deyişle özelleştirme olmuştur. Özelleştirme hakkında uzun tartışmalar yapılmış, çeşitli

yöntemler ortaya atılmıştır. Büyük kitlesel bilgiler eşliğinde sonradan ortaya halkı ikna etmek için, mülkiyetlerin özelleştirilmesi gerektiğini savunan propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Sosyo-politik ve ekonomik yenilenme sürecinde özelleştirme "anahtar kelime" haline gelmiştir.¹⁰⁸

- Toplum Değişmesi sürecinde Özelleştirmenin Rolü

1985 yılında yönetime M.S.Gorbaçov'un geçmesi ile Sovyet toplumunun kökten değişim süreci başlamıştır. Glasnost politikası Sovyet toplumunun birçok negatif tarafını ortaya çıkarmış, 80'li yılların sonuna doğru sosyal sistemin çöküşü ve serbest piyasa ekonomisi ile rekabet edemeyecek düzeyde olduğu kanıtlanmıştır.

Komutaya bağlı ekonominin yeniden düzenlenmesi çabaları çok kez tekrarlanmış, ancak başarıya ulaşamamıştır. Her şeyin kökten reforma tabi tutulması gerekiyordu. Reformların başında devlet mülklerinin özelleştirmek geliyordu.

- 90'lı yılların başında SSCB ülkelerinin ekonomik durumu. Özelleştirmeyi gerektiren haller;

Eski SSCB alanı içinde bulunan ülkelerin hallerini şu şekilde listelemek mümkündür(1990-1991).

- Dağıtım normları(fişler ve kartlar şeklinde idi), günlük gereksinim duyulan mallar bu şekilde dağıtılması, mağazalar boş kalması.
- Pazarda fahiş fiyatlar, günlük ihtiyaç duyulan mallar pazarda spekülasyonla fiyattan satılması.
- Kabul edilmiş enflasyon oranı ve rublenin devalüasyonu.
- Birçok bölgede çalışanların ve işçilerin ayaklanması.
- Orta ve büyük ölçekli işletmelerin üretimlerini nedensiz ve bazen tamamen durdurmaları.
- Toplumun her katmanında sosyal tatsızlıklarda artış.
- Ekonomik bunalımdan kaynaklanan etnik iç savaşın baş göstermesi. (1990 yılında Oş ilinde Özbek ve Kırgızların arasında etnik çatışmalar baş göstermiştir.)

¹⁰⁸ Raya Osmonalieva Kerimovna, "**Privatizatsia v Kirgizstane: Mneniya i Otsenki Naselenia**", (Kırgızistan'da Özelleştirme: Halkın Düşünce ve İfadesi), Bişkek 2002, s.12

- Hükümet halk üzerindeki kontrolü kaybetmiştir.¹⁰⁹

Bilindiği üzere, planlı ekonomi çok ağır koşullar altında işlemekteydi. Günlük konuşmalarda şu kelimelere sıkça rastlanılan yıllardı; "açlık", "kazalar", "grup çatışmaları", "trajedi", "ölüm" v.b. Glasnost politikası bireysel düşünce özgürlüğüne serbestlik tanımış ve bu ekonomik bunalımdan kurtulmanın yolları tartışılmaya başlanmıştır.

Tedavi çeşitleri olarak birçok çözüm ortaya atılmış, fakat her çözüm kendi içinde özelleştirme politikasını da barındırıyordu, yani hükümetin kontrolünü kaldırmak ve kontrolü özel sektöre devretmek yada kolektif gruplara devretmek gibi sonuçta yol özelleştirmeye çıkıyordu.

Sosyal toplumun mülkiyet düşüncesinde, mülkiyetler herkese aitti, aslında herkesindi, ancak gerçekte kimseye ait değildi. Planlı yönetimin etkisizliği bunun başlıca nedeni olarak gösteriliyordu.

Üretim sektörleri kendi üretim hakları ile ilgileniyorlardı, onları üretilen malın ve emeğin miktarı ilgilendirmiyordu. Devlet tarafından ürünlerin fiyatı belirleniyor, maaşlar da sabit rakamlar üzerinden veriliyordu. İşçiler daha çok ve daha iyi çalışma arzusunda değildiler. Devlet tarafından daha iyi bir gelecek için çalışma öğütleri verilse de, buna pek kimse aldırılmıyordu. SSCB'de emeğin özgürlüğü yoktu, emek zorla ortaya çıkıyor ve düşük bir düzeyde üretim yapılıyor aynı zamanda etkisiz idi.

Özelleştirme teorisi başta mülkiyetin demokratikleştirilmesi şeklinde algılanmıştır. Pazar ekonomisinin şekillendirilmesinde özelleştirme gerekli ve en önemli elemanı oynuyordu. Pazar ekonomisinde tamamen piyasa mekanizmasına ait elemanlar çalışmalı ve bunlara ekonomik özgürlük tanınmalıydı.

Kırgızistan'da yapılan özelleştirmenin en önemli maksadı geniş mülkiyet sahipleri sınıfı yaratmak idi. Ve bu sınıf sayesinde ülke ekonomisi kalkınacaktı. Kendi mülküne sahip olan toplum, üretimleri ile yakından ilgilenecek, emeğin sonucuna dikkat edecek ve onun artırılmasına ve etkinliğe özen gösterecekti. Çünkü bu işletme ona ait olacak, zararı da karı da ona doğrudan etki edecekti.

Özelleştirme ile yapılması gereken diğer reformlar ise; fiyatların serbestleştirilmesi, Pazar sermayesinin yaratılması ve değerli kağıtların piyasaya

¹⁰⁹ Osmonalieva, a.g.e., s.14

sürülmesi ve ulusal paranın basılması olarak sıralanıyordu. Özelleştirme düşüncesi böyle idi. Devletin mali, sanayi, tarımsal ve ticari alanlardan çekilmesini sağlamak ve sonunda sadece sipariş veren "alıcı" durumundaki devlet haline getirmek. Ve bazı kurumlar piyasa şartlarına dayanamayıp iflas eşiğine gelirse, devlet bu sorunu ya yardım ederek yada bu kuruluşu yürütülmesine son vererek çözmesi gerekir. Ancak piyasadan zarar görmüş olan bu kurumları kendi bünyesine dahil etmemelidir.

Özelleştirme - sadece ekonomik reform olarak görülmemelidir. Ekonomik değerlerin değişmesi sonucu politik değerlerin değişmesine çıkacaktır. Ekonomik reformların ardından yapılması gereken politik değerlerin belirlenmesi ve gözden geçirilmesidir.

Sonuçta, ekonomik ve politik değerlerin değişimi açıklanacaktı. Bilindiği gibi, bu süreç kolay ve ağrısız olmayacaktı. Birçok iktisatçılar görüş bildirmişler ve özelleştirmenin en optimal yoldan gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Başka ülkelerin tecrübelerinden yararlanmak için batı ülkelerinde yapılan özelleştirme hareketleri incelenmiştir.

Özelleştirmenin normal satılır-alınır biçime gelmesi için, değerli kağıtların piyasasının geliştirilmesi, kuruluşlara değer biçilmesi, az çok belirlenmiş fiyatların olması gerekiyordu. Fakat 90'ların başında bunun için daha çok yol vardı. Toplumun elinde devlet mülklerini satın alacak kadar tasarrufu bulunmamaktaydı, tabii fiyatlar orta değerliydi ve sembolikti. Piyasa ekonomisine geçişte hisseleri satın alacak sayıda vatandaşın bulunması imkansızdı ve zaten satın almaları şüpheliydi.

Orta ve büyük ölçekli kurumların özelleştirilmesi üç seçeneqli olarak düşünülüyordu. Küçük ölçekli kurumların doğrudan satışı söz konusuydu. Bu seçenekler:¹¹⁰

1. Büyük ölçekli kurumların büyük bir bölümünün devlete bırakılması, geri kalan kısımların hisselerine ayrılması, banka, holdingler, fonlara dağıtılması ve yönetimin özel kesime devri söz konusuydu. Sonradan aşamalı olarak da kuruluşunun tamamının satışı planlanıyordu.
2. Kolektiflere ve çalışanlara kurumu kiraya vermek ve sonucunda da satışını gerçekleştirmek.

¹¹⁰ Osmonalieva, a.g.e., s.16

3. Kurumun hisselerini vatandaşlara bedava olarak dağıtmak.

Gelişmiş ülkelerin hepsinde görülür ki, bazı kuruluşlar hükümetten bağımsızdırlar, ancak mülkiyet olarak devlete bağlıdırlar. Dünyadaki tecrübeler gösteriyor ki, devlet kurumları özel kooperatiflere göre daha az etkilidirler. Ancak, araştırmalara göre, etkinsizliğin nedeni onun mülkiyet sahibinin devlet olması değildir. Bunun sebebi, rekabete karşı devlet tarafından korunmasıdır, yönetsel yasaklar veya doğrudan mali desteklerdir. Bu tür kuruluşlar tam rekabet şartlarında çalıştıklarında bir kısmı iflas etmekle beraber bir kısmı ise yeterli düzeyde rekabet edebilmekte ve başarılı olmaktadır.

Sunulan üç seçenektен son seçenek daha çok tartışılmıştır. Hisselerin vatandaşlara bedelsiz olarak dağıtılması yolu "liberal-demokratik" olarak isimlendirilmiştir.

Bu son seçeneğin diğerlerine göre birçok avantajı bulunmakla beraber sonucu belirsiz kalmıştır. Bu avantajlar:

- Reformlara olumlu yaklaşılacaktır: sadece zenginler değil, sıradan bir vatandaş da kendi pey ve şansına sahip olacaktır.
- Hisse sahipleri geniş tabana yayılacaktır, toplum yapısı sağlamlaşacak ve "yeni nesil" ortaya çıkacaktır.
- Gerekli yönetim kadrosu ortaya çıkacaktır.
- Toplumun hisse yönetiminde söz hakkı olacak, kendi kriterlerini dile getirebilecek, yatırımlara doğrudan katkı sağlayabilecek, bireylerin ekonomiye doğrudan katkısı olacaktır.
- Fiyatlardan zarar gören kesim azalır ve işsizlik oranında düşüş gözlemlenecektir.¹¹¹

Ancak bu son seçeneğin eksiklikleri bulunmaktadır. Bedelsiz olarak hisse dağıtımı rekabeti azaltacaktır. Diğer ülkelere bakıldığında, örneğin Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya'da büyük yanlışlıklara yol açmıştır.

¹¹¹ Osmonalieva, a.g.e., s.18

B. Kırgızistan'daki Bölgelerin Özellikleri

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Kırgızistan'da özelleştirme diğer SSCB ülkeleri – Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya'da olduğu gibi uygulanmıştır. Ancak genel spesifik özelliklerden bahsetmek gerekir.

1. Sovyet döneminde Kırgızistan merkezden yardım alan ve sübvansiyonlarla desteklenen bir ülke idi. SSCB dağılmasından sonra yardımlar kesildi, kuruluşlar çalışmasını durdurdu, ekonomi tamamen çöküşe geçmiştir. Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'dan ziyade Kırgızistan'da büyük ölçekli kuruluşlar bulunmamaktaydı, petrol ve gaz gibi büyük gelirler getiren kurumlar yoktu. Büyük ölçekli olan Makine Fabrikası ve Araba Fabrikası temel olarak Rusya'ya aitti ve SSCB dağılımından sonra da üretimi durdu, bundan dolayı da yatırımcının ilgisini çekmemiştir.
2. 1990'ların başında Kırgızistan'da ekonomik durum diğer ülkelere nazaran kötü vaziyette idi, ki tek başına ayakta kalacak güçte değildi.
3. Özelleştirmenin dürüst biçimde yapılmasına gölge düşüren yönetim için verilen grup ve klan savaşları SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıktı.
4. Rusça konuşan kesimin ülkeyi terk etmesinden dolayı ülkede kalanlar için özelleştirme "sakin" bir şekilde halledilmiştir.
5. Kırgızistan – kırsal kesimde kalan halkı barındıran ve özelleştirme gelişmelerinden haberi olmayan yada bilgi akışından mahrum vatandaşları barındırıyordu. Bundan dolayı bazı gruplar özelleştirme olayını kendi lehlerine kullanmışlar ve kapalı kapılar ardından süreci yürütmüşlerdir.
6. 90'lı yılların başında ise, bazı kesimlerde öyle bir şekilde fakirleşme gerçekleşmiştir ki, tasarruf diye bir şeyi olmayan halk bırakmıştır geriye.

Tablo 14. Kırgız Cumhuriyeti hakkında bilgiler(2000 yılı durumuna göre)

Coğrafi ve Doğa-İklim Şartları	
Bulunduğu Bölge	Orta Asya'nın Kuzeydoğusu
Komşu Ülkeler	Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin
Yüz Ölçümü	199.900 m ²
Coğrafi Yapısı	90% kısmı deniz seviyesinden 1.500 metre yükseklikte. Dağlar ülkeyi kuzey ve güney şeklinde ikiye ayırmaktadır.
İklimi	Kuru, Karasal
Toprak Kullanımı	53,9% kullanılan alan, bunun içinde 12,7% sürülmüş tarla alanı, 5,1% ormanlık, 4,3% su, 36,7% diğer alanlar.
Nüfus Bilgileri	
Sürekli olan nüfus	4.907,6 bin kişi
Nüfusun Yoğunluğu	her km ² ye 24 kişi
Nüfus Artış Oranı	0,8% yıllık ortalama
Sosyal Demografik Yapı	65% nüfus kırsal alanda yaşamaktadır 37,1% 14-34 arası gençlik 30% 14 yaşına kadar çocuklar 9,6% emekli kısım
Etnik Yapı	64,8% Kırgızlar, 13,8% Özbekler, 12,5% Ruslar ve 8,9% diğerleri
İnanışlara Göre	75% Müslümanlar, 20% Hıristiyanlar ve 5% diğerleri
Dil	Devlet Dili – Kırgızca Resmi Dil – Rusça
Hükümet Yapısı	
Devletin Kuruluşu	1991 de Bağımsızlığını Kazandı 1993 de Anayasa Kabul Edildi
Yönetim Şekli	Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Cumhurbaşkanı (seçimler ile 5 yıl)
Yasama Organı	Çift Odalı Parlamento – Jogorku Keneş Kırgızskoy Respubliki (Büyük Millet Meclisi) 5 yıl için seçilen 105 Milletvekilinden oluşur. Yasama Odası – 60 milletvekilinden oluşur, 15 koltuk politik partilere ayrılmıştır. Halk Temsilcisi Odası – 45 milletvekilinden oluşur
Yürütme Organı	Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Hükümet Başkanı – Başbakan Jogorku Keneşin oyları alınarak Cumhurbaşkanı tarafından atanır
Yargı Organı	Kırgız Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi, Büyük Hakim Mahkemesi, Bölgesel Mahkemeler
Yönetim Dağılımı	7 il, 40 ilçe, 21 şehir, 29 kasaba ve 430 köy
Uluslar Arası ilişkiler	Kırgızistan 67 ülke ile diplomatik ilişki içindedir
Sosyal Yapı	
Ortalama Aylık Maaş	1124,0 som
Ortalama Aylık Gelir	708,9 som/kişi
Yoksulluk Sınırı	1.205,3 som
Eğitim Düzeyi	98,7% nüfus 15 yaş yukarısı bunlardan 10% u üniversite mezunu
Fakirlik Oranı	Nüfusun 52,3% den 17,8% i yoksulluk sınırında yaşıyor, 80% yoksullar kırsal alanda yaşıyor
İşsizlik Oranı	11,5% genel işsizlik oranı 3,0% kayıtlı işsizler 62% işsizleri kadınlar oluşturuyor
Doğum Sonrası Yaşama	63,1 erkekler 71,2 kadınlar

Doğurganlık	19,7 / 1000 kişi/nüfus
Çocuk Ölümleri	22 / 1000 doğumda
Sağlık Hizmetlerine Ulaşım	85,6% kesim sağlık hizmetlerine doğrudan ulaşabiliyor
Kendi Konutuna Sahip Olanlar	65%
Şebeke Suyuna Ulaşım	Kentlerde 90,2% Köylerde 19%
Kanalizasyon Sistemi	15% nüfus
Elektrik Sistemi	99,4% nüfus
Telekomünikasyon Sistemi	Şehirlerde 174/1000 kişi telefon makinesi Köylerde 28/1000 kişi telefon makinesi
Kişisel Gelişim indeksi	0,706(1999), dünyada 97. sıra
Ekonomik ve Mali Durum	
Ulusal Para Birimi	1 som = 100 tıyn, 2000 yılı sonuna göre 48,3 som = 1 USD
Enflasyon Oranı	9,6% yıl sonu itibari ile
GSMH Hacmi	1304 milyon \$
GSMH Büyüme	5%
GSMH Yapısı	36,8% kırsal üretim 21,5% sanayi sektörü 34,5% ticaret ve hizmet alanı
Özel sektörün GSMH deki yeri	80,0%
GSMH kişi başı	265,0 USA doları
GSMH de Devlet bütçesi gelirleri	15,6%
GSMH de Devlet bütçesi giderleri	25,9%
GSMH de eğitim giderleri	3,7%
GSMH de sağlık giderleri	2,1%
GSMH de Sosyal koruma ve Sigorta giderleri	1,8%
GSMH de güvenlik ve savunma giderleri	3,0%
GSMH de yoksulluğu azaltma çabaları giderleri	0,61%
Devlet Hizmetleri	3,2%
İhracat borcu giderleri	22,8%
GSMH de Dış borç hacmi	137,2%
GSMH de İhracat hacmi	43,9%
GSMH de İthalat hacmi	49,9%
GSMH de gayrisafi yatırımlar hacmi	8,3%
GSMH de özel yatırımlar hacmi	9,2%
Ekolojik Yapı	
Milli parkların sayısı	11
Zararlı atıkların atılması	220,3 bin ton
Temizlenmeden atılan su	4,0 milyon kub meter / 1 gün
Sanayi atıkları	6000,0 bin ton
GSMH de doğal kaynakları kullanma ve korumaya ayrılan pay	0,11% (1998)

Kaynak: "Respublika Kırgızistan; Novıye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", Kırgız Cumhuriyeti; Yeni Perspektifler. 2010 yılına kadar Kırgız Cumhuriyeti Kalkınması (Genel Stratejiler). Bişkek 2001, s.48-50

Tablodan görüldüğü gibi, Kırgızistan'ı diğer ülkelerden başlıca özellik dağılımı bir coğrafyaya sahip olması. Nüfusun etnik karışımının olması ve iklim farklılıkları gibi belirleyici unsurlar, demografik ve kültürel yapıya ya yansımaktadır. Kendi içindeki

bölgeler arasında bile farklılıklar bulunan Kırgızistan'ı, daha iyi anlamak için bölgeleri de incelemek gerekir. Coğrafi yapısı ve ülkeyi ortadan ikiye bölen Tyan-Shan dağları sebebiyle ülke içindeki bölgelerde iletişim kurmak zor olmaktadır. Otoyollar ise kışın dağlara kar yağması nedeninden dolayı yaz mevsiminde daha sık yolcu taşımaktadır. Bölgesel karakterlere kısaca bakılacak olursa; Çüy, Isık-Göl, Narın, Talas, Celal-Abad ve Oş illerini incelemek mümkündür.

1. Çüy Bölgesi

Bu il doğrudan başkenti barındırmaktadır. Diğer illere göre daha iyi bölgesel ve coğrafi alana sahiptir. Günümüzde bölgenin nüfusu 770.000 kişiden oluşmaktadır. Bu ilde ülkenin en büyük yatırımları bulunmaktadır. Büyük pazarlara yakınlık, iklim şartlarının uygunluğu, kara ve demir yollarına da ulaşımın kolay olması nedeni ile sanayi yatırımlarının birçoğu bu bölgede yapılmıştır. Yaşam standardının diğer illere göre daha yüksek olmasından dolayı göçmenlerin yerleştiği ve iş arayanların bu bölgeyi ziyaret ettikleri bir yer haline gelmiştir. Bölge etnik olarak çok çeşitlilik barındırmakla beraber diğer illere oranla en az Kırgız barındıran bölgedir.

Tablo 15 Çüy İli (önemli göstergeler)

Yıllar	1995	1996	1997	1998
Ekonomik Yapı (GSMH %)				
Tarım	53,5	63,5	51,7	50,8
Sanayi	15,9	15,8	22,0	21,0
Hizmet Alanı	22,6	11,2	13,5	12,1
Bireysel Üretim				
İllere göre Gayrisafi Üretim(som)	5109	8113	9379	-
Sanayi, bin. Som	2,980	4,300	8,610	9850
Tarım, bin. Som	4064	6262	7243	8119
Sosyal Göstergeler				
Ortalama Yaşama Süresi	65,93	66,04	66,64	66,52
Fakir nüfus oranı, %				
Konut Sahibi Olanlar	36,6	38,4	19,9	-
Nüfus	-	41,2	26,0	-
Yoksulluk Sınırında Yaşayanlar, %				
Konut Sahibi Olanlar	-	10,8	2,7	-
Nüfus	-	-	1,7	1,0

Kaynak: "Respublika Kırgızstan; Noviye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", a.g.e., s.11

2. Isık-Göl Bölgesi

Isık-Göl ilinde yaklaşık olarak 410.000 kişi yaşamaktadır ve genel olarak kırsallık hakimdir. İlde 5 ilçe ve 63 köy yönetimi bulunmaktadır. Bölgede dağlık yapıdan dolayı düzgün yer bölüşümü yapılmamıştır. Uygun iklim şartları ve toprakların verimli olması dolayısı ile doğu bölgesinde tarım yapılabilmekte ve verim alınmaktadır. Bu bölgede büyük ölçekli kurumlar yoktur ve olmamıştır. Küçük ölçekli işletmeler ise SSCB dağılmasından sonra inşa edilmeye başlamıştır. Halk fakirlik ve işsizlik ile boğuşmaktadır, burada Çüy iline nazaran fakirlik oranı iki kat daha fazladır. Isık-Göl gölü etrafında yerleşen halk yaz aylarında turistik mekanlarda çalışarak kazanç elde etmeye çalışıyorlar. Turizm endüstrisi bakımından turistlere çekici görünen bu bölge uygunsuz altyapıdan dolayı endüstrinin gelişmesine olumsuz etkide bulunmaktadır.

Tablo 16 Isık-Göl ili (önemli göstergeler)

Yıllar	1995	1996	1997	1998
Ekonomik Yapı (GSMH %)				
Tarım	41,4	62,1	46,0	-
Sanayi	3,1	4,4	30,5	-
Hizmet Alanı	19,0	23,7	14,0	-
Bireysel Üretim				
İllere göre Gayrisafi Üretim(som)	4407	3815	8084	-
Sanayi, bin. Som	0,490	0,630	6,900	10,300
Tarım, bin. Som	2697	4477	6181	6134
Sosyal Göstergeler				
Ortalama Yaşama Süresi	64,49	65,02	65,61	66,99
Fakir nüfus oranı, %				
Konut Sahibi Olanlar	52,9	56,9	59,4	-
Nüfus	-	64,1	64,6	-
Yoksulluk Sınırında Yaşayanlar, %				
Konut Sahibi Olanlar	-	20,2	20,5	-
Nüfus	-	24,0	23,8	-

Kaynak: "Respublika Kırgızstan; Noviye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", a.g.e., s.11

3. Narın Bölgesi

Narın ili sosyal göstergelere bakıldığında – ülkenin en fakir ilidir. Bu bölgede fakirlik oranı 90% dan fazladır. İlde 250.000 kişi yaşamaktadır, etnik yapının 98% lik kısmını Kırgızlar oluşturmaktadır.

İl sınırlarında kalan alanın 95% i deniz seviyesinden 1000 m yükseklikte yerleşmiştir. Bölge hayvancılıkla geçinmektedir. Dağlık yapısı ve iklim şartlarının elverişsizliği tarıma imkan vermemektedir. Halkın maddi durumunu tarımının olmaması olumsuz etkilemektedir. Halkın 20% lik kısmı temiz içecek suyuna ulaşabilmektedir. Dağlık yapısından dolayı radyo ve televizyon imkanları da kısıtlı durumdadır. İl tamamen devlet yardımları ile ayakta kalmaktadır.

Tablo 17 Narın İli (önemli göstergeler)

Yıllar	1995	1996	1997	1998
Ekonomik Yapı (GSMH %)				
Tarım	73,3	78,3	76,6	-
Sanayi	2,2	1,9	1,8	-
Hizmet Alanı	20,0	17,8	17,2	-
Bireysel Üretim				
Sanayi, bin. Som	0,250	0,320	0,390	0,560
Tarım, bin. Som	3307	5512	6927	6550
Sosyal Göstergeler				
Ortalama Yaşama Süresi	65,65	66,72	66,95	68,36
Fakir nüfus oranı, %				
Konut Sahibi Olanlar	37,5	68,7	88,5	-
Nüfus	-	76,8	90,5	-
Yoksulluk Sınırında Yaşayanlar, %				
Konut Sahibi Olanlar	-	24,3	53,0	-
Nüfus	-	29,0	58,6	-

Kaynak: "Respublika Kırgızstan; Noviye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", a.g.e., s.14

4. Talas Bölgesi

Talas ili ülke topraklarının sadece 6% lük kısmına sahiptir, bu bölge 4 ilçe ve 36 köyden oluşur. Kırgızistan'ın nüfus olarak en küçük ili olan Talas'ta 200.000 kişi yaşamakta ve bunların 85%'i kırsal kesimdedir. Toprağın tarıma elverişli olması ve hava şartlarının da uygun olması nedeni ile bölge halkı tarım ile uğraşmakta ve hayvan beslemektedirler. Bölgede küçük çaplı işletmeler tarımsal ürünlerin üretimi yapmaktadırlar, bunun dışında önemli bir yatırım kapasitesi bulunmamaktadır. İl sınırlarında yaşayan halkın 67% si yoksulluk sınırında yaşamaktadır.

Tablo 18 Talas İli (önemli göstergeler)

Yıllar	1995	1996	1997	1998
Ekonomik Yapı (GSMH %)				
Tarım	71,2	76,9	77,6	-
Sanayi	3,9	0,9	2,2	-
Hizmet Alanı	19,1	18,1	19,1	-
Bireysel Üretim				
İllere göre Gayrisafi Üretim(som)	3139	4586	5770	-
Sanayi, bin. Som	0,430	0,350	0,400	0,490
Tarım, bin. Som	3283	5669	5947	7089
Sosyal Göstergeler				
Ortalama Yaşama Süresi	67,12	68,83	68,06	66,70
Fakir nüfus oranı, %				
Konut Sahibi Olanlar	53,6	52,6	56,5	-
Nüfus	-	62,4	63,41	67,0
Yoksulluk Sınırında Yaşayanlar, %				
Konut Sahibi Olanlar	-	17,9	17,2	-
Nüfus	-	22,4	23,0	-

Kaynak: "Respublika Kırgızstan; Noviye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", a.g.e., s.15

5. Celal-Abad Bölgesi

Celal-Abad ilinde 8 ilçe ve 75 köy bulunmaktadır. İlin nüfusu ise 870.000 kişiden oluşur. Bölgede sosyo-ekonomik geri kalmışlığın yanında, gelişmiş sanayi sektörü bulunmaktadır. Kırgızistan'ın en büyük barajı bu ilde bulunmaktadır ve bölgedeki birçok kuruluş gaz ve petrol ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.

Tablo 19 Celal-Abad İli (önemli göstergeler)

Yıllar	1995	1996	1997	1998
Ekonomik Yapı (GSMH %)				
Tarım	50,4	44,5	42,3	-
Sanayi	21,0	19,6	28,3	-
Hizmet Alanı	19,5	19,3	19,6	-
Bireysel Üretim				
İllere göre Gayrisafi Üretim(som)	2702	3799	4708	-
Sanayi, bin. Som	2,100	3,200	3,900	3,700
Tarım, bin. Som	2036	2542	3097	3414
Sosyal Göstergeler				
Ortalama Yaşama Süresi	67,54	68,57	68,60	68,90
Fakir nüfus oranı, %				
Konut Sahibi Olanlar	64,8	43,8	66,7	-
Nüfus	-	52,2	73,2	-
Yoksulluk Sınırında Yaşayanlar, %				
Konut Sahibi Olanlar	-	15,7	25,0	-
Nüfus	-	19,0	30,6	-

Kaynak: "Respublika Kırgızstan; Noviye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", a.g.e., s.15

6. Oş Bölgesi

Oş ilide Kırgızistan nüfusunun yaklaşık olarak üçte biri yaşamaktadır. Bölge tarıma elverişli olmasına rağmen, nüfusun yoğun olarak bir yerde toplanması ve işsizliğin baş göstermesi sonucu, bölge halkı yeni iş arayışları içinde Kazakistan ve Rusya'ya akın etmektedirler. Sosyal altyapı ve sanayi sektörü burada gelişmemiştir, yoksulluk oranı sürekli artmakta ve işsizlik de çoğalmaktadır.

Tablo 20. Oş İli (önemli göstergeler)

Yıllar	1995	1996	1997	1998
Ekonomik Yapı (GSMH %)				
Tarım	46,6	56,4	56,3	-
Sanayi	10,2	4,2	3,0	-
Hizmet Alanı	34,9	30,8	36,2	-
Bireysel Üretim				
İllere göre Gayrisafi Üretim(som)	2206	3309	3828	-
Sanayi, bin. Som	0,830	1,040	1,360	1,370
Tarım, bin. Som	1541	2632	3138	3228
Sosyal Göstergeler				
Ortalama Yaşama Süresi	67,60	68,05	68,06	67,39
Fakir nüfus oranı, %				
Konut Sahibi Olanlar	66,1	54,8	56,6	-
Nüfus	-	58,9	65,8	-
Yoksulluk Sınırında Yaşayanlar, %				
Konut Sahibi Olanlar	-	22,4	7,5	-
Nüfus	-	24,4	10,1	-

Kaynak: "Respublika Kırgızstan; Novıye Perspektivi, Razvitie Kırgızskoy Respubliki do 2010 goda (Obshaya Strategia)", a.g.e., s.17

Gösterilen verilerden de anlaşıldığı gibi, bölgeler arasındaki farklılıklar açıkça gözlemlenmektedir. Bunun dışında 1990 yılında beri süregelen Rusların, daha doğrusu Rusça konuşan kesimin ülkeden ayrılmaları günümüzde de sürmektedir. Ki, ülkeyi terk etmek isteyenleri ise, ülkenin içinde bulunduğu durum ve yürütülen politikalar durduramamaktadır.

1994 yılında Slovo Kırgızstana gazetesinde yayımlanan Prof. K.İsaev'in çalışmaları gösteriyor ki, ülkedeki etnik gruplar özelleştirme uygulamalarına farklı ölçülerde yaklaşmaktadırlar. Örneğin, ülkede yaşayan Alman ve Rus kesim, Kazak, Kırgız ve Özbek kesime oranla özelleştirme hareketlerine daha çok karşı çıkmaktadırlar. Alman azınlık gerekçe olarak özelleştirme hareketlerinin "açıkça" ve "adil" bir biçimde yürütülmediğini ifade etmektedir. Almanlar ellerindeki

özelleştirme kuponlarını da kullanmak niyetinde değildirler, çünkü zaten Almanya'ya göç etmeye hazırlanıyorlar.¹¹²

Aynı grubun gençlerine yönelik olarak yapılan araştırmada ise, gençlerin yürütülen politikalar hakkında bilgilendirilmediği ortaya çıkmaktadır. Yaşları 16-30 arası olan ülkenin çeşitli bölgelerinden seçilen yaklaşık 2.000 gence yöneltile, "Özelleştirme hakkında ne biliyorsunuz?" sorusuna, 44% gibi büyük bir oran "Hiçbirşey" olarak cevap vermişlerdir. Görüldüğü gibi neredeyse gençlerimizin yarısı bilgilendirilme konusunda devre dışı bırakılmış yada bilgi ulaştırılamamıştır.¹¹³

Kırgızistan'da uygulanan özelleştirmenin ilk aşamasının etkileri olarak şunlar söylenebilir; Ülkede kendilerini "yeni Ruslar" a benzeterek "yeni Kırgızlar" denen, zengin ve ince bir tabaka oluşmuştur. Olumlu bir katkısı olmayan ve kendilerince bir alt kültür oluşturan bu grup, daha sonra halk diline düşmüş ve tartışmalara konu olmuştur. Zengin ve cahil tiplmesi yapılan bu katman bir seviye belirtmemekle beraber, işletme sahibi tipinden çok mülkiyet sahibi tipine uymaktadırlar.

Egemenlik koltuğuna oturmuş ve kendi sınırları içerisinde kapalı kalan elit tabaka ise halktan destek alamamakla beraber varlığını sürdürmektedir. Bu gruplar - klanlar demek daha doğru olur - politik reformlar süresince halkın isyanını birbirlerine karşı "sosyal patlama" yaratmak tehdidi ile korkutmuşlardır.¹¹⁴ Ancak günümüzde halk patlamaya hazır hale gelmiş, ekme parası bulmak için sokaklara dökülmüştür. Birçok meslek sahibi daha iyi bir gelir arayışı içinde mesleğini değiştirmek zorunda kalmış, yurtdışına gitmeye zorlanmışlardır. Fakirlik doğal olarak ülkedeki suç oranlarının artmasına sebebiyet vermiş, alkol ve uyuşturucu bağımlılarının artması ise, sosyal sorunları bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır. Bunları önlemek maksadı ile birçok merkezde sosyal gelişim merkezleri kurulmuş ancak, kişisel hizmetler çerçevesinde sınırlı kalmışlardır.

¹¹² Isaev K., Asanbekov K., "Etničeskie Osobennosti v Kırgızskoy Privatizatsii", (Kırgızistan Özelleştirmesinin Etnik Özellikleri), Gazeta Slovo Kırgızstana, 30 Haziran 1994

¹¹³ Isaev, Asanbekov, "Molodej – Sotsialnoe Litso Privatizatsii", (Gençlik – Özelleştirmenin Sosyal Tabanı), Jurnal Svobodie Gori, 5 Nisan 1994

¹¹⁴ Osmonalieva, a.g.e., s.23

C. Kırgızistan'da Özelleştirme Uygulamaları

Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan sosyal ve ekonomik alanda en önemli gelişmelere sahne olmuştur. Ülkede eğitim, sağlık, bilim ve sanat alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hayat standardı yükselmiş, ancak diğer eski SSCB ülkelerine nazaran ortalamanın altında olduğu görülmüştür.

Kırgızistan 1991 öncesi gelişen bu ekonomik yapısıyla SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden birisi olmasına rağmen, birliğin ekonomisinde faktör verimliliği ve etkinlik giderek düşmekteydi. Toplam faktör verimliliği 1961-65 döneminde 0.3, 1966-70 döneminde 0.8 olmuş, 1976-80 döneminde -1.3, 1981-85 döneminde -1.1, 1987 de ise -1.9 a düşmüştür.¹¹⁵ Bu kötü gidişatın sonucu olarak gerek maddi gerekse beşeri anlamda büyük bir maliyetle kurulan SSCB yirminci yüzyılın sonunda yıkılmış, yerine ise kapitalist sistem yerleşmeye başlamıştır.

SSCB'nin yıkılmasıyla bağımsızlığa kavuşan Kırgızistan, doğal kaynakları zengin bir ülkedir. Ülkede birçok etnik gruplar yaşamakla beraber, bağımsızlık sonrasında dış göç vermeye başlamıştır.

1991 yılında Kırgız Cumhuriyeti yönetimi, makroekonomik ve yapısal değişimin gerçekleştirilmesine yönelik geniş çaplı program başlatmıştır. Genel olarak liberal ekonomiye geçişte amaçlanan, mülkiyet yapısındaki köklü reformlara gidilmesi olmuştur. Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin rekabet ortamını yaratma ve geliştirme hedefinin yanı sıra dünya ekonomisine entegre olacak bir sosyal-toplumsal ortamın oluşturulması da amaçlanmıştır. Özelleştirme süreci Kırgızistan'da 1991 yılında yaşanan ekonomik etkisizlik sorununa bağlı olarak ve şu nedenlerden dolayı başlamıştır:

- SSCB'nin dağılışı
- Sosyal ve Politik dengesizlik
- Üretim faktörlerinin durması ve katı makroekonomik zorlanmalar
- Para-banka sisteminde bozukluk
- Üretim ve tarımsal ağların bozulması¹¹⁶

¹¹⁵ Ertuğrul Deliktaş, “Kırgızistan'da Özelleştirme Süreci: 1991-2000”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:29, Bişkek, 2002, s.335

¹¹⁶ Joldoshev.N, “Kırgız Ekonomisi: Gerçekler ve Perspektifler” (Çev. A.Naimbetova), Bilimsel Seminer Programı, Bişkek, Nisan 2001, s.7

Bunların sonucunda Kırgızistan'da geniş çaplı özelleştirme hareketinin başlatılması, kamu mülklerinin özele devredilmesi kararı alınmıştır.

Özelleştirmenin ana amaçları - bütçeye gelir sağlamak, yeni teknoloji getirilmesi, kurumlara işlerlik kazandırmak, ekonomiye uluslararası boyut kazandırmak, sermaye piyasasının gelişimi olarak belirlenmiştir.

Özelleştirme uygulamalarını şu şekilde zaman dilimlerine ayırmak mümkündür:

1. Özelleştirme'de I. Etap (1991-1993)

Bu dönemde gerek hukuki altyapının belirsizliği gerekse özelleştirmeyi yapacak ve sürdürebilecek yetenekli veya deneyimli bir kadronun olmadığı bir dönemdir. Bu etapta ticari yapılar, gıda sektörü ve altyapı hizmetleri özelleştirilmiştir. Sonuç olarak, ticaret ve hizmet sektörü piyasası oluşturulmuş, rekabet ortamı ve mal dolaşımı sağlanmıştır. 1992 yılında, özelleştirmenin birinci programı kabul edildiği zaman, fonların tutarı 95,4 milyon Som idi. 2 sene süresince asıl fonların yüzde 33'ü özel mülkiyete verilmişti, bunlardan çoğu talep seviyesi yüksek olan sektörlerden, yani ticaret ve toplumsal gıda sektörleri. Bunlar gibi olan büyük dallar, sanayi, tarım sektörü, taşımacılık, iletişim, az miktarı oluşturdular. Bu aşamada kullanılan özelleştirme metodları ise ihale usulü (genel olarak kapalı türdeki anonim şirketler), özel sektörlerle doğrudan satış, kolektif çalışanlara satış. Leasing yöntemi, teklif ve açık artırma, zaman alıcı uygulamalar, sadece özel durumlarda ve küçük işletmeler için kullanılmıştır. Büyük ölçüde yürütülen özelleştirme çalışmaları bir açıdan reform uygulamalarının en önemlisi olarak sayılmıştır, katılımın yeterli ölçüde olması için bu doğrultuda Özel Ödeme Aracı (СПС-Специальное Платежное Средство) devreye sokulmuştur. ÖÖA(özel ödeme aracı) toplam tutarı 41 milyon Som'a eşdeğeri, bunlar ile işletme hisseleri satın alabilmeleri için çıkarılmıştır.¹¹⁷

Birinci etapta özelleştirilen işletmeler genellikle küçük sanayi işletmeleri, ticaret (alışveriş merkezleri, pazarlar) ve hizmet işletmelerinden oluşmaktadır. Bu dönem itibarıyla kamu işletmelerinin %54.65'nin özelleştirildiği görülmektedir.

¹¹⁷ AKIPress Journal, N 13-14, Bişkek, 1998, s.11

Sektörler açısından, sanayi sektöründe işletmelerin %61.80'i, tarım sektöründe %38.95'i ve hizmetler sektörü toplamında ise %71.58'i özelleştirilmiştir.

2. Özelleştirme'de II. Etap (1994-1995)

Bu etapta orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşları, taşımacılık ve inşaat sektörü özelleştirilmiştir. Özelleştirmenin ana hedeflerinden birisi olan çok taraflı ve rekabetçi bir ekonomik yapının oluşturulmasına çalışılmıştır. Sonuçta, ürünlerin ihracı için yeni kapılar açılmış, yeni bölgesel bağlantılar kurulmuş, yatırımlar çekilmeye başlamıştır. 1994-96 yıllarına arasına denk gelen özelleştirme sürecinin bu bölümü, geniş halk kitlesinin katılması ile karakterize edilir. Kuponlar, ÖÖA kullanımı gibi özelleştirme sürecinde hisselerin dağıtımı için kullanılmıştır. Ancak bu süreçte yönetim bürokratik engeller konusunda pek önlem almamış ve ortalıkta doğru dürüst bir sistem oturtulmamıştır. İlk olarak, bu büyüklükteki kuponlarla pay ayırma işlemi, fon işletmesi gibi değerli kağıtlar piyasasına ihtiyaç duyuyordu, ki daha sonradan da bu gerçekleşmiştir. Bu dönemde korporatifleşme başlamıştır, ana fikir olarak da, devlet mülkiyetinde kalarak, kurum yönetimden farklı olarak çalışacaktır. Günlük ihtiyaç sektörü ve talebi yüksek olan bölgeler kendi formalitesi ile ayrılmaktaydı. Hızlı bir tempo ile, şu alanlar başlangıçta olduğu gibi özelleştirildi: ev eşyaları servisi, ticaret ve toplumsal gıda, talep edilen hizmetler sektörü. Bu dönemde, rant getirisi olmayan işletmelerin yeniden gözden geçirilmesi planlanmıştır. Örneğin – ünlü bir program olan PESAC, büyük umutlar beklenen bu programdan yarı tatmin sağlanabilmiştir. AKI uzmanlarına göre, ikinci etabın yoğun olmasına ve yeni özelleştirme gelişim süreci kabul edilmesine rağmen, konulan amaçlara ne yazık ki hala ulaşamamıştır, özellikle de özel mülkiyet sahibi sınıfının şekillenmemesi bunun başında gelmemektedir.¹¹⁸

3. Özelleştirme'de III. Etap (1996-1997)

Üçüncü etapta, büyük ölçekli işletmeler ele alınmıştır. Ekonomide tekelleşen stratejik yapılar ve gelişmemiş bölgelerin özelleştirilmesi konu olmuştur. Asıl amaç olan – piyasa yapısını yeniden düzenleme ve rekabet ortamı hazırlamaya –

¹¹⁸ AKIPress Journal, s.12

ulaşmıştır.¹¹⁹ Yeniden şekillendirme altyapısı oluşturuldu ve fon piyasası geliştirildi, yeni ticari kuruluşların ortaya çıkması sağlandı. 1 temmuz 1998 verilerine göre, ev eşyaları sektörü ve ticaretinde neredeyse tamamen özelleştirilme yapıldı, ancak sanayide, inşaatta, taşımacılıkta ve diğer dallarda üçte iki gibi bir özelleştirme yapılmıştır. Bu da bazı yavaşlıkları ve reformlardaki ekonomik ilişkileri ortaya koymaktadır.

4. Özelleştirme’de IV. Etap (1998-2000)

Dördüncü etapta, monopol yapıda olan, enerji, telekomünikasyon, havacılık, dağcılık, yayımcılık ve tatil bölgelerinin özelleştirilmesine girişilmiştir. DMF tarafından orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesini öngören yeni program açıklanmıştır. Bu program çerçevesinde devletin sahip olduğu stratejik işletmelerin özelleştirilmesi çalışması yapılacaktır. Ancak bu plan döneminde stratejik konuma sahip olan kuruluşların özelleştirilmesi ve nasıl özelleştirileceği konusunda tam bir siyasi mutabakata da varılamamıştır. Bu işletmeler gerek istihdam gerekse ekonomideki rolleri ve elde edilecek satış gelirleri açısından önem arz etmektedirler. Bu tartışmalar devam ederken hükümet bir yandan genellikle yerel hammadde kullanımına dayalı tekstil ve dokuma işletmelerinin çalışma koşullarının ve finansal durumlarının iyileştirilmesi ve çeşitli desteklerin bu işletmelere sağlanması yönünde programlar hazırlamakta; diğer yandan en iyi işletme planına sahip uluslar arası yatırımcıları çekmeyi ve yabancıların sermaye şirketleri ile ortaklık kurmalarını hedeflemektedir, bununla birlikte özelleştirmeye tabi işletmelerin hepsinin yabancılar tarafından satın alınması da mümkün gözükmemektedir. Devlet belirli bir payı elinde tutarak hayati öneme sahip olan enerji, telekomünikasyon gibi bir kısım alanlarda kontrolü elinde tutmak istemektedir.¹²⁰ Sonuçta, yatırımcılar teşvik edildi, devlet hisselerinin dağıtımı organize edildi. 1999 yıllarında endüstri sektöründe faaliyet gösteren 20 yakın firma vardı, bunların birkaçı ise bankacılık sektörü ile yakın ilişkili firmalardan oluşmaktaydı.¹²¹

¹¹⁹ John E.Kwoka, “Privatisation, Deregulation and Competition”, A Survey of Effects on Economic Performance, Washington, September -1996, s.10-37

¹²⁰ Deliktaş, a.ge., s.342

¹²¹ World Bank Document, “Kyrgyz Republic Private Sector Review in the Transitional Era”, Report No: 18121-KG, 1999, www.worldbank.org

5. Özelleştirme'de V. Etap (2001-2003)

Bu etapta, temel ekonomik kolların özelleştirilmesi, sanayi kuruluşlarının kontrol paketlerinin ve üretim yapılmayan yerlerin dağıtımı amaçlandı. Tatil bölgelerinin pazara açılması ve yatırımcılara olanak sağlanarak, rekabet ortamı yaratılması ve bunun sonucunda turist sayısının artırılması amaçlanmaktadır. Tatil bölgelerinin modernizasyonunun sağlanması gerekmektedir.

Bu sektörün özelleştirilmesi sonucu, vergi dışında bütçeye sadece özelleştirme geliri girmeyecek, bu bölgeye yapılacak olan taşımacılık işleri, ürün dağıtımı ve nüfus artışından sağlanacak olan gelirler de hesaplanmaktadır.

Tatil köylerinin özelleştirilmesi sonucunda satışı koşulu ile yatırımcılara kiraya verilmesi konusu değerlendirilmektedir. Bu etapla beraber özel sektörün iyi bir hızla büyütülmesi amaçlanmaktadır.

Özelleştirme, Kırgızistan'da 1991 yılı başında, ticaretin ve hemen hemen bütün kamu yatırımlarının özelleştirilmesini kapsayan bir program ile sunulmuştur. 1992 yılı Ocak ayında yayınlanan bir kararname ile, kamu mallarının satılması için sorumluluk Özelleştirme Fonuna verilmiştir. Özelleştirme programı 200'den fazla kamu yatırımını kapsamaktadır. Bunların %35'i kamu şirketleri, %50'si inşaat yatırımlarıdır (bu inşaat yatırımlarının %70'i barınma ihtiyacını gidermeye yönelik yatırımlardır). Bütün bu şirketler ile yatırım firmalarının %25'i, 1993 yılında özelleştirmeleri tamamlanmıştır. Tarım sektöründeki özelleştirme uygulamalarına gelince, 1990 yılı sonlarında Hükümet, devlet ve kolektif (sovhoz, kolhoz) çiftliklerin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi ile ilgili bir program başlatmıştır. Burada özellikle, çiftliklerin mülkiyeti ve yönetim yapısının yeniden düzenlenmesi konularına daha fazla önem verilmektedir. Programa paralel olarak, kasım 1991'e kadar sadece iki çiftlik özelleştirilmiş olup, özelleştirme işleminin hızlandırılması amacıyla bir yasa çıkartılmıştır. 1992 yılı sonuna kadar, kamunu sahip olduğu şirketlerin %70'inden fazlası özelleştirilmiştir, bunların yarısından fazlasının direkt olarak transferi ihale programının başlangıcında da belirtildiği gibi kamu yatırımlarının satılmasında, alıcı durumunda olan ortaklık veya AŞ'ler, sermaye artırımını yapmalı ve modernizasyonu nasıl yapması gerektiğini bilmelidir.

Özelleştirmenin eşit olarak uygulanması ve halkın pay almaya katılımının sağlanması için, Kırgızistan, kamu yatırımlarının satılmasında ihale ve halka pay karşılığı satma yolunu benimsemiştir. 1994 yılı Ocak ayında, Kırgız Cumhuriyeti

kanunlarınca, Dünya Bankası ve USAİD tarafından da desteklenen bir karar ile, bütün vatandaşların çalışma süreleri ve maaşları paralelinde, özelleştirme kupon karşılığı katılabilecekleri belirtmiştir. Ayrıca bu karar uyarınca yabancı yatırımcılar da satın almaya katılıp, serbest ticaret yapabileceklerdir.¹²² Satılan yatırımların %35'i kupon karşılığı özelleştirilmiştir, %5'i işçilere bedelsi olarak devredilmiştir. Kalan %35'i İçişleri Komisyonu tarafından değerlendirilerek satılmıştır. Özelleştirilen şirketlerin sayısı 4400'dür ve bunların 775'i kupon satış yolu ile satılmıştır.

Bugün, Kırgızistan'da 22 lisanlı Yatırım Fonu vardır ve bunların ancak beşinin yatırım politikalarını iyi diyebiliriz. Bunlardan; Oş Yatırım, Kırgız Yatırım, BNC ve Bereke önemli olanlarıdır. Kırgız Yatırım Fonları, özelleştirilecek şirketlerin yaklaşık %40'ının kontrollerini ellerinde tutmaktadır.¹²³

D. Kırgızistan'da Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Kırgızistan'da uygulanan kitlesel özelleştirme politikası ile herkesin kamu mallarından mülk edinebilmesi ve özel sektörün bir an önce oluşturulabilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmada en yaygın olarak kullanılan özelleştirme yöntemi kupon yöntemidir. Kupon sahibi olanlar, bu kuponları para gibi kullanabilecekler ve özelleştirilen işletmeleri veya paylarını kupon değeri karşılığında satın alabileceklerdir, ancak bu tasarrufların kupon karşılığında nasıl aktarılacağı ve değerlerin nasıl korunacağı önem arz etmektedir. Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu özelleştirme kuponlarının değerlerinin enflasyon karşısında korunması amacıyla puanlama sistemi uygulamıştır. Özelleştirme kuponları puanlara çevrilmiş ve kupon sahipleri enflasyon karşısında reel olarak korunmaya çalışılmıştır.

Kuponların dağıtılmasının bir diğer olumlu yanı ise hisselerin geniş halk tabanına yayılması ve kamuoyunda açıklık ilkesine dayanarak yapıldığından kaynakların etkin kullanımına katkı sağlaması, bu kaynakların kullanımında ortak ve doğru kararların alınmasıdır. Bu tür politikanın izlenmesi de makul biçimde kamuoyunda kabul görmektedir.¹²⁴

¹²² Narjess Boubakhri, Jean-Claude Cosset, "**Privatisation in Developing Countries**", An Analysis of the Newly Privatised Firms, 1998, Montreal – Canada, www.worldbank.org/html/

¹²³ TC Başbakanlık TİKA, Avrasya Dosyası , sayı 33, mart 1999, www.tika.gov.tr

¹²⁴ Charles Vuylsteke, "**Techniques of Privatisation of State-Owned Enterprises**", World Bank Document Paper Number: 88, Washington D.C., 1988, www.worldbank.org

Ancak, devletin bir kısım işletmeleri karşılıksız dağıtması, gerek kupon yöntemi gerekse karşılıksız dağıtma yöntemi, kamu mallarının etkin olmayan dağıtımına ve böylece de Kırgızistan ekonomisinin reform sürecinin ilk yıllarında kriz ortamına sürüklenmesine neden olan faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir.¹²⁵

Hisse dağıtımı yapılan işletmelerin ekonomide işlerlik gösterememesi, rüşvet olayların azalmaması bireylerin doğru yatırım yaptıklarına şüphe düşürmektedir. Bazı işletmeler dağıtılma işlemi altında gizli formaliteler ile bazı kişilere devredilmiştir. Bir taraftan reformların uygulanmaya çalışılması ve diğer taraftan da gerekli düzenlemelerin sağlanamaması ülkeyi erken yıllarda ekonomik sıkıntı içine sokmuştur.¹²⁶

Tablo 21. Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

ÜLKE	ÖNCELİKLİ YÖNTEM			İKİNCİL YÖNTEM		
	Direkt satış	Çalışanlara Satış	Kupon Dağıtma	Direkt Satış	Çalışanlara Satış	Kupon Dağıtma
Arnavutluk		+				+
Ermenistan			+		+	
Azerbaycan			+	+		
Beyaz Rusya		+				+
Bulgaristan	+					+
Croatia		+				+
Çek Cumh.			+	+		
Estonya	+					+
Makedonya		+		+		
Gürcistan			+	+		
Macaristan	+				+	
Kazakistan			+	+		
Kırgızistan			+		+	
Latviya			+	+		
Lithuania			+	+		
Moldova			+	+		
Polonya	+				+	
Romanya		+		+		
Rusya			+	+		
Slovakya	+					+
Slovenya		+				+
Tacikistan		+				+
Türkmenistan		+		+		
Ukrayna			+		+	
Özbekistan		+		+		

Kaynak: Transition Report 1998, European Bank for Reconstruction and Development[EBRD]

¹²⁵ Deliktaş, a.g.e., s.344

¹²⁶ Center for Public Opinion Studies and Forecasts, “Corruption in Kyrgyzstan”, 2005, www.nobribes.org/documents/kyrgyzstansurvey_2of4.doc

Tablolar incelendiğinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde genel olarak kupon dağıtma yönteminin uygulandığını görmekteyiz. Çalışanlara satışın pek olmaması bu ülkelerde bu yöntemin az uygulandığını, sebep olarak da yeni gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar ve halkın elinde yeterli tasarrufun olmadığını görebiliyoruz. Kırgızistan'da çalışanlara satış ikincil bir yöntem olarak uygulanmıştır ve bu Sovyet devrimi sonrasında yaşanan sıradan olaylardan biridir denebilir.

1. Sanayi Sektöründe Uygulanan Yöntemler

Sanayi sektöründe, madencilik (civa üretimi, antimon, altın, kömür, petrol), enerji(hidro-elektrik santralleri) ve imalat sanayi alt sektörleri faaliyet göstermektedir. İmalat sanayi sektöründe ağır sanayi, makine araçları sanayi, elektrikli aletler, kontrol ve ölçme aletleri, bilgisayar ve çeşitli ekipmanların üretimi, tekstil ve giyim sanayi, ayakkabı, gıda sanayi, içki sanayi yer almaktadır.¹²⁷

Kyrgyzaltın kuruluşu ile birlikte altın madenciliğinde bir tekel yaratılmaya çalışılmakla beraber bu sektörün özelleştirme karşısında problemler doğurduğu bellidir. Yapılan azimli çalışmalar sonucunda, otonom şekilde çalışabilecek ve başka maden alanlarına yönelebilecek yatırımcılar aranmış, birçok yeni maden yatakları araştırılmış ve devlet komisyonuna sunulmuştur.¹²⁸ IFC (International Money Corporation) çalışmaları sonucunda uluslar arası ortaklar teşvik edilmeye çalışılmıştır.

Madencilik ve enerji alanlarında faaliyet gösteren işletmelerin mülkiyeti hala devlete ait olup sanayide faaliyet gösteren işletmelerin %89,14'ü özelleştirilmiştir. Özelleştirme yöntemlerine göre işletmelerin dağılımı tabloda verilmektedir.

Tablo 22. Sanayi Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		9	1.66
Anonim şirkete dönüştürme		401	73.99
Açık artırma usulü satış		16	2.95
İhale usulü ile satış		12	2.21
Özel bireylere dolaysız satış		20	3.69
Çalışanlara dolaysız satış		51	9.41
Limitet şirkete dönüştürme		29	5.54
Karşılıksız verme		4	0.55
Toplam	608	542	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

*Özelleştirilen işletme sayısı.

¹²⁷ Pavel Reichl, "Gold Mining and Exploration News", Kyrgyzstan, 2002, www.nhm.ac.uk

¹²⁸ World Bank Document, "Kyrgyz Republic Mining Sector Review", Report No:13024-KG, 1994, www.worldbank.org/html/reports/

Sanayi sektöründe 1991 yılı başında kamu mülkiyetinde bulunan işletmelerin toplam sayısı 608'dir. Bu işletmelerin %89.14'ü 1991-2000 döneminde özelleştirilmiştir. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin %73.99'u anonim şirkete dönüştürülürken %9.41'i işletme çalışanlarına dolaysız satış yöntemi ile satılmıştır.

2. Tarım Sektöründe Uygulanan Yöntemler

Tarım sektöründe muhtelif bitki üretimi, pamuk üretimi, endüstriyel ürünler üreten işletmeler yer almaktadır. Bu işletmelerin %42.57'si 1991-2000 döneminde özelleştirilmiş olup, %57.43'ü ise hala kamu mülkiyeti altında bulunmaktadır.

Tablo 23. Tarım Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		4	1.09
Anonim şirkete dönüştürme		129	35.44
Açık artırma usulü satış		6	1.65
İhale usulü ile satış		2	0.55
Özel bireylere dolaysız satış		36	9.89
Çalışanlara dolaysız satış		178	48.9
Limitet şirkete dönüştürme		9	2.47
Toplam	855	364	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

* Özelleştirilen işletme sayısı.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %48.90'u işletme çalışanlarına dolaysız satış yöntemi ile, %9.89'u özel bireylere dolaysız satış yöntemi ile satılırken %35.44'ü anonim şirkete dönüştürülmüştür. dönüştürülürken %9.41'i işletme çalışanlarına dolaysız satış yöntemi ile satılmıştır.

3. Hizmet Sektöründe Uygulanan Yöntemler

Hizmet sektörü geniş bir alanı içermekte olup, ana alt sektörler itibariyle inşaat, ulaşım, ticaret ve tüketici hizmetleri veya kamu hizmetleri olarak incelenebilir. Kamu hizmetleri adı altında halk sağlığı, eğitim-kültür, spor, turizm, diğer sosyal hizmetler ve oto tamiri ve video-kaset hizmetleri incelenmektedir.

Kamu hizmetleri sektöründe 1991 yılında faaliyette bulunan işletme sayısı 3192'dir. Bu işletmelerin %77.41'inin 1991-2000 döneminde özelleştirildiği görülmektedir. Özelleştirilen işletmelerin %32.78'i bireylere dolaysız satış yöntemi,

%21.97'si ihale usulü satış yöntemi ve %19.63'ü çalışanlara dolaysız satış yöntemi ile satılırken %12.95'i anonim şirkete dönüştürülmüştür.

Tablo 24. Kamu Hizmetleri Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		27	1.09
Anonim şirkete dönüştürme		320	12.95
Açık artırma usulü satış		215	8.71
İhale usulü ile satış		543	21.97
Özel bireylere dolaysız satış		810	32.78
Çalışanlara dolaysız satış		485	19.63
Limitet şirkete dönüştürme		62	2.51
Karşılıksız verme		9	0.36
Toplam	3192	2471	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

* Özelleştirilen işletme sayısı.

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %58.76'sının 1991-2000 döneminde özelleştirildiği görülmektedir. Özelleştirme yöntemleri aşağıdaki tablodan incelenebilir.

Tablo 25. İnşaat Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		3	0.71
Anonim şirkete dönüştürme		305	71.00
Açık artırma usulü satış		11	2.56
İhale usulü ile satış		3	0.71
Özel bireylere dolaysız satış		13	3.03
Çalışanlara dolaysız satış		71	16.55
Limitet şirkete dönüştürme		23	5.36
Toplam	730	429	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

* Özelleştirilen işletme sayısı.

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %71'i anonim şirkete dönüştürülürken %16.55'i çalışanlara dolaysız satış yöntemi ile satıldığı görülmektedir.

Ticaret sektörü muhtelif perakende ticareti ile lokanta ve otel gibi unsurları kapsamaktadır. Bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir çoğunluğu (%97'si) özelleştirilmiş bulunmaktadır.

Tablo 26. Ticaret Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		45	2.36
Anonim şirkete dönüştürme		200	10.51
Açık artırma usulü satış		157	8.24
İhale usulü ile satış		581	30.51
Özel bireylere dolaysız satış		318	16.69
Çalışanlara dolaysız satış		550	28.87
Limitet şirkete dönüştürme		54	2.83
Toplam	1963	1905	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

* Özelleştirilen işletme sayısı.

Ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %30.5'nin ihale usulü ile %28.87'sinin işletme çalışanlarına, %16.69'nun özel bireylere, %10.5'nin anonim şirkete dönüştürüldüğü ve %13.44'nün ise diğer yöntemlerle satıldığı görülmektedir.

Ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %56.95'nin 1991-2000 döneminde özelleştirilmiştir.

Tablo 27. Ulaşım Sektöründe Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		0	0
Anonim şirkete dönüştürme		143	85.12
Açık artırma usulü satış		1	0.61
İhale usulü ile satış		0	0
Özel bireylere dolaysız satış		5	2.98
Çalışanlara dolaysız satış		14	8.33
Limitet şirkete dönüştürme		5	2.98
Toplam	295	168	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

* Özelleştirilen işletme sayısı.

Ulaştırma sektöründe işletmelerin %85.12'si anonim şirkete dönüştürülürken %14.88'nin diğer yöntemlerle satılmıştır. Bu sektörde işletmelerin özelleştirilmesinde vadeli satış ve ihale usulü ile satış yöntemlerine başvurulmamıştır.

Diğer sektörlerde(kamu tesisleri, maddi ve teknik iletişim, tamamlanmamış inşaat işleri) yer alan toplam 2346 işletmenin %41.47'si 1991-2000 döneminde özelleştirilmiş bulunmaktadır.

Tablo 28. Diğer Sektörlerde Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme Yöntemleri	1990	1991-2000*	%
Vadeli satış için kiralama(leasing)		38	3.91
Anonim şirkete dönüştürme		182	18.71
Açık artırma usulü satış		108	11.09
İhale usulü ile satış		57	5.86
Özel bireylere dolaysız satış		300	30.83
Çalışanlara dolaysız satış		240	24.67
Limitet şirkete dönüştürme		36	3.71
Karşılıksız Verme		12	1.23
Toplam	2346	973	100

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

* Özelleştirilen işletme sayısı.

Bu sektörlerde yer alan işletmelerin %30.83'i özel bireylere dolaysız satış yöntemi ile, %24.67'si çalışanlara dolaysız satış yöntemi ile satılırken %18.71'i anonim şirkete dönüştürülmüştür, ayrıca işletmelerin %1.23'ü karşılıksız olarak verilmiştir.

Tüm sektörler itibariyle özelleştirme yöntemleri değerlendirildiğinde, kamu işletmelerinin özelleştirilmesinde muhtelif yöntemler kullanılmıştır. Hangi yöntemin hangi sektörde daha yaygın olarak kullanılacağını işletmenin yapısı, satın alacakların potansiyeli ve özelleştirmeyle varılmak istenilen hedefler belirlemektedir.

E. Devlet Mülklerinin Özelleştirilmesi

Devlet mülklerinin özelleştirilmesi ile ilgili olarak Tablo 29'da görüldüğü üzere en fazla işletme Oş ilinde (76%) özelleştirilmiştir. Kırgızistan'ın beş önemli bölgesi (sırasıyla; Bişkek, Oş, Isık-Göl, Celal-Abad) ve özelleştirme uygulamaları da bu bölgelerde bulunan genel olarak SSCB devrinde yapılan ve çalışmayan işletmelerden oluşmaktadır. Diğer ülke toprakları kaleminde bulunanlar ise, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülke sınırları içerisinde bulunan işletmelerin yer aldığı kalemdir. Bu işletmeler SSCB zamanında kurulmuş olan işletmelerdir fakat sahibi Kırgızistan'dır.

Tablo 29. Özelleştirilen İşletmelerin Bölgelere Göre Dağılımı(1991-2003)

Bölge Adı	Devletin mülkiyetinde olan işletmeler (01.01.91)	Özelleştirilmiş işletmeler (01.04.03)	Özelleştirme oranı
Bişkek Şehri	1892	1337	70,67
Çüy İli	1657	1140	68,80
Oş İli	2348	1795	76,45
Isık-Göl İli	1268	859	67,74
Talas İli	486	302	32,14
Celal-Abad İli	1592	1146	71,98
Narın İli	738	375	50,81
Diğer Ülkelerin Toprakları	8	7	87,50
Batken İli	0	61	0
Toplam	9989	7022	70,30

Kaynak: Kırgız Milli İstatistik Komitesi Verileri, 2004

Tablo 30. Özelleştirilen İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı (1991-2003)

Sektör Adı	Devletin mülkiyetinde olan işletmeler (01.01.91)	Özelleştirilmiş işletmeler (01.04.03)	Özelleştirme oranı
Sanayi	611	535	87,56
Gıda		210	
Diğer Sanayi		141	
Hafif Endüstri		56	
Makine Ve Teçhizat, Metal İşleme		69	
Sanayi Ve İnşaat Malzemeleri		59	
Kamu Hizmetleri	1939	1936	99,85
Kamu Hizmetleri (Su, Doğalgaz, Telefon, Isıtma)		1936	
Tüm Sanayi Dışı	1253	576	45,97
Sağlık		403	
Sanayi Dışı		25	
Eğitim		39	
Kültür		54	
Bilim		2	
Beden Eğitimi, Spor Ve Turizm		53	
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	1963	1914	97,50
Ticaret		1461	
Yiyecek-İçecek		453	
Tarım	855	379	44,33
Tarım Hizmetleri		104	
Tarım		275	
İnşaat	730	430	58,90
İnşaat		430	
Ulaşım	295	172	58,31
Ulaşım		172	
Tüm Diğer	2343	1080	46,09
Bakım Ve Tamir		206	
Maddi Ve Teknik		154	
İletişim		3	
Bitmemiş İnşaat		149	
Diğer		568	
Toplam	9989	7022	70,30

Kaynak: Kırgız Milli İstatistik Komitesi Verileri, 2004

Sektörel olarak bakıldığında ticaret sektörünün en fazla özelleştirme uygulaması gerçekleşmiştir. Küçük işletmelerin satışı ve buna dahil olarak kafe-restoran tipindeki özelleştirmeler buna girmektedir.

Tablo 31. Bölgelerde Özelleştirilen İşletmelerin Sektörel Dağılımı(1991-2003)

Sektör Adı	Devletin mülkiyetinde olan işletmeler (01.01.91)	Özelleştirilmiş işletmeler (01.04.03)	Özelleştirme oranı
Bişkek Şehri			
Sanayi	164	135	82,32
Kamu Hizmetleri	214	213	99,53
Sanayi Dışı	380	76	20,00
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	454	434	95,59
Tarım	40	6	15,00
İnşaat	137	54	39,42
Ulaşım	41	21	51,22
Diğer	462	398	86,15
Toplam (Bölgeye Göre)	1892	1337	70,67
Çüy İli			
Sanayi	153	128	83,66
Kamu Hizmetleri	401	401	100,00
Sanayi Dışı	152	92	60,53
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	145	145	100,00
Tarım	180	99	55,00
İnşaat	194	115	59,28
Ulaşım	55	34	61,82
Diğer	377	126	33,42
Toplam (Bölgeye Göre)	1657	1140	68,80
Oş İli			
Sanayi	92	73	79,35
Kamu Hizmetleri	714	714	100,00
Sanayi Dışı	208	116	55,77
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	454	454	100,00
Tarım	219	101	46,12
İnşaat	153	82	53,59
Ulaşım	62	39	62,90
Diğer	446	216	48,43
Toplam (Bölgeye Göre)	2348	1795	76,45
Isık-Göl İli			
Sanayi	56	55	98,21
Kamu Hizmetleri	177	176	99,44
Sanayi Dışı	162	115	70,99
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	352	324	92,05
Tarım	111	38	34,23
İnşaat	60	39	65,00
Ulaşım	41	23	56,10
Diğer	309	89	28,80

Toplam (Bölgeye Göre)	1268	859	67,74
Talas İli			
Sanayi	22	19	86,36
Kamu Hizmetleri	73	73	100,00
Sanayi Dışı	51	30	58,82
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	79	76	96,20
Tarım	43	23	53,49
İnşaat	32	21	65,63
Ulaşım	43	14	66,67
Diğer	21	46	27,88
Toplam (Bölgeye Göre)	165	302	62,14
Celal-Abad İli			
Sanayi	94	75	79,79
Kamu Hizmetleri	225	224	99,56
Sanayi Dışı	232	114	49,14
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	405	405	100,00
Tarım	155	85	54,84
İnşaat	111	91	81,98
Ulaşım	45	25	55,56
Diğer	325	127	39,08
Toplam (Bölgeye Göre)	1592	1146	71,98
Narın İli			
Sanayi	25	25	100,00
Kamu Hizmetleri	135	135	100,00
Sanayi Dışı	68	27	39,71
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	73	68	93,15
Tarım	107	24	22,43
İnşaat	43	17	39,53
Ulaşım	30	13	43,33
Diğer	257	66	25,68
Toplam (Bölgeye Göre)	738	375	50,81
Diğer Ülkelerin Toprakları			
Sanayi	5	5	100,00
Diğer	2	2	100,00
Toplam (Bölgeye Göre)	8	7	87,50
Batken İli			
Sanayi	0	20	0
Sanayi Dışı	0	6	0
Ticaret Ve Yiyecek-İçecek	0	8	0
Tarım	0	3	0
İnşaat	0	11	0
Ulaşım	0	3	0
Diğer	0	10	0
Toplam (Bölgeye Göre)	0	61	0
Toplam	9989	7022	70,30

Kaynak: Kırgız Milli İstatistik Komitesi Verileri, 2004

Bu tabloda görüleceği üzere ilk önce yerel olarak ele aldığımız bölgesel ve sektörle özelleştirme uygulamaları alt bölümlere ayırarak daha detaylı bir biçimde inceleme imkanı bulmaktayız.

Bişkek(eski ismi ile "Frunze") şehrinde görüldüğü gibi, diğerlerinde de göreceğimiz gibi en çok kamu hizmetleri alanında özelleştirme gerçekleştirmişlerdir. 214 işletmeden sadece 1 tanesi dışında hepsi özelleştirilmiş ve satılmıştır.

Çüy ilinde ise yüzde yüzlük iki alan görmekteyiz, bunlar sırasıyla kamusal hizmetler ve ticaret sektörleridir. Kamu hizmetlerinde bulunan 401 işletmenin hepsi özelleştirilmiştir. Bununla beraber 145 ticari kuruluşun yüzde yüzlük satışı gerçekleşmiştir.

Oş bölgesinde kamu hizmetleri 714 gibi büyük bir rakam olmasına rağmen bunların hepsi özelleştirilmiştir ve 454 ticari işletmenin hepsi satılmıştır.

Isık-Göl bölgesinde ise 56 sanayi kuruluşunun 55'i özelleştirilmiş, kamu hizmetleri alanında ise 176 özelleştirme uygulaması gerçekleşmiştir.

Talas bölgesi küçük bir bölgedir ve yatırım alanları azdır. Buradaki 73 sanayi işletmesinin hepsi satılmıştır. Celal-Abad bölgesindeki 225 kamu hizmetinden 224'ü özelleştirilmiştir. Ticari alanda ise 405 işletmeni hepsi satılarak yüzde yüzlük orana ulaşmıştır. Narın bölgesinde 135 kamusal hizmet işletmesi ve 225 sanayi kuruluşlarının hepsi satılmıştır.

Batken bölgesi batken olaylarından sonra kayda geçen işletmeleri göstermektedir. Batken olaylarından önce batken il değildi ve Oş iline bağlı bulunuyordu.¹²⁹

1 Ocak 2004 verilerine göre, Kırgızistan'da yapılan özelleştirmelerin toplam oranı 70,75% dir. Özelleştirme uygulaması başlangıcından 1 Ocak 2004 tarihine kadar 7067 işletme yapısı değişmiş bunu bölgeler halinde listeler olursak:¹³⁰

- Bişkek Şehri – 1348
- Çüy İli – 1148
- Oş İli – 1810
- Isık-Göl ili – 860
- Talas İli – 305

¹²⁹ Davran Vasıliev, "Reformy Kırgızstan"(Kırgız Reformları), SFK-Soros Foundation Kyrgyzstan, 2005, www.massmedia.kg/

¹³⁰ Devlet Mülkiyet Fonu Verileri, Menchik, No:9, 2003, s.21

- Celal-Abad İli – 1154
- Narın İli – 373
- Batken İli – 62;
- Rusya - 5,
- Kazakistan - 2.

Bu güne kadar devlet mülklerinin özelleştirilmesinin paylarını sektörlere ayırırsak:

- Sanayide %87,56
- İnşaat %58,90
- Taşımacılık %58,31
- Ticaret ve Gıdada %97,50
- Halka sunulan yaşamsal hizmetlerinde %99,85
- Üretim yapılmayan sektörlerde %46,69
- Diğer sektörlerde %47,63 dır

2003 yılında 75 işletmenin tamamen satışı gerçekleşmiş ve toplam tutar olarak 80.945,9 bin Som getirisi olmuştur. Bu yıl içerisinde özelleştirmede kullanılan yöntemler: Açık Artırma ve İhale Usulü – 70,6% ve Satış Koşullu Kiraya Verme – 21,3%. 2002 senesine göre doğrudan satışlar 29'dan 6'ya inmiştir. Bunların bölgelere dağılımı ise şu şekildedir:

- Bişkek – 13
- Çüy İli – 2
- Oş İli – 22
- Isık-Göl ili – 15
- Talas İli – 3
- Celal-Abad İli – 7
- Batken İli – 1
- Narın İli – 1

Satılan 75 işletmenin 16 sı tatil beldesi sınıfına girmektedir. Bu 16 işletmenin satışından elde edilen gelir ise toplam olarak 53.766,7 bin Somdur ve 2002 senesine göre 34,4% daha fazladır. İhale usulü ile 7, Açık Artırma usulü ile 2, Satış Koşullu kira usulü ile 4, çok defa açık artırmaya konduktan sonra Ton İlçesindeki Kadji-Say köyünde yer alan Han-Saray Kaplıcası doğrudan satış yolu ile satılmıştır.

Bu sene içerisinde devlet hisselerinden oluşan 46 anonim şirket satışa sunulmuş toplam değeri ise 450,0 milyon somu bulmuştur. Bu süre içerisinde çeşitli yöntemler kullanılarak 36 işletme satılmıştır ve toplam olarak 80,6 milyon somu bulmuştur(2002 yılına göre 16,1% artış sağlanmıştır).

En çok kullanılan yöntem Açık Artırma usulü olmuştur (toplam satışın 89,0% u bu yol ile satılmıştır). Yani, bu sene içinde 28 Açık Artırma yapılmış, toplam tutarı 95,4 milyon Som olan 41 tarımsal yapıdaki işletmelerden 32'si (76,1%) 16,0 milyon som karşılığında satılmıştır, bunlardan 9'u anonim şirketten oluşmaktadır. Devlet hisselerinin satışında kullanılan Açık Artırma usulünde 29 şirketin değeri koyulmadan satışa çıkarılmıştır (bazıları ise 2-3 defa konmuştur), bunlardan 21 tanesi satılmıştır.

Yatırımları çekme amacı ile devlet işletmelerinden dördü toplam olarak 198,1 milyon som tutarında ihaleye çıkartılmış, bunlar; ticari kuruluş GAK "Kırgıztamakash" (65,21%), AO "Narıngidroenergostroy" (31,5%), AO "Kırgızskiy himiko-metallurgicheskiy zavod", 2 defa (70,06%), yatırım ihalesi olarak AO "Oremi" (46,05%). Sonuç olarak 1,8 milyon Som yatırım şartı ile GAK "Kırgıztamakash" 3050,0 bin Soma satılmıştır. AO "Oremi" de satılmıştır.

1 Ocak 2004 yılı itibari ile devlet 163 çeşitli dallarda olmak üzere tarımsal işletme ile işbirliği içerisinde. Bunların içinde toplam devlet hissesi tutar olarak 10.273,5 milyon somdur.

Devlet 146 anonim şirketi yönetmektedir. Devletin katkıda bulunduğu ve sermayesinin ortak kullanıldığı şirketler şu şekilde dağılmaktadır:

- 51 den 100% e kadar – 92 Anonim Şirket;
- 25 ten 50,99% e kadar – 28 Anonim Şirket;
- 20 den 24,99% e kadar – 6 Anonim Şirket;
- 0,1 den 19,99% e kadar – 20 Anonim Şirket.

Bu süreç içerisinde işletmelerin açıklık ve etkinlik ilkeleri çerçevesinde çalışmasını yürütmek amacı ile, devlet tarafından yönetimin güçlendirilmesi uygulamaları yapılmaktadır.

Devlet Mülkleri yönetimi kurumu ilgili komisyonlar ile kaliteli ve etkin hizmetlerin yürütülmesi için birlikte hareket etmektedir, bunun için işletmelere gerekli uzmanların ilanlar aracılığı ile alınması planlanmaktadır. 2003 yılında 31 anonim şirketi temsil için planlanan 66 mevkiye adaylar seçilmiştir. Genel olarak,

2002 yılından bu yana toplama olarak aynı yöntem ile 78 şirket temsilcisi 43 anonim şirkette iş başı yapmıştır (yönetim kurulu, revizyon komitesi, yönetim).

Şartlı olarak satışların sonucunda, koşullu satışı daha sonradan gerçekleştirmeyen AO "Kırgızneftegaz", AO "Ak-Suy şeker fabrikası", AO "Kırgızfarfor" anonim şirketlerinin anlaşmaları iptal edilmiştir. Bununla beraber mahkeme kararı aşamasında olan AO "Kırgızjol", "Salamat" pansiyonu, DOC "Brigantina", inşaatlarının tamamlanmaması nedeni ile Kosh-Kol köyüne ait 500 yer, Sarı-Oy köyüne ait 480 yer, Isık-Göl tatil bölgesine ait 480 yer ve Asıl-Taş pansiyonu çevrelerinin kararları beklenmektedir. 2003 senesi içerisinde ise, Devlet mülkleri yönetimi idaresi ile satış usulü ile satılması beklenen 41 şirket bulunmaktadır.

F. Özelleştirme Gelirleri

Özelleştirme ile bir taraftan sermayenin tabana yayılması ve böylece rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturulması amaçlanırken diğer yandan da önemli bir bütçe geliri elde edilmesi hedeflenmektedir. Hükümetler kamu işletmelerinin satışından elde edecekleri gelirleri gerek kamu borçlarını veya cari açıklarını finanse etmede, gerekse ekonominin yeniden yapılanmasında ve işletmelerin desteklenmesinde kullanabilirler. Özellikle ekonomik reform sürecinde olan ülkelerin yeniden yapılanmalarında özelleştirme gelirleri, hükümet harcamalarının karşılanması önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Tablo 32 Özelleştirme Gelirleri ve Dağılımı

Özelleştirme	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	2000	2001
Satış Geliri (000) Som	1875.0	4724.9	31997.9	47951.0	76516.7	114934.9	19217.9	223287.1	393483.6
Satış Geliri (000) \$	-	-	-	4502.4	6832.0	6883.0	1106.0	4557.0	8198.0
Devlet Bütçesi	94	84	80	70	64	53	69	80	82
Yerel Bütçeler	5.9	4.5	2.2	5.8	11	174	11	12	8.3
KOBI Destekleme Fonu	0	8.2	9.8	5.4	10	14	6	2.4	2.2
Devlet Fonu	-	-	-	-	15	19	14	5.6	7.6
Güvenlik Fonu	-	3.3	8	18.8	-	-	-	-	-
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Kırgızistan Devlet Mülkiyet Fonu, 2002

Not: 1998-99 yıllarına ait veriler mevcut olmadığı için gösterilmemiştir.

İlgili dönemde elde edilen özelleştirme gelirlerinin yıllar itibariyle dağılımı incelendiğinde, devlet bütçesinin en büyük payı aldığı görülmektedir. Bu payın yıllar itibariyle giderek azalan bir trend izlediği, ancak 1997 yılında trendin yönünün değiştiği ve tekrar yükselmeye başladığı görülmektedir. Ortalama olarak 1991-2001 döneminde toplam özelleştirme gelirlerinin %75'inin devlet bütçesine, %8.3'ünün yerel bütçelere, %6.5'inin KOBİ destekleme fonuna, %6.8'nin Devlet Özelleştirme Fonu'na ve %3.34'ünün de Güvenlik Fonu'na aktarıldığı görülmektedir.¹³¹

G. Özelleştirme Uygulamalarının Etkileri

Kırgızistan'da uygulanan özelleştirme programlarının başarılı bulunmasına rağmen, içinde bulunduğu sosyo-politik durumu gözden geçirip yeniden bir değerlemeye tabi tutmak gerekir. 1991 sonrası kamu mülkiyetlerinin özel kesime devredilmesinde diğer ülkelere nazaran gözlenen başarılı bir grafiğin ardında neler yatmaktadır ve olayın iç yüzü ne şekilde cereyan etmektedir. Satılan işletmelerden kimin ne kadar pay aldığı ve kamu işletmelerinin rasyonel bir değerlendirmeyle satışlarının yapıp yapılmadığı tartışma konusudur.

92 ve 93 yıllarından sonra artan bir trend izleyen özelleştirme hareketlerinden itibaren bakıldığında 1998 yılında sanayide 87%, ticaret sektöründe 97%, inşaat ve taşımacılıkta 55% olarak hesaplanmıştır. Tarım sektöründe hemen hemen tüm alanların özelleştirilmesi tamamlanmıştır. 2000 yılından sonra enerji, iletişim gibi stratejik alanlarda özelleştirme ile ilgili çalışmalar başlamıştır.

1. Özelleştirmenin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkisi

1994 yılından sonraki özelleştirmelerde ortalama olarak özelleştirilen kamu mülkiyetleri oranı %56.65 dolaylarındadır. Bu işletmelerinin satış bedeline bakıldığında ise yarısına yakını %43 dolayında bir değerlemeye tabi tutulmuştur. Kırgızistan'da anonim şirkete dönüştürülen işletmelerin satışı için belirlenen değerleri ile fiili satış değerleri arasında büyük bir fark ortaya çıkmıştır. Örneğin, Ayçürek A.Ş. belirlenen değerinin %34'üne, Alamedin A.Ş. %71'ine ve Susar A.Ş. %75'ine satılmıştır. Yine Jibek A.Ş. belirlenen değerinin %27'sine, Oş A.Ş. "Ak-

¹³¹ Jırgalbek Azilov, "Puti Dalneyshego Rasprostranenie Funksionalnoy i Finansovoy Desentralizatsii"(Fonksiyonel ve Mali Merkezileşmeden Uzaklaşmanın Yolları), PPIC, 2002, lgi.osi.hu/publications/2002/

Jibek" %30'una, Ala-Too Setun Fabrikası %29'una, Azat A.Ş. %80'ine ve Otomobil Montaj Fabrikası belirlenen değerinin %44'üne satılmıştır.¹³²

Özelleştirilen işletmelerin çoğunluğunun anonim şirkete dönüştürüldüğü ve bu işletmelerin çoğunun yönetimlerinin veya sahiplerinin de eski işletme yöneticileri olduğu göz önüne alınırsa özelleştirmedeki bu irrasyonel davranışın ekonomiye yüklediği gelir dağılımındaki adaletsizliği tahmin edilebilir. Eski şirket sahipleri kurulan anonim şirketlerin kurucu üyeleri arasında yer almışlardır ve bu da kaynakların belli bir yerde toplanmasına neden olacaktır.

Diğer bir sorun ise kapitalist ekonomik sistemin veya piyasa ekonomisinin işleyişi hakkında her hangi bir tecrübeye sahip olmayan eski sosyalist yöneticilerin veya Sovyet elitlerinin anonim şirkete dönüştürülen işletmelerin yönetimlerini ellerinde bulundurmaları ve işletmelerini sosyalist ekonomik sistem etiğine göre dizayn etmeleri diğer bir önemli sorunu oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile özelleşen şirketlerin sahibi gene eski firma sahibi olmaktadır.

Doğal olarak bu tür davranışların bütün ülke genelinde tekrarlanması, zengin fakir uçurumunu biraz daha artıracak ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe yol açacaktır. Bunun önlemek neredeyse imkansızdır çünkü ülkede liberal ekonomistlerin bulunduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Bunun dışında özelleştirme sürecinin nasıl işleyeceği hakkında yeterli tecrübe ve teknik bilginin olmayışı, yasal altyapı ve bilimsel kuruluşların yetersizliği ile mevcut kurum ve kuruluşların yeterince güven vermemesi, işletmelere ilişkin gerekli dokümanların bürokratik organizasyonlarca hazırlanması ve bu dokümanların yeterince tartışılarak olgunlaştırılmaması ve siyasi iradenin hazırlanan dokümanları mevcut halleriyle savunması, yapıcı eleştirilere yeterince yer verilmemesi ve Devlet Mülkiyet Fonu'nun bu hataları içeren özelleştirme sürecini uygulama koyması başlı başına tartışılacak bir konudur.

Devlet Mülkiyet Fonu'nun özelleştirme sürecinin özellikle ilk yıllarında yeterince hassas davranmaması ve ciddi noksanlıklara göz yumması, kamu işletmelerinin gerçek değerlerinin altında satılmasına yol açmıştır. DMF'nin bu derece rahat veya rasyonel olmayan davranışında hiç şüphesiz bu kurumuna parlamento tarafından hükümet üstü bir kurul gibi donatılması ve denetimden uzak tutulması

¹³² Turar Koichiev, "The Economy of The Kyrgyz Republic on the Way of Reforms", Menchik, Bişkek, 2001, s.34

önemli rol oynamıştır. DMF'nin böyle bir yetkiye sahip olması, hükümetin ekonomik reformlar ve özelleştirme süreci üzerindeki etkisini de azaltmıştır öte yandan, DMF'nin sürekli olarak hatırlı kimselerin ve yüksek otoritelerin baskısına maruz kalması, yönetiminde de istikrarsızlığa yol açmış ve kurumda üç yılda beş başkan değişimine yol açmıştır. Bu baskılar adeta DMF'nin politikasını etkileme ve hatta belirleme derecesine kadar yükselmiştir.

Özetle, mikro temelli ekonomik etkinliği yükseltmek ve rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturmak amacıyla uygulamaya konulan özelleştirme stratejisi, ekonominin makro büyüklüklerinde (gelir dağılımı, büyüme, işsizlik ve enflasyon) bozulmayı durduramamıştır, hatta hızlanmasına yol açmıştır. Kırgızistan Ekonomisi 1991-95 döneminde giderek kötüleşen ağır şartlar ve diğer bir ifade ile ekonomik çöküş yaşamıştır.¹³³

2. Özelleştirmenin İstihdam Üzerine Etkisi

Uzmanlara göre 1991 yılında gizli işsizlik yüzde 20'den yüzde 30'a çıkmıştır. Sovyet sonrası ekonominin yeniden inşası, çalışanlar açısından yeni uygulamalarda yol açmıştır. İlk olarak kişiler devletin sahip olduğu girişimlerden, devletin sahip olmadığı sektörlere kaymış veya büyük ölçüde küçük ancak kendi işini açmıştır; ikinci olarak ise kitle halinde işsizlik meydana gelmiştir. Daha önceki sosyalist sistem kişilerin tam istihdamını garanti ediyordu ve Sovyet döneminde işsizlik yoktu.

1991 yılından sonra bağımsızlığa binaen hızlı reform paketlerini uygulamaya başlayan Kırgızistan'da özel sektör büyümeye başlamış ve Sovyet dönemi işçileri açıkta kalmaya başlamışlardır. İşsiz kişilerin resmi sayısı çok büyük miktarda artarak 1992 yılında 1.792 kişiden 1994 yılında 12.614, 1995 yılında 50.409 ve yaklaşık %3.8 oranında artarak 1996 yılında 77.198 kişiye çıkmıştır. Buna ilave olarak, özellikle endüstri sektöründe, ulaştırma ve madencilikte çalışan çok sayıda insan geçici olarak işten çıkarılmıştır veya haftada belirli günlerde çalışma statüsüne geçirilmiştir.¹³⁴

¹³³ İsmail Dairov, “**Rukovodstvo v Sentralnoy Azii**”(Orta Asya'da Yönetim), 2000, www.unece.org/

¹³⁴ Kubanychbek Ashirov, “**Privatizatsia v Kirgizstane**”(Kırgız Özelleştirmesi), 2000, <http://en.wikipedia.org/wiki>

Öte yandan, yoksulluğun genel artışına katkıları olan fiyatlarda çok yüksek artışlar, hiper-enflasyon, işsizliğin artışı, gerçek gelirlerin düşüşü ve ücretlerin düzgün olarak ödenmemesi, genel olarak yoksulluğa yol açmıştır.

1980'li yıllardaki durumu, Çin, Pakistan ve Hindistan'dan daha iyi olan Kırgızistan, 1990'lı yıllarda kendini daha güç bir durumda bulmuştur.

3. Özelleştirmenin Üretim Seviyesi Üzerine Etkisi

IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği tavsiyeler çerçevesinde "şok tedavi" yöntemi ile çalışan Kırgızistan, yapılan hızlı özelleştirme reformlarının ilk etaplarında kaldıramamıştır. 1990 yıllarından sonra üretim seviyesinde ciddi düşüşler ve devletin serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayamaması sonucunda ülke diğer BDT ülkeleri gibi derin bir kriz ortamına doğru sürüklenmiştir. 1995 yılında ise üretim seviyesi en düşük noktasına ulaşmıştır. 1995 yılı istatistiklerine göre üretim seviyesi 1990 yılına oranlar %50,3 oranında azalmıştır.

Serbest piyasa ekonomisine geçişte iflas eden firmaların çokluğu bir yana, her 5 işletmeden birinin devre dışı kaldığı gözlemlenmektedir. Üretilen Malların %20-30'u satılamamaktadır. Sanayi sektöründe özelleştirilen kuruluşlardan, 1991'de 9, 1992'de 108, 1993'te 146, 1994'de 59, 1995'te 138, 1996'da 22, 1997'de 45, 1998'de 3, 1999'da 4'ü özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmenin piyasa ekonomisine hazırlıksız yakalandığı için yeterli sayılan firmaların bazıları üretimi durdurmuş, bazıları ise sanayi üretimi yapamaz hale gelmiş ve günlük hediyeelik eysa üretimine geçmişlerdir.

4. Özelleştirmenin Taşımacılık Sektörüne Etkisi

Ülkeyi bir uçtan öbür uca bağlayan Oş-Bişkek anayolunun temelden revize edilerek inşa süreci başlamıştır. Bununla beraber iş hacmindeki artış gözle görülür biçimdedir. Ancak bu sektördeki kullanılan teknolojinin eski olması bu alanda bir gelişme kaydedilmesine engel olmaktadır.

Kırgızistan-Çin arasında ticari bir yolun inşası ve Kırgızistan yollarının genel olarak transit geçişlerde kullanılması bu alandaki özel firmaların artmasına neden olmuştur.

Şehirçi ulaşımında sendikalaşma ve örgütleşmenin artması dolayısı ile araç sahiplerinin haklarını aramaya başlamaları bir başka etki olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük kentlerde, özellikle Bişkek'te eski rus model araçların getirilmesi bu alandaki teknolojik yeniliklerin yavaş yavaş gelmeye başladığını göstermektedir.

Celal-Abad şehrinde rus yapımı toplu taşıma araçlarının yerini Mercedes ve Volkswagen markalı araçlara bıraktığı görülmektedir. Ayrıca büyük otobüsler yerina daha hızlı ve pratik olan minibüsler tercih edilmektedir. Nitekim 2000 yılında Celal-Abad şehrinde AO Manas firmasınca 18 tane Gazell modeli ulaşım aracı ithal edilmiştir. Bunun yanında Bişkek şehrinde AO Kuyun firması aynı alanda kullanmak üzere 76 tane Gazell ithal etmiştir.

2004 yılı sonlarına doğru Bişkek'te açılan yeni otogar üzerinden, ülkenin uzak köşelerinde bulunan şehirlere seferler başlamıştır. Rekabet ortamında yolcu fiyatları da diğer ticari araçlara nazaran yüzde elliye varan ucuzluğu ile tercih edilen hizmet birimi olmaktadır. Oş-Bişkek yol ücretleri genel olarak 800-1000 som arası değişmekte iken, yeni açılan otobus seferlerinde bu ücret 450 soma inmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu yönetiminde özelleştirme uygulamaları ve etkileri konusu Dünya'da ve Türkiye'de önemli bir noktadadır. Özelleştirme ülkelerin yapısal durumuna göre uygulaması değişebilen bir kavramdır. Dolayısıyla her ülkenin siyasi,mali ve ekonomik durumu özelleştirmenin süresini ve sayısını değişik hale getirmektedir. Çalışmada belirtilen konularla beraber Dünya'da özelleştirme geniş uygulama alanları ile beraber yapılmaktadır. Etkileri mali ve sosyal anlamda görülmektedir. Türkiye'de da özelleştirme özellikle 1990 sonrasında işletmelerin özelleştirmesi ve hizmetlerin özelleştirilmesi anlamında hızlanmıştır. Yapılan özelleştirmelerin etkilerinin başında tüm dünya'da olduğu gibi işsizlik olarak görülmüştür. Diğer etkilerin içinde ise olumlu olarak ekonomideki hareketlenme ve, rekabetçi ortam yer almıştır. Ancak gelir dağılımı konusundaki etki ise olumsuz bir durum yaratmıştır. Diğer bir deyişle özelleştirme geniş halk kitlelerini hisse sahibi yapıp gelir dağılımına olumlu etki yapamamıştır. Ancak tüm bunlarda düşünülmesi gereken bir konu hükümetlerin özelleştirmeyi yaparlarken bahsedilen konularda da gerekli yapısal reformları yapmamalarıdır.

Geçiş ekonomileri olarak bilinen ve eski sosyalist bloğa bağlı ülkelerde ise son 15 yıldır yaşanan en önemli gelişme, devletin ağırlıklı rol oynadığı tek merkezli bir ekonomik modelden, serbest piyasa ekonomisi ilkeleriyle çalışan yeni bir ekonomik oluşum içine girilmesi olmuştur. Kuşkusuz bu oluşum daha uzun bir zaman alacak gibi görünmektedir. Günümüzde geline nokta geçiş ekonomilerinin, yeni ekonomik sisteme uyum sürecinde olduklarını göstermektedir. Bu açıdan serbest piyasa ekonomisinin tüm kuralları ile oluşturulması yönündeki çalışmalar yavaş yavaş fakat planlı bir organizasyon sonucu devam etmektedir.

Bu çerçevede bazı ülkelerin sisteme çok daha kısa sürede adapte oldukları, bir kısmının ise nispeten daha yavaş davrandıkları görülmektedir. Kuşkusuz bunda ülkelerin içinde bulunduğu yapısal koşullar da etkin bir rol oynamaktadır. Mali saydamlık geçiş ekonomileri açısından oldukça önem taşıyan bir konu olup, mali disiplinin sağlanması açısından da gerekli bir şarttır. Ülkeler bir yandan serbest piyasaya yönelik faaliyetleri sürdürürken öte yandan yeniden yapılanma çalışmaları doğrultusunda reform hareketlerini başlatmışlardır. Bu çalışmalar genelde ekonomik, mali ve sosyal alanda gerçekleştirilmekte ve uluslar arası finansman kuruluşlarının gözetim ve denetiminde yapılmaktadır.

Kırgızistan geçmiş alışkanlıkları nedeniyle ekonomik sistemdeki yerini henüz tam olarak ortaya koymuş durumda değildir, ancak izlemiş olduğu program ve ileriye dönük projeleri kapsamında, devletin ekonominin neresinde olması gerektiğini Türk Cumhuriyetleri ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerine nazaran en iyi bilen devlet olarak görünmektedir. Nitekim, şimdiye kadar göstermiş olduğu performans bunun en iyi göstergesidir.

Kırgızistan, uygun bir para ve maliye politikası yoluyla sağlıklı sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanabileceğini ve bunun yöntemlerinin dünya üzerinde genel kabul görmüş temel uygulamalardan geçtiğini çok geçmeden anlamıştır. Bu durum, başta Avrupa Birliği kalkınma Bankası(EBRD) olmak üzere birçok uluslar arası finans kuruluşunun yapmış olduğu çalışmalarda ve raporlarda da özellikle ifade edilmektedir.

Kırgızistan, bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından yani 1991 yılının Ağustos ve Aralık ayları arasında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi sürecini başlatmış ve bu dönem içerisinde tamamlamıştır. 1992 yılı Ocak ayı ve devamında fiyatların da serbestleştirilmesi sağlanmış, 1994 yılı itibariyle faizler serbestleştirilmiş, sonrasında ise ücretler, dış ticaret ve kur rejimi serbestleştirilmiş. Büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi daha geç bir tarih olan 1997 yılında başlamış, ancak sürecin yavaş işlemesi nedeniyle tamamlanamamıştır. Hatta, 1999-2000 yılları arasında devlet tekellerinin özelleştirilmesi stratejisinin uygulanması bir süre rafa kaldırılmıştır.

Kırgızistan parlamentosu, 2000 yılının Kasım ayında kabul ettiği yasalarla dört stratejik devlet işletmesinin özelleştirilmesini kabul etmiştir: Kırgıztelekom, Kırgızenergo(enerji üretim ve iletim şirketi), Kırgızgaz ve milli havayolu şirketi.

Bağımsızlığını kazanan eski Sovyet ülkeleri ekonomik reform programlarını genellikle IMF denetiminde gerçekleştirmektedir. Bunda Baltık ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri nisbeten daha başarılı gözükürken Türk Cumhuriyetleri arasında Tacikistan ve Özbekistan gibi ülkeler henüz çok fazla bir gelişme kaydedememiştir. Diğerleri arasında ise, başta Kırgızistan ve Kazakistan olmak üzere IMF kriterlerini mevcut uygulamalar doğrultusunda büyük ölçüde karşılar gözükmektedir.

IMF ve Dünya Bankasının önerdiği programı adım adım takip eden ve uygulayan Kırgızistan, bu çerçevede büyük ölçüde başarılı olmuştur. Devlet

mülklerinin hızlı bir şok tedavi reçetesi çerçevesinde özelleştirmeye tabi tutulması da IMF ve Dünya Bankasının önerdiği çözüm yolu olarak ele alınmıştır.

Genel olarak ve sonuç itibariyle bakılırsa, Kırgızistan rakamlar üzerinden istenen özelleştirme uygulamalarını açısından bakıldığında, ikinci bölümde incelediğimiz dünya ülkelerinden farklılık arz etmektedir. Diğer incelenen ülkelerde özelleştirme genel olarak etkinlik kavramının iyi işlemesi ve bunu takip eden devlet borçlarının azaltılması, bütçeye ek gelir sağlama ve bunun yanında zararlı kuruluşların birer üretici durumuna getirme maksadı ile yapılmakta iken bu durum Kırgızistan için pek söylenemez. Her ne kadar teorik kısmında belirttiyssek de Kırgızistan'da bu uygulamaların şekli farklı olmuştur.

Yapılan özelleştirme faaliyetlerinden önce şunu belirtmemiz gerekmektedir ki Kırgızistan bu uygulamalara 1991 yılında yani bağımsızlık sonrası hemen başlamıştır. Devlet kurumlarının uzun yıllar devlet yönetimi altında verimsiz çalışmasından sonra özelleştirmeye konu olması göz önüne alınırsa, bu kuruluşların yeni bağımsızlığını kazanması Kırgızistan'da ne kadar verimli çalıştığı tartışmaya açık bir konudur. IMF'in verdiği tavsiyeler doğrultusunda acil bir şekilde kapitalist rejime geçmesi gerektiğini ön plana çıkaran uygulanabilirlik etüdü yapılmamıştır.

Özelleştirme gelirleri açısından bakıldığında ise, devletin yapılan özelleştirmelerden (ki 2000 yılına kadar kapsama alınan kuruluşların yüzde 75'e yakın bir kısmı özelleştirilmiştir.) elde edilen gelirler bütçenin en fazla dörtte birini sağlayabilmiştir. Ki devletin özelleştirme programlarını uygularken kupon dağıtma yönteminin en çok kullanıldığını göz önüne alırsak, asıl maksadın gelir sağlamak olmadığını da görebiliriz. Bu çerçevede anlaşılıyor ki, Kırgızistan tamamen IMF programlarına uymuş ve varlıkları ucuz da olsa bir an evvel elden çıkarma yoluna gitmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra boş kalan ve çalışmayan kapasiteli bir takım fabrikaları hisselerle ayırarak dağıtmak, işlenen bir diğer yanlış yöntem olarak ortaya konabilir. Bu fabrika ve üretim noktalarının ilk önce devlet kontrolünde geliştirilmesi ve daha sonra özelleştirilmesi gerekmektedir ki, bu yapılmamıştır.

Bu programlar sadece reformları tamamlama düşüncesi çerçevesinde yapılmıştır ki bunun sonucunu anlamak zor değildir. Ortada açık bir kaynak israfı ve dağılımda yetersizlik görülmektedir. Ömür boyu istihdam garantisi altında çalışan

halk bir anda açıkta kalınca, eline tutuşturulan hisse senetleri ile ne yapılacağını da tam olarak kestirememiştir.

Bu çerçevede söylenebilecekleri ve bir takım alınması gereken dersleri maddeler halinde sıralamak gerekirse;

I Devletin daha yeni bağımsızlığını almışken, doğrudan elindeki varlıkları satmamalıdır. Özelleştirme ilk etapta düşünülmemeli, bunun yerine fiyatları serbest bırakmak ve devlet kurumlarının piyasa koşullarına göre çalışması esas alınarak ilk önce bu koşullarda etkinliği ve kaynak kullanımında bir disiplin ortaya çıkartılmaya çalışılmalıdır.

II Devletin IMF'in verdiği programları doğrudan uygulama yerine ilk önce kendi üzerine yapılmış bir taslak uygulaması gerekmektedir. Özelleştirme gerekçelerine bağlı kalarak, sıradan tüm varlıkların satışı yerine gerekli olup olmadığı tartışılan veya listede bulunan varlıkların satışı tercih edilmelidir.

III Denetim sorunu Kırgızistan'da ayrıca bir problemdir. Devlet mülkleri özelleştirilmiş ancak bunların kaynakları kullanım ve verimlilik açısından denetleyecek olan kurumların veya kurumun zayıf olması, ortaya savurganlık ve kaynak israfını çıkarmaktadır. Bu konuda ileride yapılacak olan özelleştirmelerin daha etkin kaynak kullanmalarını sağlamak amacıyla denetim masasının geliştirilmesi ve bu konuda devletin kendini yetiştirmesi gerekmektedir.

IV 1991 yılından sonra yapılan özelleştirmeler sonrasında, özelleştirilen kurumlarda yapılan analizler sonucu göstermektedir ki, bu kurumlarda karlılık ve verimlilikte bir artış sağlanamamıştır.

V Enerji, gaz ve milli havayolu şirketleri gibi stratejik önem taşıyan noktaların özelleştirmeye açılması ile beraber getirilen düzenleyici altyapılar yetersiz olduğu görülmektedir. Ancak bu kuruluşlara yapılan sıkı kontroller da cazibeyi azaltacağından dolayı burada bir ikilem oluşmaktadır. Bu ikilemden zararsız bir şekilde ayrılmak için iyi bir orta yol bulunmalıdır.

VI Hisselerin 91 yılını izleyen yıllarda halka bedava dağıtılması ilk bakışta mülkiyetin tabana yayılması konusu bakımından iyi bir adım olarak nitelendirilebilir ancak zamanla bu hisseler belirli ellerde toplanmaya başlamıştır. Mali teşviklerin yetersiz ölçüde yapılması, ülkede senetlerin el değiştirmesine neden olmuştur. Hisseleri dağıtırken vergi hususunun göz ardı edilmesi hazineye dolaylı olarak

getirilen bir yüktür. Hisselerin tabana yayılması ve adil bir şekilde dağıtılması için iyi bir politika izlenmelidir.

VII İstihdam sorununu çözmek için işçi sendikaları ve çalışanlarla görüş alışverişinde bulunulmalı ve bir uzlaşma protokolü imzalanmalıdır. Özelleştirme uzun bir süreç olduğu gibi, uzman elemanların bankacıların, firmaların ve hukukçuların bu konuda iyi eğitilmeleri şarttır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Absa Group Limited, **Privatisation in South Africa**, Economic Perspective, 2001, www.cmrsupport.com/files/
- ACAR, Yalçın, **Ülkemizde Devlet Girişimciliği ve KİT'ler**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1989
- ADB Country Notes, **Kyrgyz Republic**, 2001, www.unece.org/operact/operact/sppled/adb.doc
- AKIPress Journal**, N 13-14, Bişkek, 1998
- ALPER, Yusuf, **İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme**, Sağlık İş Yayınları, Ankara, 1994
- ALPER, Yusuf, **Özelleştirme**, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, 1993
- ASHİROV, Kubanychbek, **Privatizatsia v Kırgızstane** (Kırgız Özelleştirmesi), 2000, <http://en.wikipedia.org/wiki>
- AZİLOV, Jırgalbek, **Puti Dalneyshego Rasprostranenie Funksualnoy i Finansovoy Desentralizatsii** (Fonksiyonel ve Mali Merkezileşmeden Uzaklaşmanın Yolları), PPIC, 2002, lgi.osi.hu/publications/2002/
- BANG, James T., World Confederation of Labour, **New Names, New Policies?**, Brussel, 2002, www.iied.org/asobulten/
- BEESLEY, Michael, - Littlechild, Stephen, **Privatisation; Principles, Problems and Priorities**, Lloyds Bank Review, 2000
- BOUBAKHRİ, Narjess, - Cosset, Jean-Claude, **Privatisation in Developing Countries**An Analysis of the Newly Privatised Firms, 1998, Montreal Canada, www.worldbank.org/html/
- CAMPBELL, Oliver, - Bhatia, Anita, **Privatisation in Africa**, The World Bank, 2004, www.osf.org.za/
- Center for Public Opinion Studies and Forecasts, **Corruption inKyrgyzstan**, 2005, www.nobribes.org/documents/kyrgyzstansurvey_2of4.doc
- CEYLAN, Ali, - Vergiliel, Melek, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 17

- ÇAKAL, Recep, **Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon**, DPT Yayın No: 2455, Uzmanlık Tezi, 1996
- ÇETİNKAYA, Özhan, **Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2001
- DAİROV, İsmail, **Rukovodstvo v Sentralnoy Azii** (Orta Asya’da Yönetim), 2000, www.unece.org/
- DELİKTAŞ, Ertuğrul, **Kırgızistan’da Özelleştirme Süreci:1991-2000**, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongreler Dizisi:3, Bişkek, Mayıs 2002
- DURAN, Mahmut, **Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Ankara, 1994
- EBRD Transition Report 1999: **Ten Years of Transition – Economic Transition in Central and Eastern Europe, the Baltic States and the CIS**, EBRD, London 1999
- EGELİ, Haluk, **Bir Kamu Finansmanı Tekniği Olarak Özelleştirme**, İZTO, İzmir, 1994
- EROĞLU, İlhan, **Özelleştirme ve Sosyal Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 1996
- FİDANCI, Mehmet, **Öz Gıda-İş Sendikası Eğitim Yayınları**, Ankara, 1992
- HANKE, Steve H., **The Theory of Privatization, The Privatization Option**, çev. Fevzi Devrim, A Strategy to Shrink the size of Government – Washington D.C., The Heritage Foundation, 1985
- HARTLEY, Keith, **Economic Affairs**, Vol.6, No:5, June-July 1986
- ISAEV K., - ASANBEKOV K., **Etničeskie Osobennosti v Kırgızskoy Privatizatsii** (Kırgızistan Özelleştirmesinin Etnik Özellikleri), Gazeta Slovo Kırgızstana, 30 Haziran 1994
- ISAEV – ASANBEKOV, **Molodej – Sotsialnoe Litso Privatizatsii** (Gençlik – Özelleştirmenin Sosyal Tabanı), Jurnal Svobondie Gori, 5 Nisan 1994
- JAUCH, Herbert, **The Big Privatisation Debate – African Experiences**, Namibia, 2002, www.finforum.co.za/econana/

- JOLDOSHEV N., **Kırgız Ekonomisi: Gerçekler ve Perspektifler** (Çev. A.Naimbetova), Bilimsel Seminer Programı, Bişkek, Nisan 2001
- KANGWA, John, **Mining Minerals Sustainable Development Southern Africa**, African Institute of Corporate Citizenship, South Africa, 2001
- KAY, John, - MAYER, Colin, - THOMPSON, David, **Economic Regulation Through Franchise Contracts, Privatisation And Regulation(The UK Experience)**, çev.Nevzat Güran, Claredon Press, Oxford 1986
- KİLCİ, Metin, **Başlangıcından Bugüne Türkiye.de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994)**, 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozelles.pdf>
- Kırgız Devlet Mülkiyet Fonu Verileri**, Menchik, No:9, 2003
- KNOWLES, Fiona M., **Australia**, World Business Almanac, 2000, www.ultimatebusinessresource.com/
- KOİCHİEV, Turar, **The Economy of The Kyrgyz Republic on the Way of Reforms**, Menchik, Bişkek, 2001
- KOİCHİEV, Turar, **Geleceğe Giden Yol**, Avrasya Etüdleri, Cilt 3, Sayı 2, 1996
- KOİCHİEV, Turar, **Ekonomiçeskie Reformı v Rinoçnoy Ekonomike** (Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Uygulanan Ekonomik Reformlar), Bişkek, 2000
- KWOKA, John E., **Privatisation, Deregulation and Competition**, A Survey of Effects on Economic Performance, Washington, 1996
- LEARY, Simon, **Privatisation Issue 2: The Reasons**, The Nation, Thailand,1999
- LORDOĞLU, Kuvvet, - MÜFTÜOĞLU, Özgür, **Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Özelleştirme ve Etkileri, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, 1994
- MAKALOU, Oumar, **PRIVATISATION IN AFRICA : A CRITICAL ANALYSIS**, 9th International Anti-Corruption Conference (IACC), Durban, South Africa, 10-15 October, 1999
- MAXİM, Boycko, - SHLEİFER, Andrei, - VİSHNY, Robert W., **A Theory of Privatisation**, The Journal Economics, March, 1996
- MERİÇ, Metin, **Geçiş Ekonomilerinde Mali Reformlar Kırgız Cumhuriyeti İçin Dersler**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:29, Kongreler

Dizisi:3, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Bişkek, Mayıs 2002

Ministerstvo Kirgizskoy Respubliki, (Kırgız Cumhuriyeti Başbakanlığı; Özelleştirme Fonu Yıllık Raporu), Bişkek, 2000, <http://www.minfin.kg>

NİKİSARLIOĞLU, Tolunay, **Özelleştirme ve Adana Çimento Taş Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1996

OSMONALİEVA, Raya Kerimovna, **Privatizatsia v Kirgizstane: Mneniya i Otsenki Naselenia** (Kırgızistan'da Özelleştirme: Halkın Düşünce ve İfadesi), Bişkek, 2002

ÖNDER, İzzettin, **Özelleştirmeye Genel Yaklaşım, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, 1994

ÖZMEN, Selahattin, **Türkiye'de ve Dünyada KİT'lerin Özelleştirilmesi**, Met-Er Matbaası, İstanbul, 1987

QUİGGİN, John, **The fiscal impact of the privatisation of the Victorian electricity industry**, Australian National University, Economic And Labour Relations Review, 2004, www.uq.edu.au/economics/johnquiggin/

Reichl, Pavel, **Gold Mining and Exploration News**, Kyrgyzstan, 2002, www.nhm.ac.uk

Reserve Bank of Australia Bulletin, **Privatisation in Australia**, 1997, www.rba.gov.au/

SAĞLAM, Dündar, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yapısı ve Zarar Nedenleri**, Kalite Matbaası, Ankara, 1980

SAVAS, E, **Privatization – The Key to Better Government – New Jersey**, çev. Eker A, Ghethem House, P-1, Inc, 1987

Sentr Ekonomicheskikh i Socialnyh Reform Pri Ministerstve Finansov Kirgizskoy Respubliki, KOR – Strategiya Razvitiya Kirgizstana (Kırgız Cumhuriyeti Kalkınma Stratejileri) Bişkek, 2004

Sentr Ekonomicheskikh i Sotsialnih Reform Pri Ministerstve Finansov Kirgizskoy Respublike, Ekonomika Kirgizstana v Poslednee Desyatiletie XX veka. (20. Asırda Kırgızistanın son 10 yıl içindeki Ekonomik Durumu) Bişkek, 2000

- SEVİL, Güven, **Borsada Satış Yoluyla Özelleştirme**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:927, Eskişehir, 1996
- SEZEN, Seriye, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, Türkiye Ortadoğu ve Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No:293, Ankara, 1999
- SUMER, Aynur, **Kyrgyz Republic-Privatization and Enterprise & Sector Adjustment Credit**, World Bank Document, Report No:PIC1778, Washington, 1995, www.worldbank.org
- SOZZANİ, Joseph, **Privatisation In The United States And Australia: A Comparative Analysis Of The Modern Privatisation Movement In Corrections**, 2004, www.bond.edu.au/law/blr/vol13-1/
- ŞENER, Orhan, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, 1994
- TANNER, Lindsay, **Regional Telecommunications in Australia: A Labor View**, 8th Annual Rural and Remote Telecommunications Conference, Sydney, 2004, www.lindsaytanner.com/
- TC Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2005, <http://www.oib.gov.tr>
- TC Başbakanlık TİKA, Avrasya Dosyası , sayı 33, mart 1999, www.tika.gov.tr
- ÜLGENER, Sabri, **Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme**, DER Yayınları, Yedinci Basım, 1991,
- VUYLSTEKE, Charles, **Techniques of Privatisation of State-Owned Enterprises**, World Bank Document Paper Number: 88, Washington D.C., 1988, www.worldbank.org
- VASİLİEV, Davran, **Reformy v Kırgızstane** (Kırgız Reformları), SFK-Soros Foundation Kyrgyzstan, 2005, www.massmedia.kg/
- World Bank Document, **Kyrgyz Republic Mining Sector Review**, Report No:13024-KG, 1994, www.worldbank.org/html/reports/
- World Bank Document, **Kyrgyz Republic Private Sector Review in the Transitional Era**, Report No: 18121-KG, 1999, www.worldbank.org

World Bank Document, **Kyrgyz Republic: Poverty in the 1990s in the Kyrgyz Republic**, Human Development Department, Report No: 21721-KG, June 2001, www.worldbank.org

YILMAZ, Hikmet, **Özelleştirme; Genel Olarak Anlamı ve Nedenleri**, İşveren Yayınları, sayı 3, 1994

Zakonu Kırgızskoy Respubliki (Kırgız Cumhuriyeti Kanunları), Bişkek, 2004, www.elcat.kg.toktom.klasifikator